

ÜGYÉSZSÉGI SZEMLE

2024 • IX. ÉVFOLYAM, 3. SZÁM

ÜGYÉSZSÉGI SZEMLE

2024 • IX. ÉVFOLYAM, 3. SZÁM

Alapító: Legfőbb Ügyészség

Kiadó: Országos Kriminológiai Intézet

Főszerkesztő:

Prof. Dr. Barabás A. Tünde CSc OKRI igazgató, főtanácsos,
tanszékvezető egyetemi tanár (NKE)

Felelős szerkesztő:

Dr. Kiss Anna PhD tudományos főmunkatárs (OKRI),
egyetemi oktató (PPKE)

A szerkesztőbizottság elnöke:

Prof. Dr. Belovics Ervin PhD főtktár (Legfőbb Ügyészség),
tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE), egyetemi magántanár (ELTE)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Prof. Dr. Polt Péter PhD legfőbb ügyész,
tanszékvezető egyetemi tanár (NKE), c. egyetemi tanár (PPKE)

Dr. Lajtár István PhD legfőbb ügyész helyettes,
c. egyetemi tanár (KRE)

Dr. Fejes Péter PhD Vas vármegyei főügyész helyettes,
egyetemi docens (ELTE)

Dr. Békés Ádám PhD ügyvéd, egyetemi docens (PPKE)

Prof. Dr. Domokos Andrea PhD intézetvezető egyetemi tanár (KRE)

Prof. Dr. Gellér Balázs József PhD ügyvéd,
tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE)

Prof. em. Dr. Görgényi Ilona CSc (Miskolci Egyetem)

Szerkesztőbizottsági titkár:

Dr. Sárik Eszter PhD tudományos főmunkatárs (OKRI)

Tördelő: Szabados Attila

Szöveggondozó: Giricz Anna

Webdizájn: Promotheus Agency

TANULMÁNYOK

- 4** Korba Szabolcs
A blokklánc joga
- 35** Bácskai Máté
A mesterséges intelligencia etikai és felelősségi alapvetései
- 61** Simonyi-Kovács Melinda
A büntetőeljárás egyéb útra terelésének lehetőségei, és ezek alkalmazása a gazdasági bűncselekmények körében – II. rész

KEREKASZTAL

- 76** Soltész Tamás
Beszámoló a „Gyermekbarát büntető igazságszolgáltatás: a gyermek mint áldozat, a gyermek mint elkövető” konferenciáról és kerekasztal-beszélgetésről

HÍREK

- 79** A legfőbb ügyész 2025. évi tudományos pályázati felhívása
- 83** Aladits Beáta
Az állatkínzás
- 90** Drávecz Péter
Mozgástér egy ügyészi kényszerpályán: az „eltereléssel” járó büntethetőséget megszüntető ok jelene és lehetséges jövője

NEMZETKÖZI FIGYELŐ

- 98** Windt Szandra – Kiss Anna
Az Európai Unió migrációs és menekültügyi paktumáról

KÖNYVAJÁNLÓ

Könyvismertető

- 104** Márton Balázs
Nemzetek feletti büntetőjog az Európai Unióban
- 108** *Válogatás a szakirodalomból*

A blokklánc joga¹

KÖRNYEZETI VÁLTOZÁSOK

A TÁRSADALMI-GAZDASÁGI KÖRNYEZET VÁLTOZÁSA

Klaus Martin Schwab német mérnök és közgazdász, a Világgazdasági Fórum (*World Economic Forum* – WEF) alapító elnöke saját bevallása szerint már 2016-ban minden nap új, egymással szorosan összefüggő technológiák megjelenésére ébredt.

„A mesterséges intelligencia (AI), a robotika, a dolgok internete, az autonóm járművek, a 3D nyomtatás, a nanotechnológia, a biotechnológia, az anyagtudomány, az energiatudomány, a kvantumszámítástechnika és más területeken elért példátlan és egyidejű fejlődés újradefiniálja az iparágakat, elmosza a hagyományos határokat és új lehetőségeket teremt. Ezt a negyedik ipari forradalomnak neveztük el, és alapvetően megváltoztatja az életünket, a munkánkat és az egymáshoz való viszonyunkat.”²

A 4. ipari forradalom (Ipar 4.0) hasonlóan jelentős változást hoz (illetve hozott már) a gazdaságban, a termelésben, mint a korábbi ipari forradalmak. A gazdasági-társadalmi változások új jogi szabályozás és új jogintézmények megjelenését is indukálták. Az 1. ipari forradalom során Nagy-Britániában például kezdetben bevezették a „vörös zászló törvényét”, amely a világ első közúti szabálya volt. Angliában 1865-től 1896-ig volt hatályban. A vörös zászlós törvény értel-

* KORBA Szabolcs, tudományos segédmunkatárs, Eötvös Loránd Tudományegyetem Informatikai Kar

¹ A tanulmány a TKP2021-NVA-29 számú projekt keretében, a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a TKP2021-NVA pályázati program finanszírozásában valósult meg.

² SCHWAB, Klaus Martin: The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond. *World Economic Forum*, 14 January 2016. <https://www.weforum.org/stories/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/>

mében kötelező volt a lokomobilon a háromfős személyzet: a vezető és fűtő mellett a legénység része volt a zászlós ember, aki lakott területen 20 yarddal (18,3 méter) a jármű előtt haladva figyelmeztette a többi közlekedőt a közeledő lokomobilra, amelynek vész esetén vagy bármilyen útba eső akadály, személy, állat felbukkanásakor azonnal meg kellett állnia.

A 2. ipari forradalom a 19. század második felében jelentkezett, az elektromossággal és a gyártósorokkal felgyorsított termeléssel, az addigiaknál jelentősen gyorsabban és alacsonyabb költségek mellett. Ez szükségképpen elvezetett a teljesen azonos kinézetű és tulajdonságú tömegtermékek előállításához és értékesítéséhez, magánjogi oldalon megteremtve az általános szerződési feltételeket, az azonos munkafeltételeket, kialakítva a munkajog rendszerét stb.

A 3. ipari forradalom a 20. század 70-es éveiben kezdődött a programozható memóriájú vezérlőkkel és számítógépekkel megvalósított részleges automatizáció révén. E technológiák bevezetése óta mára már teljes gyártási folyamatokat tudunk automatizálni – emberi közreműködés nélkül. Ennek eredményeként reális lehetőséggé vált az állami nyilvántartások adatainak elektronikus tárolása és a nyilvántartásokban való gyors keresés, illetve az egyes nyilvántartások összekapcsolása. Ez magával hozta a személyes adatok védelmének szükségességét és kialakította az adatvédelem jogát. Ezzel párhuzamosan jött létre a laikus fogyasztók piaci védelmének joga, mivel a fogyasztók a termékek bonyolultságának növekedésével már nem voltak képesek az azokkal járó kockázatok reális felmérésére. A termék előállítója és fogyasztója között szükségképpen információs aszimmetria jött létre, amelynek áthidalására egyre részletesebb és bonyolultabb szabályozás jött létre. Manapság már a terméktájékoztató megértése is nehézséget jelent akár az átlagfogyasztónak is.

Mára nyilvánvalóvá vált, hogy a 4. ipari forradalom hatására alapvetően átgondolást igényel a robbanásszerű és egymást szövevényesen átható technológiák mindennapi életükre ható szabályrendszere és a problémák kezelésének mikéntje.

„A negyedik ipari forradalom metaforája leginkább mentális modellként hasznos, amely segít az üzleti életben, a kormányzatban és a társadalomban eligazodni azokban a radikális változásokban, amelyek akkor következnek be, amikor ezek a technológiák beépülnek az életünkbe. Az újonnan megjelenő technológiák életre keltésével új üzleti modellekkel, valamint etikai, biztonsági és társadalmi kérdésekkel találkozunk. Még nem sikerült azonban közösen megoldanunk néhány alapvető kérdést olyan kritikus kérdésekben, mint a személyes adatok tulajdonjoga, a szociális infrastruktúra és rendszerek biztonsága, valamint az üzleti élet új vezetőinek jogai és felelőssége.”³

³ SCHWAB, Klaus M. (2016): i. m.

A 2020-as évek elején megjelent az 5. ipari forradalom⁴. Míg a 4. ipari forradalom főleg a termelési folyamatok automatizálását és az adatgyűjtést (*big data*) célozza, hogy kiváltsák a kevésbé képzett dolgozók által elvégzett ismétlődő munkákat a forradalmian új technológiák közötti szinergiák kihasználásával, az 5. ipari forradalom lényege, hogy képzett munkavállalókat alkalmazzanak, akik a robotokkal képesek együtt dolgozni annak érdekében, hogy egyedi termékeket és szolgáltatásokat, valamint élményt hozzanak létre. Fontos az emberek szakértelme és kreativitása, ami összekapcsolódik a robotok súlyemelő, hibátlanul működő, állandó minőséget biztosító funkcióival.⁵

A Covid19-pandémia minden eddiginél jobban rámutatott az ipar gyengeségeire. Az ellátási láncok hosszúak és tekervényesek, a vége pedig sok esetben az, hogy ha a lánc egyik szeme kiesik, akkor bizony borul az egész. Az 5. ipari forradalom egyik iránya tehát egyértelműen az összetettség és kitettség csökkentése, amelyben persze fontos szerepe van a gépeknek, de az emberi tervezés és a gyors reagálás elengedhetetlen lesz. A következő lépés az adatelemzés és az intelligencia beágyazása a gyártási folyamatokba. A mesterséges intelligencia (*Artificial Intelligence* – AI) több ezer naplózott esemény prediktív elemzését is elősegítheti, hogy abnormális jeleket keressen egyetlen eszközben vagy az egész vállalat szintjén. A mesterséges intelligencia által működtetett automatizált ellenőrzés gyorsabban és pontosabban észleli a hibákat, mint a kézi ellenőrzés. Azonban a begyűjtött információkat fel is kell dolgozni, amiben az emberi munkaerő lehet a főszereplő. Gyors és megalapozott döntéseket kell hozni, amelyek javítják a műveleteket, és időt, pénzt, valamint erőforrásokat takarítanak meg.

A változások még inkább ráerősítenek a régóta hangoztatott meglátásokra. Tisztában kell lenni azzal, hogy nem csupán egyes technológiák jelentek meg az életünkben, hanem ezek a technológiák egymást áthatják, teljesen átalakítják életünket és át kell hogy alakítsák gondolkodásunkat, viszonyunkat számos, eddig talán megváltoztathatatatlannak tartott együttélési alapelvvel.

A KÖZGAZDASÁGI GONDOLKODÁS VÁLTOZÁSA

A 20. század végén az addig uralkodó neoklasszikus közgazdasági gondolkodás mellett megjelent a viselkedési közgazdaságtan (olyannyira, hogy a 21. században a közgazdasági Nobel-díj elismerésben túlnyomórészt ezen irányzat kép-

⁴ Mi a hiperautomatizálás? Itt az 5. ipari forradalom? *PLC Global*. <https://www.plc-program.hu/blog/mi-a-hiperautomatizalas-itt-az-5-ipari-forradalom>

⁵ HEGYI Heni: Még véget sem ért az előző, de már itt van az 5. ipari forradalom. *NEW technology*, 2020. június 2. <https://newtechnology.hu/meg-veget-sem-ert-az-clozo-de-mar-itt-van-az-5-ipari-forradalom/>

viselői részesültek, pl. Lucas, Thaler, Kahnemann, Tversky, Simon, Becker, Shiller, Akerlof, Spence, Stiglitz). A viselkedési közgazdaságtan nem külön tudományág, hanem a közgazdaságtudomány egy feltörekvő válfaja, ami egyéb tudományterületek, elsősorban a pszichológia és különböző társadalomtudományok eredményeivel gazdagítja közgazdasági ismereteinket.⁶ A viselkedési közgazdaságtan arra világít rá, hogy az emberek valós viselkedése nem egyezik meg a hagyományos (neoklasszikus) emberképpel (homo economicus).

A 4. és az 5. ipari forradalom megerősíti a modern közgazdaságtan eredményeit és további kutatásokra sarkallják. A fogyasztói információs problémák esetében a hagyományos közgazdaságtan javaslata némileg leegyszerűsítve az, hogy – amennyire lehetséges – az elérhető információ mennyiségét növelni kell, természetesen figyelembe véve ennek költségeit is. A viselkedési közgazdaságtan megjelenése több ponton módosított ezen a megközelítésen. Először is felmerült annak a lehetősége, hogy korlátozottan racionális egyének számára nem feltétlenül mindig a „több” információ a jobb. Másfelől azt találták, hogy nemcsak az információ mennyisége, hanem más („kvalitatív”) tulajdonságai (adagolásának módja) is fontos. A viselkedési szemlélet mennyiségi szempontból kisebb jelentőséget tulajdonít az információnak, de fontossá válik a megértés, a tálalás módja és hasonló jellemzők. Hangsúlyozza azt, hogy egyedileg kell megállapítani, mi a hasznosan felhasználható információ – igaz, a hagyományos elmélet korábbi kutatásai is sok támpontot adhatnak ehhez. Lényeges, hogy kognitív hibái az eladóknak is lehetnek, a vevőket nemcsak önmaguktól kell „megvédeni”. A viselkedési megközelítés alátámaszthatja a szerződésbe való beavatkozásokat is. Az információnyilvánosság pontos szabályozása nagyon nagy terhet ró a szabályozókra, ezért más szabályozási formákat is meg kell fontolni.

A viselkedési közgazdaságtan általában olyan beavatkozási megoldásokat keres, amelyek a döntési hibák kijavításához (*debiasing*) vezetnek, ami viszont legalábbis részben intelligens döntéshozókat tételez fel. Ez gyakran maga után vonja az információk növelését, ám célzott módon. A hagyományos jóléti elemzéshez képest a viselkedési gazdaságtan új problémákat vet fel.⁷

A kilátásmeléttel (*Prospect Theory*) Tversky és Kahneman azt igyekezett igazolni, hogy bizonytalan helyzetben az emberek viselkedését a racionalitás helyett sokkal inkább a hüvelykujjszabályok és heurisztikus eljárások alkalma-

⁶ THALER, Richard H.: *Rendbontók. A viselkedési közgazdaságtan térnyerése* (ford.: HEGEDŰS Péter). HVG Kiadó, Budapest, 2016

⁷ VINCZE János: Miért és mitől védjük a fogyasztókat? Aszimmetrikus információ és/vagy korlátozott racionalitás. *Közgazdasági Szemle*, 2010/9., 725–752. https://epa.oszk.hu/00000/00017/00173/pdf/01_vincze.pdf

zása jellemzi.⁸ Az átlagfogyasztó számára a mai piaci viszonyok nehezen áttekinthetőek; a termékek és szolgáltatások sokasága és komplexitása, a rendelkezésre álló információk tekintetében hátrányukra fennálló aszimmetria bizonytalanná teszi a fogyasztókat. A bizonytalan helyzet „kényelmetlen” a fogyasztó számára, igyekszik azt kiküszöbölni, ezért a döntéshozatalhoz gyakran hüvelykujjszabályokra támaszkodik. A hiányos informáltság – melynek számos oka lehet – tehát bizonyos racionálistól eltérő magatartásformákhoz vezethet.⁹ A szinte követhetetlen fejlődés és az új technológiák kölcsönös átjárása egymásba észrevehetően teljesen új életmódot, munkamódszereket és személyes kapcsolatokat eredményeznek, a szabályozórendszerek (jog, adatvédelem és fogyasztóvédelem) mérföldekkel a technológiai fejlődés mögött járnak. Nem csupán ez a távolság aggasztó, hanem az is, hogy a szabályozórendszerek mögötti gondolkodás is megragadt egy múlt századvégi állapotban (amely akkor teljesen haladó és részleteiben is kidolgozottak volt mondható), amely azonban mára vészesen meghaladottá vált véleményem szerint.

A rendkívül bonyolult technológiai kapcsolatrendszer értelemszerűen bonyolult társadalmi kapcsolatrendszer eredményezett, beleértve a szabályozórendszerek összefüggéseit is. Valószínűleg nem is lehet egymástól elválasztva tárgyalni például a versenyjogi, adatvédelmi, fogyasztóvédelmi és magánjogi felelősségi kérdéseket a jogon kívüli, termékfejlesztési, szabályozási kérdésektől.

AZ ÁLLAM SZEREPÉNEK VÁLTOZÁSA

Az állam (és annak végrehajtó szerve) szerepéről végeláthatatlan viták folynak. A pillanatnyi szerepvállalást a közpolitikai és aktuálpolitikai hangsúlyok határozzák meg, árnyalják. Az állam hol jobban belefolyik állampolgárai életébe, hol kevésbé, ciklikusan. Öndefiníciós problémát mutat, hogy jelenleg észlelhető az állam túlburjánzása, a túl sok szerep integrálása, az igazgatásszervezés vezérlőelve a hivatalorientáció az ügyfélorientáció helyett, az intézmények gyakran nem összehangoltan (redundánsan, olykor egymással szemben) működnek.

Történetileg vizsgálva, a demokratikus vagy demokratikus jellegű államok vonatkozásában beszélhetünk:

- éjjeliőr államról
- jóléti államról
- dezetatizáló, szolgáltató államról.

⁸ TVERSKY, Amos – KAHNEMAN, Daniel: Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, 185(4157), 1974, 1124–1131.

⁹ VINCZE J. (2010): i. m. 744–746.

Az *éjjeliőr állam*ban a közigazgatás lényegi tevékenysége a jogrend működésére, a rend fenntartására irányul (ezért hívják még a rendészeti igazgatás államának is). A rend fenntartásáért a külügyi, a hadügyi és az igazságügyi igazgatás, valamint az ezt finanszírozni képes pénzügyi igazgatás (adóztatás) felelős, gyakran a szükség határain túl.

A *jóléti államok* eszközrendszere az első világháborút és a nagy gazdasági világválságot követően stabilizálta a gazdaságot: szociális kompenzációkkal és aktív foglalkoztatáspolitikával törekedett egy igazságosabb, egyenlőbb jövedelemelosztás végrehajtására, fokozódó gazdasági teljesítmény mellett. A jóléti államok előre meghatározott módon, politikai és igazgatási eszközökkel avatkoztak be a piac és a társadalom működésébe. Ennek nyomait láthatjuk a szociális transzferek (segélyek, nyugdíjak stb.) elterjedésében, a szociális alapjogok kiteljesülésében, a közszolgáltatások biztosításában. A szolgáltatások nemcsak a szegényeket, hanem az egész államot érintik, a társadalom mint egész vált a jóléti állam tevékenységének alanyává. Ennek részeként az oktatási és kulturális javakhoz is egyre szélesebb rétegek férhettek hozzá, miután e szolgáltatások ingyenesen vagy államilag támogatott formába fejlődtek. A nemzeti szolidaritás, a társadalmi felelősségvállalás eszméi az államhatalom erősítésével jártak együtt.

Az 1980-as évekre azonban nyilvánvalóvá vált, hogy romló gazdasági teljesítmény (növekvő infláció és munkanélküliség, öregedő társadalom) mellett nem tartható fent egy alapvetően fél évszázaddal korábbi helyzethez igazodó államberendezkedés. A *dezetatizáció*, az állam visszahúzódása, zsugorodása elkerülhetetlenné vált, alapvetően a következő okokra tekintettel:

- A költségvetés túlterheltsége.
- A szervezetrendszer diszfunkcionális áttekinthetlensége.
- Biztonsági kockázatok: minél kiterjedtebb az állam, annál jobban ki van téve a támadásoknak. A biztonsági kockázatok fokozódása a virtuális térben még erősebb összefüggéseket mutat. Az információáramlás biztonsága ezért követeli meg a védett, zárt hálózatok használatát.
- Személyiségi jogok és adatvédelem: az állam egyre több adatot igényel, míg az ügyfelek egyre jobban vonakodnak ezeket elérhetővé tenni, az állami kontroll elhatalmasodásától tartva, holott pontosan az ügyfeleket védendő igényli a közigazgatás az adatok és információk szabad áramlását.
- Romló demográfiai mutatók.
- Ügyféloldali elvárások folyamatos növekedése.
- Fenntartható fejlődés biztosítása.

Bár a társadalmi egyenlőtlenségek a kezdetek óta a mindenkori kormányzatok kihívásai közé tartoznak, proaktív megközelítés kell, amely végrehajtható programokkal próbálja megelőzni a további szegregációt. Az inkluzív megközelítés ezért kell hogy kötelezően valamennyi szolgáltató arculatú állam vezérelve közé tartozzon.

A korszakra – az említett okok következtében – jellemző:¹⁰

- Az államtalánítás (az állam kivonulása az önszabályozott, vagy önszabályozható területekről).
- A liberalizáció és privatizáció (egyre kevésbé korlátozott szabad verseny a piacgazdaságban).
- A dereguláció (a hatalmassá terebélyesedett, gyakran redundáns, néha ellentmondó jogszabályok ritkítása, homogénné, ellentmondás-mentessé, kongruenssé tétele. A jogi környezet felkészítése az új társadalmi jelenségek, folyamatok támogatására).
- A szubszidiaritás és a dekoncentráció (a döntési kompetencia delegálása, a közigazgatás állampolgárhoz közelebb szállítása).
- Számos állami feladat kiszervezése, üzletiesítése (energetika, posta stb.)

Így jött létre és (jön létre napjainkban) a *szolgáltató állam*, amely a fenti elveket tartva igyekszik fölérendelt pozícióból mellérendelt, kooperatív viszonyba kerülni azokkal, akiknek a szolgáltatásait kínálja. Sokan félreértik a dezetatáció fogalmát, gyakran az állam „privatizálásának” tekintik azt. Valójában azonban – körültekintően eljárva – az állam feladatainak a megváltozott társadalmi-gazdasági feltételekhez igazításával jár. Különösen indokolt lehet egy ilyen átigazítás a negyedik és ötödik ipari forradalom idején, amikor a technológiák változása és az életviszonyoknak az ezzel együtt járó változása nemcsak lehetővé, de szükségessé is teszi az egyes feladatok elvégzésének telepítésének rendszeres és folyamatos felülvizsgálatát.

Külön szükséges foglalkozni a szabályozás kérdésével, különösen az állami szabályozás alternatíváival, a professzionális piaci szereplők önszabályozásával és az együttműködés lehetőségével, amelynek már kialakult gyakorlata (sőt, kikristályosodó elméleti megközelítései) léteznek. A kérdéskör összetettsége miatt a jelen tanulmány csupán jelzi a kapcsolódó kérdéseket, azok vizsgálata további kutatásokat igényel.

¹⁰ BUDAI Balázs Benjámin: *E-Közigazgatás. Axiomatikus megközelítésben. Doktori (PhD) értekezés*. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Pécs, 2008, 42. <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/budai-balazs-benjamin/budai-balazs-benjamin-vedes-ertekezes.pdf>

Bár Schwab idézett felsorolásában nem említi a felforgató technológiák között a Blockchain technológiát, sokan a 4. ipari forradalom legjelentősebb technológiai fejleményének tartják azt.¹¹

A DISZRUPTÍV TECHNOLÓGIÁK MEGJELENÉSÉNEK HATÁSAI

Az osztrák születésű *Joseph Schumpeter* – a közgazdaságtan, a gazdaságtörténet, a statisztika, a szociológia stb. kérdéseiben egyaránt otthonos, enciklopédikus műveltségű tudós – már a 20. század elején bizonyította, hogy a gazdasági fejlődés nem folyamatos változás és a rendszeren belüli tényezőkből fakad.¹² A ciklikusan jelentkező fellendülések hajtóerejének az innovációt tartotta, amelyben döntő szerepet tulajdonított a kreatív vállalkozóknak, akik a korábban statikus módon alkalmazott termelőeszközöket új célok szolgáltatába állítják a termelési tényezők új kombinációinak a megvalósítása során. A *disruptive* jelző a kreatív szétrombolásra utal, azaz olyan megoldások alkalmazására, amelyekben az új technológiák és üzleti modellek lebontják a meglévő módszereket, akár gyökeresen átalakítják azokat, és így hatnak a termékek, szolgáltatások üzleti értékére. A diszruptív technológia láthatóvá tesz piaci trendeket, megvilágít rejtett összefüggéseket, vásárlói igényeket és véleményeket. Az új megközelítések, technológiák hatékonyságukkal képesek a korábban uralkodó megközelítések helyébe lépni, hatékonyabban kiszolgálni a társadalmi-gazdasági igényeket.

A kialakuló diszruptív technológiák közül kiemelés érdemel a mesterséges intelligencia (a továbbiakban: MI) és a *Blockchain* (a továbbiakban: blokklánc), mint „általános célú technológiák”.¹³

¹¹ CROSBY, Michael – NACHIAPPAN, Nachi – PATTANAYAK, Pradan – VERMA, Sanjeev – KALYANARAMAN, Vignesh: Blockchain technology: Beyond bitcoin. *Applied Innovation Review*, 2(71), 2016, 6–19., <https://scet.berkeley.edu/wp-content/uploads/AIR-2016-Blockchain.pdf>; PILKINGTON, Marc: Blockchain technology: Principles and applications. In: OLLEROS, F. Xavier – ZHEGU, Majlinda M. (eds.): *Handbook of Research on Digital Transformations*. Edward Elgar, Cheltenham, 2016, 225–253. <https://doi.org/10.4337/9781784717766>; SWAN, Melanie: *Blockchain: Blueprint for a New Economy*. O'Reilly Media, Beijing, 2015; DIMITROPOULOS, Georgios: The Law of Blockchain. *Washington Law Review*, 95(3), 2020. <https://digitalcommons.law.uw.edu/wlr/vol95/iss3/3>.

¹² SCHUMPETER, Joseph A.: *The Theory of Economic Development*. Harvard University Press, Cambridge, 1911

¹³ BRESNAHAN, Timothy – TRAJTENBERG, Manuel: General purpose technologies ‘Engines of growth’? *Journal of Econometrics*, 65(1), 1995, 83–108. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01598-T](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01598-T); LIPSEY, Richard – CARLAW, Kenneth I. – BEKAR, Clifford T.: *Economic Transformations: General Purpose Technologies and Long-Term Economic Growth*. Oxford University Press, Oxford, 2006. <http://dx.doi.org/10.1093/oso/9780199285648.001.0001>.

A „felforgató” technológiák közé sorolt mesterséges intelligencia fejlesztése és alkalmazása sok tekintetben különbözik a hagyományos technológiák fejlesztésétől és alkalmazásától.¹⁴

A fejlesztés diszkrét, diffúz, elemekből építkezik és átláthatatlan.¹⁵ Diszkrét, mert nem igényel nagy léptékű infrastruktúrát vagy modern, integrált ipari környezetet, így a fejlesztés könnyen és gyorsan áttelepíthető másik földrajzi helyre. Diffúz, mert a fejlesztés történhet eltérő földrajzi helyeken, nem igényel azonos helyen tartózkodást vagy egyes elemek fizikai mozgását. Moduláris felépítése lehetővé teszi, hogy a különálló, különböző személyek által fejlesztett modulokból álló rendszer valós célja és teljesítménye egészen a végső összeszerelésig nem lesz megállapítható, még a végső fejlesztő számára sem.

A MI működésének alapvető jellegzetessége, hogy az adatok alapján mintákat keres és sok esetben olyan mintákat is talál, amelyek nem voltak a fejlesztők céljai között. Az MI alapú döntéshozatal belső folyamatai nem transzparenssek, nem fedezhető fel elsőre (sőt, a neurális hálók egymásra halmozódó rendkívül bonyolult döntési rétegei miatt sok esetben később sem) a döntéshozatal logikája. Ebből következően a másik működési jellegzetessége az MI-nek, hogy a világra gyakorolt tényleges hatása mindig az adott felhasználási módtól függ. Bár hasonló elven működhet egy MI rendszer egy egészségügyi képalkotás során és pénzügyi hitelbírálatkor, a segítésével születő döntés hatása merőben eltérő lehet.

Ezen felül a tömeges adatok feldolgozásán alapuló tömeges döntéshozatal hibája, társadalmi hatása jelentősen nagyobb mennyiségű és bonyolultabb jogi és ezen belül is felelősségi problémát hordoz, a károkozó előrelátását és kárviselő képességét is meghaladóan is. Mindenképpen szükséges felülvizsgálni, hogy a megváltozott technológia nem indokolja-e a jogi felelősségi környezet átgondolását, megváltoztatását.

A blokklánc-technológia megértéséhez érdemes egy pillantást vetni a hagyományos főkönyvekre. Az első feljegyzések gazdasági folyamatokról körülbelül Krisztus előtt 3500-ban a sumérok korából rendelkezésre állnak, az éves kenyér (gabona) és sör mennyiségének elszámolásáról, azt a maguk által fejlesztett ékírással feljegyezték agyagtáblákra. Az ilyen nyilvántartások folyamatos fejlődésével a bankok évszázadok óta használják a főkönyveket a számlatranzakciók adatbázisainak

¹⁴ G. KARÁCSONY Gergely: Innovatív jogalkotói megoldások a mesterségesintelligencia-alapú rendszerek szabályozására. In: TÖRÖK Bernát – ZÓDI Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai. Tanulmányok a mesterséges intelligencia és a jog határterületeiről.* Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2021, 157–175.

¹⁵ SCHERER, Matthew U.: Regulating Artificial Intelligence Systems: Risks, Challenges, Competencies, and Strategies. *Harvard Journal of Law & Technology*, 29(2), 2016. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2609777>

vezetésére, a kormányok pedig például a földtulajdon nyilvántartására. Van egy központi szervezet – a bank vagy a kormányhivatal –, amely kezeli a tranzakciók nyilvántartásának változásait, így bármikor azonosítani tudják, hogy kinek mi van a tulajdonában. Ez lehetővé teszi számukra, hogy ellenőrizzék például az új tranzakciók jogszerűségét; hogy ugyanazt a pénzösszeget nem költik-e el kétszer; hogy a házakat nem olyanok adják el, akik nem is a tulajdonosuk. Mivel a felhasználók megbíznak a főkönyv kezelőjében, hogy megfelelően ellenőrzi a tranzakciókat, az emberek akkor is vásárolhatnak és eladhatnak egymástól, ha korábban még soha nem találkoztak és nem bíznak egymásban. A közvetítő ellenőrzi a főkönyvben szereplő információkhoz való hozzáférést is. Dönthet úgy, hogy bárki megteudhatja, kié egy épület, de csak a számlatulajdonosok ellenőrizhetik az egyenlegüket. A hagyományos nyilvántartási modell szerint a főkönyvek centralizáltak (van egy közvetítő, akiben minden felhasználó megbízik, aki teljes mértékben ellenőrzi a rendszert, és minden tranzakciót közvetít) és feketedobozosak (a főkönyv működése és adatai nem teljesen láthatóak minden felhasználó számára). A digitalizálás gyorsabbá és könnyebben használhatóvá tette ezeket a főkönyveket, de továbbra is centralizáltak és feketedobozba zártak maradnak.

A hagyományos főkönyv eszerint egy olyan fizikai vagy digitális dokumentum, amely egy vállalkozás vagy szervezet tranzakcióit rögzíti. A főkönyvet központosítják, és egyetlen szervezet, például egy bank vagy az állam vezeti, és a tranzakciókat ennek a szervezetnek kell ellenőriznie.

Ezzel szemben a blokklánc egy decentralizált digitális főkönyv, amely kriptográfiai algoritmusok segítségével rögzíti a tranzakciókat. Nem egyetlen entitás, hanem felhasználók hálózata tartja fenn, és minden felhasználó rendelkezik a főkönyv egy-egy példányával. A blokkláncon lévő tranzakciókat egy konszenzusmechanizmuson keresztül ellenőrzik és rögzítik, amely biztosítja a főkönyv integritását. A blokklánc a hagyományos főkönyvi nyilvántartási funkciót kínálja, de központosított architektúra nélkül. Decentralizálják a főkönyvet, így minden felhasználónak van egy példánya abból azonos tartalommal. Bárki kérheti bármely tranzakció felvételét a blokkláncba, de a tranzakciókat csak akkor fogadják el, ha az összes felhasználó egyetért a tranzakció jogszerűségével, például, hogy a kérés az arra jogosult személytől származik; hogy a ház eladója még nem adta el a házat; és a vevő még nem költötte el a pénzt. Ez az ellenőrzés minden egyes felhasználó nevében kriptográfiai algoritmusok segítségével, megbízhatóan és automatikusan történik, így egy nagyon gyors és biztonságos főkönyvi rendszer jön létre, amely egyedülálló módon hamisíthatatlan.¹⁶

¹⁶ BOUCHER, Philip – NASCIMENTO, Susana – KRITIKOS, Mihalis: *How blockchain technology could change our lives. In-depth Analysis*. European Parliamentary Research Service, Brussels, 2017. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/581948/EPRS_IDA\(2017\)581948_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/581948/EPRS_IDA(2017)581948_EN.pdf)

A hagyományos főkönyv és a blokklánc közötti egyik legfontosabb különbség, hogy az utóbbit úgy tervezték, hogy megváltoztathatatlan legyen. Ha egy tranzakciót egyszer rögzítenek egy blokkláncban, azt alapvetően nem lehet megváltoztatni vagy törölni, ami segít megelőzni a csalást és más típusú pénzügyi bűncselekményeket. Továbbá, mivel a blokklánc decentralizált, sokkal ellenállóbb a támadásokkal és a manipulációval szemben, mint egy központi főkönyv. A fő különbség a hagyományos főkönyv és a blokklánc között az, hogy az előbbi centralizált és egyetlen szervezet által ellenőrzött, míg az utóbbi decentralizált és a felhasználók hálózata által fenntartott.

Az MI és a blokklánc általános célú technológia jellegük folytán nem csupán új és diszruptív jellegű technológiák (az új technológiák közül az egyik), mint a korábbi ipari forradalmak során megjelent új technológiák, amelyek helyüket keresték és új gazdasági-jogi intézményeket indukáltak, hanem alapvetően átgondolásra készítetik több évezredes gondolkodásunkat a gazdaságról, társadalomról és annak jogi tükröződéséről. A fentebb vázolt változásokat összefüggéseikben szükséges vizsgálni, ugyanakkor célszerű ehhez előzetesen az egyes technológiák önálló jegyeit is részletesen feltárni. A jelen tanulmány következő részében a blokklánc-technológiára, ennek jogi következményeire és lehetséges megoldásaira fókuszálok.

A BLOKKLÁNC-TECHNOLÓGIA

A BLOKKLÁNC BIZTONSÁGA

Hagyományosan az online tranzakciókat egy központi közvetítő szervezet igénybevételeivel bonyolítják, amely validálja, védi és megőrzi azokat. Az ilyen rendszerek működése a résztvevőknek a közvetítő személyébe (pl. bank, állami nyilvántartás vezetője) vetett bizalmán alapul.¹⁷ A blokklánc-technológia ezzel szemben kriptográfiai algoritmusokat alkalmaz, amelyek alapvető jellegzetessége, hogy

- képes a tranzakciókat decentralizált, nyilvános adatbázisokban nyomon követni, és ezáltal kizárni a hamisítást és a csalást;
- emberi felügyelet és ellenőrzés helyett a hálózatba kapcsolt számítások (algoritmusok) segítségével megbízható tranzakciókat támogat;
- a létrehozott és a blokklánc elfogadott rekord soha nem módosítható vagy tűnhet el.

A fenti tulajdonságok társadalmi hatása, hogy a részt vevő entitások biztosan tudják, egy digitális esemény megtörtént, mivel egy nyilvános főkönyvben alapvetően megdönthetetlen feljegyzést hoznak létre, ez lehetőség egy demok-

¹⁷ Xu, Jennifer J.: Are blockchains immune to all malicious attacks? *Financial Innovation*, 2(25), 2016. <https://doi.org/10.1186/s40854-016-0046-5>

ratikus, nyitott és skálázható digitális gazdaság kialakításához a központosított gazdaságból. Azonban a blokklánc-rendszer nem jelent automatikus védelmet minden rosszindulatú támadás ellen. Az alábbi táblázat foglalja össze a lehetséges veszélyeket és az azok kivédésére alkalmazható eszközöket.¹⁸

A blokklánc elleni rosszindulatú támadások és védelmi intézkedések

ROSSZINDULATÚ TÁMADÁS	MEGHATÁROZÁS	VÉDEKEZŐ ÉS MEGELŐZŐ INTÉZKEDÉSEK
Dupla költés	Egy magánszemély egynél több kifizetést teljesít egy pénzeszköz-tömegeből.	A bányászati folyamat összetettsége
Rekord-feltörés	A főkönyvben szereplő rekordok módosulnak, vagy család tranzakciók kerülnek be a főkönyvbe.	Elosztott konszenzus
51%-os támadás	Egyetlen bányászcsomópont, amely több számítási erőforrással (51%) rendelkezik, mint a hálózat többi csomópontja, uralja a tranzakciók ellenőrzését és jóváhagyását.	Érzékelési technikák; A blokklánc-technológia széles körű elfogadása
Személyazonosság-lopás	Az egyén privát kulcsát ellopják.	Azonosító- és hírnév-blokkláncok
Illegális tevékenységek	A felek illegális árukkal kereskednek, vagy pénzmosást követnek el.	Észlelési technikák; törvények és jogszabályok
Rendszerhackelés	A blokkláncot megvalósító programozási kódok és rendszerek veszélyeztetettek.	Robusztus rendszerek és fejlett behatolásérzékelési módszerek

A BLOKKLÁNC – EGY IGEN KÜLÖNÖS TECHNOLOGIA

Ahogy az előzőekben írtam, általános felfogás szerint a blokklánc egy robusztus, biztonságos és átlátható elosztott főkönyv létrehozásának módja. Ez a forradalmian új technológia abban a tekintetben is szokatlan, hogy bár nyilvánvalóan informatikai és számítástechnikai technológia – a blokklánc mint

¹⁸ Forrás: XU, J. (2016): i. m.

kriptográfián alapuló szoftverprotokoll a nyilvános (digitális információk) adatbázisainak új technológiája –, valójában jobban megérthető az emberek koordinálására szolgáló intézményi vagy társadalmi technológiaként.¹⁹

E különös technológiát érdemes legalább három szempontból vizsgálni: egyrészt a leginkább ismert nyilvános decentralizált főkönyvként, másrészt felfoghatjuk decentralizációs technológiaként, mint egy piac, vagy harmadik, legextrémebb értelmezésként követhetjük az Ethereum atyját, Buterint, aki szerint a blokklánc egy varázslatos számítógép.²⁰

Nyilvános decentralizált főkönyv

A fentebb írtak szerint a főkönyv egy több ezer éve alkalmazott nyilvántartási eszköz gazdasági folyamatokról, amelyet egy központi szervezet (pl. bank vagy az állam) vezet a folyamatok ellenőrzése, biztonsága érdekében. Ha a könyvvezetés valamilyen módon digitalizált is, alapvető jellegzetessége a centralizáltság és a feketedoboz-jelleg.

A *Satoshi Nakamoto* által kialakított blokklánc²¹ elsősorban a digitális valuták sajátos technológiája, ami megoldást jelent a kettős költsékezés problémájára (amit az informatikában „bizánc generálisok problémájának” neveznek). Nakamoto megoldásában a blokklánc ezt a problémát egy decentralizált adatbázis (vagy főkönyv) segítségével oldja meg, olyan hálózatilag megerősített folyamatokkal, amelyek az adatbázis frissítésére szolgáló konszenzusmechanizmuson alapulnak. A blokklánc az összes tranzakció elosztott nyilvános főkönyve nem pusztán a felhasználók és a központi adminisztrátor közötti bizalmon alapszik, hanem a hitelességet, eredetiséget és a nyomon követhetőséget minden felhasználónál azonos tartalommal és egyidejűleg rendelkezésre álló példány biztosítja, az igazi nagyszámok törvényén, azaz matematikai (sztochasztikus) konvergencián alapul, és az irányítás a *peer-to-peer* (P2P) hálózat különböző számítógépei/csomópontjai között oszlik meg. A blokklánc továbbá a P2P technológia és a nyilvános/magán kulcsú kriptográfia kombinációjával megoldotta a kettős költség problémáját. A decentralizált főkönyv így minden felhasználónak azonos tartalommal, azonos időállapotban rendelkezésre áll. Bár-

¹⁹ DAVIDSON, Sinclair – DE FILIPPI, Primavera – POTTS, Jason: Economics of Blockchain. SSRN, 8 March 2016. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2744751>

²⁰ BUTERIN, Vitalik: Visions, Part 1: The Value of Blockchain Technology. *Ethereum Foundation Blog*, 13 April 2015. <https://blog.ethereum.org/2015/04/13/visions-part-1-the-value-of-blockchain-technology/>. A témáról lásd még RUSSO, Camila: *The Infinite Machine. How an Army of Crypto-hackers Is Building the Next Internet with Ethereum*. Harper Collins, 2020

²¹ NAKAMOTO, Satoshi: *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*. 21 August 2008. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3440802>

ki kérheti bármely tranzakció felvételét a blokkláncba, de a tranzakciókat csak akkor fogadják el, ha az összes felhasználó egyetért a tranzakció jogszerűségével.

A blokklánc azonban nem csupán a digitális tranzakciók decentralizált és megbízható nyilvántartására alkalmas. A blokkláncot inkább egy új, „általános célú technológiaként”²², egy rendkívül átlátható, rugalmas és hatékony elosztott nyilvános főkönyv (azaz decentralizált adatbázis) formájában kell értelmezni. A blokkláncról – amelyet ők „A bizalomgépezet”-nek neveztek el – megjelent vezércikkében a *The Economist* kifejtette, hogy:

„olyan főkönyvek, amelyeket többé nem kell vezetnie egy vállalatnak – vagy egy kormánynak – idővel új változásokat hozhatnak a vállalatok és a kormányok működésében, a velük szemben támasztott elvárásokban és a lehetséges intézkedésekben”²³.

Decentralizációs technológia, mint egy piac

A blokkláncok a decentralizáció technológiai, és ugyanúgy nyílt platformot jelentenek, mint az internet.²⁴ A rendszerfejlődés evolúcióját *Davidson és munkatársai* a következők szerint írják le:

„A fejlődő komplex rendszerek alapvető fejlődési mintája a centralizációtól a decentralizációig tart. A rendszerek centralizációval kezdődnek, mert ez a leghatékonyabb struktúra a szabályok létrehozására, megállapítására és érvényesítésére, azaz a tudásstruktúrák létrehozására. Ez minimalizálja a duplikációkat, egyértelmű hierarchiát hoz létre és képes a viták elbírálására. De éppen ezek a tulajdonságok azt jelentik, hogy a centralizációnak költségei vannak, amelyek kezdenek felhalmozódni, mivel ezek a hatáskörök kiszolgáltatottá válnak a kizsákmányolásnak. A gazdasági rendszerekben ez inflációban, korrupcióban és haszonszerzésben nyilvánul meg. Végül az alkalmazkodás és a differenciált szelekció az ilyen rendszereket a decentralizáció felé tereli, mivel a központosítás költségei a kizsákmányolás útja mentén emelkednek, ugyanakkor a decentralizáció költségei csökkennek, gyakran a technológiai fejlődésnek köszönhetően (pl. a blokklánc esetében a kriptográfia és a számítógépek). A centralizáció rendet teremt, de ez a rend törékeny lehet, és a decentralizáció irányába történő átalakulás elkezd a rendszert robusztusabbá, rugalmasabbá, biztonságosabbá és hatékonyabbá tenni.”²⁵

²² BRESNAHAN, T. – TRAJTENBERG, M. (1995): i. m.; LIPSEY, R. et al. (2006): i. m.

²³ The Trust Machine. *Economist*, 31 October 2015. <https://www.economist.com/leaders/2015/10/31/the-trust-machine>

²⁴ BENKLER, Yochai: *The Wealth of Networks, How Social Production Transforms Markets and Freedom*. Yale University Press, New Haven–London, 2006. https://www.benkler.org/Benkler_Wealth_Of_Networks.pdf

²⁵ DAVIDSON, S. et al. (2016): i. m.

Állításuk szerint a legáltalánosabb szolgáltatás, amit a blokkláncok végeznek, az az, hogy decentralizálnak. A szervezetek centralizáltak, a piacok decentralizáltak. Általános technológiaként a blokklánc nem azzal a piaci területtel azonosítható (pl. technológiai vagy pénzpiac), amelyen alkalmazzák, sokkal inkább a decentralizáció technológiájaként fogható fel.

Varázslatos számítógép a világ számára

A kettős költés problémájának megoldásán és decentralizáció technikáján túl *Vitalik Buterin* a blokkláncok megdöbbenő definícióját kínálja:

„A blokklánc egy olyan varázslatos számítógép, amelyre bárki feltölthet programokat, és hagyhatja, hogy a programok önmagukat hajtsák végre, ahol minden program aktuális és minden korábbi állapota mindig nyilvánosan látható, és amely egy nagyon erős kriptogazdaságilag biztosított garanciát hordoz arra, hogy a láncon futó programok továbbra is pontosan úgy fognak futni, ahogy a blokklánc protokollja előírja. [...] A blokkláncok nem arról szólnak, hogy egy adott szabályrendszert hozzanak a világra, hanem arról, hogy megteremtsek a szabadságot egy új mechanizmus létrehozására egy új szabályrendszerrel, rendkívül gyorsan, és azt nyomják ki. Ezek Lego Mindstormsok a gazdasági és társadalmi intézmények építéséhez.”²⁶

Ebben a megközelítésben a blokklánc az internethez hasonló „varázslatos számítógép”, a „gazdasági és társadalmi intézmények építésének” technológiája. Olyan típusú szabályrendszerek (pl. intelligens szerződések, DAO-k) létrehozására és végrehajtására szolgál, amelyek lehetővé teszik a testre szabott társadalmi-gazdasági koordinációt.

A Bitcoinra úgy gondolunk, mint egy speciális technológiára, egy kriptográfiailag biztonságos tranzakcióalapú állapotgépre, az Ethereumra úgy tekinthetünk, mint egy olyan projektre, amely megpróbálja megépíteni azt az általánosított technológiát (egy virtuális gépet), amelyre minden tranzakcióalapú állapotgép-konceptió ráépíthető. Ez egy platform a zéró bizalmat élvező számítástechnika számára. *Gavin Wood* kifejti,

„az Ethereum célja, hogy kiváló alapprotokoll legyen, és lehetővé tegye, hogy más decentralizált alkalmazások a Bitcoin helyett erre építsenek, így több eszközt kapnak a munkájukhoz, és teljes mértékben kihasználhatják az Ethereum skálázhatóságának és hatékonyságának előnyeit. [...] [Célja, hogy] olyan rendszert biztosítson, amely garantálja a felhasználók számára, hogy függetlenül attól, milyen más egységekkel, rendszerekkel vagy szervezetekkel lépnek kapcsolatba, ezt abszolút

²⁶ BUTERIN, V. (2015): i. m.

bizalommal tehetik meg a lehetséges kimeneteleket illetően, és azt illetően, hogy ezek a kimenetek hogyan jöhetnek létre.²⁷

Az Ethereumban az ügynökök intelligens szerződéseket (önvégrehajtó digitális szerződés) írhatnak és hajthatnak végre, amelyekből decentralizált alkalmazások hozhatók létre, beleértve az elosztott autonóm szervezeteket (DAO-k). Az intelligens szerződések és a DAO-k lehetővé teszik a dolgok internetét (IoT), amely végső soron decentralizált nyilvántartást igényel, mivel a skálája messze meghalad minden lehetséges központi főkönyvet.

Ennél sokkal jelentősebb ugyanakkor, hogy a blokklánc a gazdasági kormányzás új szervezeti és intézményi formáit hozza létre. Ez pedig másfajta elemzési megközelítést igényel, amely a közgazdaságtan teljesen különböző területeire támaszkodik – nevezetesen az új intézményi és a közválasztási közgazdaságtanra.

A BLOKKLÁNC-TECHNOLÓGIA ALKALMAZÁSAI

Ha a blokkláncról beszélünk, legalább három szintről vagy generációról kell beszélünk. A Nakamoto által kialakított blokklánc egy digitális fizetési rendszer, de ez még csak az első alkalmazása. Emiatt gyakran „*Blockchain 1.0*”-ként emlegetik. Továbbá, mivel a kriptopénz technológiája egy programozható nyílt hálózat lehet az összes erőforrás decentralizált kereskedelmére, a *Blockchain 1.0* koncepcióját már kiterjesztették a gazdasági és pénzügyi alkalmazások széles körére (fizetési elszámolási rendszer és a banki hitelinformációs rendszerek, hitelek és jelzálogok, az összetett pénzügyi piaci eszközök, mint például a részvények, kötvények, határidős ügyletek, származtatott ügyletek, valamint a jogi eszközök, mint például a jogcímek, szerződések és egyéb pénzzé tehető eszközök és tulajdon). Ezt nevezik „*Blockchain 2.0*”-nak, ide tartoznak az okosszerződés tranzakciók is. Azonban a web által létrehozott összeköttetésekkel minden ember ugyanannak a hálózatnak a része, ami olyan globális folyamatot hoz létre, amely korábban elképzelhetetlen volt. A „*Blockchain 3.0*” a technológia minden elképzelhető formában történő alkalmazásának kibontakoztatott potenciálja, a blokkláncról a valután, a piacokon és a közgazdaságtanon túl kell beszélünk. A *Blockchain 3.0* a korábban ismert szervezeti modell forradalmasítását segíti elő,

„talán az emberi tevékenység minden modellje valamilyen mértékben összehangolható lenne a blokklánc-technológiával, vagy legalábbis újra feltalálható lenne a blokklánc-koncepciókkal”²⁸.

²⁷ WOOD, Gavin: Ethereum: A Secure Decentralized Generalised Transaction Ledger. *Ethereum Project Yellow Paper*, 151, 2014, 1–32.

²⁸ SWAN, M. (2015): i. m.

A BLOKKLÁNC ELŐNYEI

Anonimitás

A blokkláncok lehetővé teszik, hogy a felhasználókat csak nyilvános kulcsok alapján lehessen azonosítani, ami a kriptorendszer alapvető eleme. Ez a funkció lehetővé teszi, hogy bármely személy vagy szervezet a világ bármely pontjára bármilyen összegű tranzakciót bonyolíthasson le, kormányzati beavatkozás nélkül, rendkívül alacsony tranzakciós költségek mellett.

Megváltozhatatlanság

Kialakításából adódóan a lánc egy blokkjának megváltoztatása az összes következő blokk megváltoztatását vonná maga után, mivel minden egyes blokk tartalmazza az előző blokk információit. Ezt széles körben erősségnek tekintik, ám hátránynak is tekinthető, mivel ez azt is jelenti, hogy lehetetlen lenne egy bejegyzést szerkeszteni a láncba, például, hogy orvoslást vagy visszatérítést hajtsanak végre, vagy a változásokat kövessék.

Átláthatóság

A privát és a nyilvános blokkláncok közötti különbség az, hogy a privát blokkláncok (más néven engedélyköteles blokkláncok) esetében a hálózathoz való hozzáférés korlátozott (pl. egy magántőkebefektetési-alap). Ezzel szemben a nyilvános blokkláncok teljesen átlátható elosztott főkönyvet jelentenek, ahol a hálózat összes felhasználója megtekintheti az összes megtörtént tranzakciót (pl. ingatlan-nyilvántartás).

A BLOKKLÁNC ÉS A JOG

A blokklánc és a jog kapcsolatának vizsgálatakor mindenekelőtt figyelemmel kell lenni arra a körülményre, hogy a blokklánc a 2008-as globális pénzügyi válság idején alakult ki, alapvető célja a kriptovaluták működésének biztosítása, a *mainstream* globális pénzügyi rendszer megkerülése volt. Ugyanakkor a kriptovaluták és a blokklánc kétségtelenül a globalizáció termékei – a nemzeti és fizikai határok áthidalására tervezett, alapvetően globális technológiák – a globalizáció okai és következményei is egyben.²⁹

Figyelembe kell venni ugyanakkor, hogy a komputerizáció előretörésével a számítógépes kód több területen relevánsabb szabályozó eszköz lehet az írott jognál. *Lessig* szerint négy fő út van, amelyen keresztül az egyéni viselkedést korlátozzák és szabályozzák: a törvény, a társadalmi normák, a piaci erők és az architektúra, a kód. Ezek az erők különböző módon alakítják az egyének csele-

²⁹ DIMITROPOULOS, G. (2020): i. m.; NAKAMOTO, S. (2008): i. m.

kedeteit. A jog korlátokat állít az egyének elé azért, hogy a törvényhozás és a szabályozás révén korlátokat szab a cselekvéseknek, és megbünteti a szabályokat megszegő egyéneket. Az architektúra – a természetes vagy a mesterséges környezet – egy sor korlátot szab az egyén által végrehajtható cselekvések típusára.³⁰ A kód a kibertér ember alkotta architektúrája, és így a technológia eszközeivel képes szabályozni az egyéni viselkedést. Ezáltal szisztematikus korlátokat szab az egyén viselkedésére egy mesterséges környezetben. A kód tervezője a technológiai környezet „szabályalkotója”.³¹ A jog és a kódex közötti hatásvonalak mindkét irányba hatnak. Míg a kód a jog formáját ölti – annak a szabályozó hatalomnak az alapján, amelyet a kód bizonyos környezetekben, például az interneten gyakorol –, addig a jog fokozatosan kóddá válhat:

„Az utóbbi néhány évben (különösen a blokklánc-technológia és a megfelelő okosserződéses tranzakciók megjelenése óta) a jog fokozatosan kezdi felvenni a kód jellemzőit.”³²

A blokklánc-technológia sokféle jogi cél megvalósítását teszi lehetővé. Alkalmas lehet szerződéses kapcsolatokban ún. okos (intelligens) szerződések támogatására. Az okosserződés önmagát végrehajtó „szerződés”, amelynek során a felek közötti megállapodás feltételei közvetlenül a kódba íródnak, csökkentve a tranzakciós költségeket és megkönnyítve a tranzakciókat harmadik fél beavatkozása nélkül.³³ A blokklánc-technológia lehetővé teszi, hogy az intelligens szerződéseket a tokencserékre rétegezzék, és csak akkor kerüljön sor cserére, ha bizonyos feltételek teljesülnek. A szerződések ezután önvégrehajthatók. A blokkláncot használó intelligens szerződés egy olyan megállapodás megkötésének módja, amely létrejön, amint bizonyos előre meghatározott feltételek teljesülnek.

Az okosserződéses szerződések sem mindenhatóak azonban. A szerződéseket közzétételről vizsgálva *Oliver Williamson* mutatta ki,³⁴ hogy a vállalatirányít-

³⁰ LESSIG, Lawrence: *Code and Other Laws of Cyberspace*. Basic Books, New York, 1999; LESSIG, Lawrence: *Code: Version 2.0*. Basic Books, New York, 2006.

³¹ WU, Tim: When Code Isn't Law. *Virginia Law Review*, 89(4), 2003, 679–751. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.413201>

³² DE FILIPPI, Primavera – HASSAN, Samer: Blockchain Technology as a Regulatory Technology: From Code is Law to Law is Code. *First Monday*, 5 December 2016. <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/download/7113/5657>

³³ BROWNSWORD, Roger: Regulatory Fitness: Fintech, Funny Money, and Smart Contracts. *European Business Organization Law Review*, 20, 2019, 5–27. <https://doi.org/10.1007/s40804-019-00134-2>

³⁴ WILLIAMSON, Oliver E.: Markets and Hierarchies: Some Elementary Considerations. *The American Economic Review*, 63(2), 1973, 316–325.; WILLIAMSON, Oliver E.: *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications*. Free Press, New York, 1975; WILLIAMSON, Oliver E.: *The Economic Institutions of Capitalism*. Free Press, New York, 1985.

tás problémája a bizonytalansággal mint korlátozott racionalitással kezdődik, ami a szerződéses hiányosságokat eredményezi. A blokklánc (mint intelligens szerződések és DAO-k) értékes kilátása éppen a bizonytalanság kriptogazdasági mechanizmusok általi kiküszöbölése által, hogy lehetővé teszi a spotpiaci tőzsde számára egy tiszta ígéretnek a végtelenségig továbbvitelét. Ha a blokkláncok ki tudják küszöbölni a bizonytalanságokat, akkor a hagyományos szervezeti hierarchiákat és a kapcsolati szerződéseket is felül fogják múlni. (Hogyan szüntetik meg a blokkláncok a bizonytalanságokat? Lényegében radikális nyilvános átláthatósággal, valamint kriptokonszenzus-mechanizmusokkal párosulva, amelyeket automatikusan hajtanak végre az intelligens szerződésekkel). A nyilvánvaló probléma azonban az, hogy a blokkláncok csak teljes szerződéseken működnek, míg a világ legtöbb cége (vö. DAO-k) nagyrészt (teljesen?) hiányos szerződésekből áll.³⁵ A bizonytalanság az információs problémákra utal. A blokklánc-alapú intelligens szerződésekkel támogatott tranzakciókban kevesebbet kell foglalkozni az információs aszimmetriákból eredő hatékonysági problémákkal – a kedvezőtlen szelekcióval (a tranzakciót megelőzően) és az erkölcsi kockázattal (a tranzakciót követően).

Az intelligens szerződések léte mögött húzódó, a bizonytalanság kiküszöbölésével kapcsolatos gondolatmenet a társasági jogra is befolyással lehet, és a decentralizált autonóm szervezetek (DAO-k) kialakulásához vezetett. A DAO egy olyan szervezet, amelyet a blokkláncba kódolt szabályok alkotnak, a szervezet érdekelteitől elfogadott elvek alapján. A DAO-k gyakran adnak el online tokeneket, amelyek jogokat biztosítanak a birtokosoknak – például szavazati jogot a DAO által finanszírozni kívánt projektekre vonatkozó javaslatokról. Egy DAO azért „decentralizált”, mert nem egy központi hatóság, személy vagy szervezet irányítja. „Autonóm”, mert önmagát összekapcsolt intelligens szerződések sorozatán keresztül működteti. Végül pedig „szervezet” abban az értelemben, hogy egymásra hivatkozó erőforrások halmazát fogja össze. A DAO-k általában nem tartoznak a szervezetek hagyományos értelmezése alá, és így jogi kategorizálási problémákat okoznak.³⁶

Nagyon jól alkalmazható a blokklánc-technológia a fuvarozás és szállítmányozás, az ellátási lánc kezelése és a logisztika, valamint a nemzetközi üzleti tranzakciókhoz kapcsolódó valamennyi alkalmazása területén. Egyes vélemények szerint a blokklánc ugyanolyan módon fogja felforgatni az üzleti gya-

³⁵ HART, Oliver: An economists perspective on the theory of the firm. *Columbia Law Review*, 89(7), 1989, 1757–1774.

³⁶ DIMITROPOULOS, G. (2020): i. m.; REIFF, Nathan: Decentralized Autonomous Organization (DAO): Definition, Purpose, and Example. *Investopedia*, 23 September 2022. <https://www.investopedia.com/tech/what-dao/>

korlatokat és modelleket, mint ahogyan az internet tette azt a kommunikáció területén. A Világgazdasági Fórum szerint „[a] kereskedelem előtt álló ellátási láncbeli akadályok felszámolása közel 5%-kal növelhetné a GDP-t és 15%-kal a kereskedelmet”³⁷. A globális ellátási láncok nagyon összetettek, különféle állami és magánszervezetek, valamint számos érdekeltség és közvetítő bevonásával, számos joghatóságon keresztül. A blokklánc képes megbirkózni a globális ellátási láncok összetettségével. Segíthet összekapcsolni a különböző feleket attól a joghatóságtól függetlenül is, amelyben azok elhelyezkednek, valamint attól függetlenül, hogy kormányzati vagy magánszereplőkről van-e szó. Minden érdekelt fél megtekintheti a számlákat, és online hozzáférhet a fuvarlevelekhez és más, adatokkal kapcsolatos dokumentációhoz, beleértve a vámokmányok státuszát is. A blokklánc-technológia biztonságos módon biztosítja az adatcserét, és olyan információtárat kínál, amely hamisíthatatlan a különböző magán- és állami rendszereken keresztül több tranzakcióhoz. Az új alkalmazások lehetővé teszik az engedélyes és engedély nélküli blokkláncok közötti átjárhatóságot, így „metablokkláncok” (*Meta Blockchain*) jönnek létre.

A *Future Thinkers* 18+1 alkalmazási lehetőségét jelölte meg a blokkláncoknak:³⁸

1.	Banki és fizetési szolgáltatások
2.	Kiberbiztonság
3.	Ellátási lánc menedzsment
4.	Előrejelzés
5.	Hálózatépítés és a dolgok internete
6.	Biztosítás
7.	Magán szállítás és fuvarmegosztás
8.	Felhőalapú tárolás
9.	Jótékonyosság
10.	Választás
11.	Kormányzat
12.	Közhasznúság
13.	Egészségügy
14.	Energiagazdálkodás
15.	Online zene

³⁷ WEF: *Enabling Trade. Valuing Growth Opportunities*. World Economic Forum, Geneva, 2013, 4. https://www3.weforum.org/docs/WEF_SCT_EnablingTrade_Report_2013.pdf

³⁸ 19 Industries The Blockchain Will Disrupt. *Future Thinkers*, 15 June 2017. <https://futurethinkers.org/industries-blockchain-disrupt/>

16.	Kiskereskedelem
17.	Ingatlanok
18.	Crowdfunding (közösségi finanszírozás)
+1	Bármilyen más iparág, amely valamilyen adattal vagy tranzakcióval foglalkozik

Bár a blokklánc-technológia a *mainstream* globális pénzügyi rendszer megkerülése érdekében jött létre, a decentralizáció technológiájaként, a központi kormányzati szervek is gyorsan ráéreztek a technológia előnyeire. Az objektív előnyök kihasználása mellett (vagy azokon felül) több olyan intézkedés is született, amely a központosított hatalom ellenőrzése alól kikerült tevékenységek, területek megtartása, vagy újbóli ellenőrzés alá vonása érdekében születtek.

A közsféra hagyományosan fontos alkalmazásai közé tartozik a személyazonosság-kezelés és -igazolás; kormányzati nyilvántartások vezetése, például földhivatali és cégnyilvántartási bejegyzések; állampolgári szolgáltatások kezelése olyan területeken, mint az egészségügy; valamint kormányzati tevékenységek végzése, például választás, adózás, vámügyek és közbeszerzés. Ezek hagyományosan a központi államszervezetbe vetett bizalmon alapulnak, de alapvetően végezhetőek a kriptográfiai eszközökkel biztosított blokklánc technológia alkalmazásával is. A szolgáltató állam koncepciójának előtérbe kerülésével ezek a tevékenységek akár magánszervezetek által is végezhetőek, az állam a szabályozást és kriptográfiai ellenőrzést tarthatja fenn magának (ha szükséges). Ahogy az *Economist* magazin néhány évvel ezelőtt fogalmazott, a blokklánc kormányzati alkalmazása azt jelenti, hogy „egy establishment-ellenes technológia ironikus sorsfordulat előtt áll”³⁹. Mivel a blokklánc-technológia nemcsak a decentralizáció, hanem ezáltal a demokrácia technológiája is, alkalmazása a közszférában az állam demokratikus működésének fokmérője is: egyes kormányok vonakodnak feladni hagyományos bizalomközvetítő szerepüket, míg mások nyitottabbak az ötletre.

Észtország az elsők között volt, amely az ún. *E-Észtország* kezdeményezésén keresztül kidolgozta az elektronikus állam vízióját. Ez egybeesett a technológiába vetett bizalom növelése érdekében a blokklánc-technológia népszerűsítésével, és az észti kormány 2008 óta teszteli azt. 2012 óta a blokkláncot Észtországban a nyilvántartásokban és a kormányzati szolgáltatások többségénél, például a nemzeti egészségügyi, igazságügyi, jogalkotási, biztonsági és kereskedelmi kódrendszereknél már működőképesen használják. A tervek szerint

³⁹ Governments may be big backers of the blockchain. *Economist*, 1 June 2017. <https://www.economist.com/news/business/21722869-anti-establishment-technology-faces-ironic-turn-fortune-governments-may-be-be-big-backers>

a használatát más területekre, például a magánegészségügyre, a kiberbiztonságra és az adatkövetésekre is kiterjesztik. További példaként az adóbevallás és az autósárlás online is elvégezhető az információ pontossága érdekében a blokklánc segítségével. Az észtországi jövőkép még a közszolgáltatások nyújtásán is túlmutat.⁴⁰

DIGITÁLIS JEGYBANKPÉNZ (DJBP)

Külön (és a mostaninál) részletesebb és multidiszciplinárisabb elemzést érdemelne a digitális jegybankpénz (DJBP) bevezetésének kérdése. A Magyar Nemzeti Bank (MNB) vezető szakértői egy friss tanulmányukban a DJBP-re a *Bank for International Settlements* (BIS) (2020) meghatározását alkalmazták:

„A digitális jegybankpénz a jegybankpénz egy olyan digitális formája, amely alapvetően eltér a hagyományos jegybanki nostro és tartalék számlákon tartott pénztől, digitális fizetőszköznek minősül, hazai devizában denominált és a jegybank direkt kötelezettségét testesíti meg.”⁴¹

Az eddig megismert információk szerint a DJBP bár a pénzügyi közvetítők kapcsolásával hasonló következménnyel járhat, mint a blokklánc-technológia (pl. esetleges jelentős költségcsökkenés a pénzügyi tranzakcióknál), mégsem tekinthető megosztott főkönyvi technológiának. A jegybank közvetlen bankkapcsolatot alakít ki a végső felhasználóval, de maga veszi át a főkönyv vezetését, nem pedig megosztottan történik az. A jegybankok célja bevallottan is az, hogy a digitális megoldásokat sikeresen alkalmazó *fintech* cégekkel szemben versenyképes digitális termékeket hozzanak létre, ezzel lehetőség nyílna a célzott pénzmennyiség-szabályozás kereteinek megteremtésére. Elméleti közgazdászok és gyakorló kereskedelmi banki szakemberek ugyanakkor felhívták a figyelmet, hogy ezzel gyakorlatilag egyszintű bankrendszert teremtenének, amivel – egyéb veszélyek mellett – bármikor elszívható lenne a forrás a piaci viszonyok között hitelező kereskedelmi bankok elől. A jegybankok eddig is jelentős pénzteremtő

⁴⁰ Estonian Blockchain Technology. <https://e-estonia.com/solutions/e-governance/data-embassy/>; PWC: Estonia – the Digital Republic Secured by Blockchain. *PricewaterhouseCoopers*, 2019. <https://www.pwc.com/gx/en/services/legal/tech/assets/estonia-the-digital-republic-secured-by-blockchain.pdf>; KUHI, Kristjan: *Traceable Temporo-Spatial Performance Measurement, Concept for Network Industries*. Doctoral Thesis. Tallinn University Of Technology, Tallin, 2021. <https://digikogu.taltech.ee/et/Download/e1c64d2f-813a-41f7-93c1-188fcbd59579/TraceableTemporoSpatialPerformanceMeasurement.pdf>

⁴¹ FÁYKISS Péter – SZOMBATI Anikó: A digitális jegybankpénz koncepcionális keretei. In: BANAI Ádám – NAGY Benjámin (szerk.): *Egy új kor hajnalán – Pénz a 21. században*. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, 2021, 95–136. <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/mnb-szak-konyvsorozat/egyuj-kor-hajnalan-penz-a-21-szazadban>

programokkal lazítottak a gazdasági élénkítés érdekében, de így buborékokat hoztak létre, például a tőzsdén vagy az ingatlanpiacon, ami később inflációhoz vezetett. Emiatt fontos lenne, hogy a hitelek inkább zöld- és hatékonyságjavító beruházásokba áramoljanak.⁴²

A blokklánc elfogadása, különösen a kormányzatok részéről, nem jár kihívások nélkül. A blokkláncok megjelenésekor az az álláspont volt uralkodó, hogy a blokkláncok felgyorsítják a hangsúly eltolódását a kormányzati hatóságok által kezelt jogi szabályokról és előírásokról a decentralizált blokklánc-alapú hálózatok által irányított kódalapú szabályok és protokollok felé.⁴³ Felvetődött továbbá, hogy a blokklánc és más elosztott főkönyvek „a legerősebb kihívást jelentik az állam monopóliumával szemben az intézmények és a közhiteles nyilvántartások kihirdetése, létrehozása, vezetése és ellenőrzése terén”. Ez azért lehetséges, mert a blokkláncba vetett bizalom képes lehet helyettesíteni a kormányzatba vetett és azon keresztül megvalósuló bizalmat.⁴⁴ Nakamoto szerint a blokklánc-technológia olyan társadalomhoz vezethet, amelyben az önérvényesítő szabályok kiszorítják a hagyományos törvényeket.⁴⁵ Ahogy az Ethereum-blokklánc egyik fejlesztője fogalmaz, a blokklánc „újfajta jogrendszer” hoz létre.⁴⁶ A *lex informatica* fogalmára támaszkodva, a tudósok ma már akár a *lex cryptographia* kialakulásáról beszélnek a blokkláncon belül.⁴⁷

„A blokklánc-technológia megerősíti azt a tendenciát, hogy az egyéni cselekvések és tranzakciók szabályozásánál a kódra (és nem a jogra) hagyatkozunk. A blokklánc lehetővé teszi a kóddal történő szabályozás teljesen új típusát, amely – az intelligens szerződésekkel kombinálva – a jogról való újfajta gondolkodásmódot is elősegíti. Valójában, ahogy egyre több szerződéses szabály és jogi rendelkezés épül be az intelligens szerződések kódjába, a jog hagyományos felfogása (mint rugalmas és eredendően többértelmű szabályrendszer) talán

⁴² Szakmai beszélgetés a digitális jegybankpénz bevezetésének időzítéséről. *Magyar Nemzeti Bank*, 2022. október 5. <https://hitelintezetiszemle.mnb.hu/kozlemenyek/szakmai-beszelgetes-a-digitalis-jegybankpenz-bevezetesenek-idoziteserol>

⁴³ DE FILIPPI, Primavera – WRIGHT, Aaron: *Blockchain and the Law: The Rule Of Code*. Harvard University Press, Cambridge–London, 2018. <https://doi.org/10.2307/j.ctv2867sp>

⁴⁴ MARKE-TOWLER, Brendan: Anarchy, Blockchain and Utopia: A Theory of Political-Socioeconomic Systems Organised Using Blockchain. *The Journal of The British Blockchain Association*, 1(1). [https://doi.org/10.31585/jbba-1-1-\(1\)2018](https://doi.org/10.31585/jbba-1-1-(1)2018)

⁴⁵ NAKAMOTO, S. (2008): i. m.

⁴⁶ The Future of the Blockchain: Interview with Ethereum Co-founder Gavin Wood. *Simpleweb*, 18 September 2017. <https://medium.com/simpleweb/the-future-of-the-blockchain-interview-with-ethereum-co-founder-gavin-wood-528fec81020f>

⁴⁷ WRIGHT, Aaron – DE FILIPPI, Primavera: Decentralized Blockchain Technology and the Rise of Lex Cryptographia. *SSRN*, 2015. <https://ssrn.com/abstract=2580664>

olyanná kell, hogy alakuljon, amely jobban beilleszthető a kódba. Ennek a tendenciának az eredményeként mind a jogászok, mind a jogalkotók egyre inkább kísértést érezhetnek arra, hogy a jogi vagy szerződéses szabályokat szándékosan olyan módon fogalmazzák meg, amely sokkal közelebb áll a technikai szabályok megfogalmazásához.”⁴⁸

A blokklánc természete és a *lex cryptographia* tehát arra ösztönzi a jogalkotót (vagy a szerződés íróját), hogy a teljesíthetőség, végrehajthatóság érdekében „blokklánckompatibilisen” fogalmazza meg a jogot, ugyanakkor a blokklánc sem lebeg a jogrendszerben, alkalmazkodnia kell az egyéb jogszabályokhoz. Valószínűleg a kettő közötti kapcsolat nem a helyettesítés, hanem inkább a komplementaritás viszonya lesz.

A BLOKKLÁNCOK ÉS AZ ADATVÉDELEM

A blokkláncok új, de potenciálisan forradalmi technológiát jelentenek mint kriptográfiailag biztonságos decentralizált főkönyv, amelyre bármilyen, nyilvános érvényesítést igénylő információ (pl. pénz, szerződések, tulajdonjogok, személyazonosság stb.) elhelyezhető. A blokklánc gazdaságtudományi megközelítésben egy új, általános célú technológiai innováció, amely a gazdaságban való elfogadás és elterjedés Schumpeter-féle fázisain megy keresztül, egyfajta internet 2.0-ként. A blokkláncnak csupán kialakulóban lévő, korszakalkotó új informatikai technológiaként való jellemzése, amely így a bomlasztó új piacokat és iparágakat hangsúlyozza, bár nem helytelen, mégis félrevezető. A blokklánc ugyanis egy – ahogyan az előzőekben jeleztem – „intézményi technológia” is, egy olyan irányítási technológia, amely szabályokkal szabályozott gazdasági rendek létrehozására szolgál.⁴⁹

Ez az általános diszruptivitás és az intézményi változtatás jellege radikális paradigmaváltást indukál a központosított és hierarchizált gazdasági-társadalmi környezetben. A decentralizált főkönyv decentralizált irányítási struktúrákat és decentralizált nyilvántartásokat, a kriptográfiai biztonság a pusztán személyes (vagy intézményi) bizalomra épített rendszereket eredményez. Ez a kapcsolatrendszer a blokklánc és a hagyományos adatvédelem viszonyára is hatással van, a jelenlegi viszonyrendszer átgondolására késztet.

A blokklánc-technológia és az általa támogatott alkalmazások ezért nagy kihívások elé állítják a jogot mint rendszert, és a nemzeti jogrendszereket. A nemzeti jogrendszerek különösen a kriptovaluták kezelése során szembesültek nagy kihívásokkal.⁵⁰

⁴⁸ DE FILIPPI, P. – WRIGHT, A. (2018): i. m.

⁴⁹ DAVIDSON, S. et al. (2016): i. m.

⁵⁰ DIMITROPOULOS, G. (2020): i. m.

Másfelől a blokklánc-technológia nagy kihívásokkal szembesül az adatvédelemmel kapcsolatos jogszabályokból, különösen az Európai Unió általános adatvédelmi rendeletéből⁵¹ (a továbbiakban: GDPR) fakadóan. A legtöbb adatvédelmi jogszabály a személyes adatok központosított gyűjtésére, tárolására és feldolgozására készült. Ezt a logikát nagyon nehéz lesz átültetni a decentralizált digitális főkönyvekre. A GDPR azon a feltételezésen alapul, hogy az adatok módosíthatók vagy törölhetők az adatvédelmi követelményeknek való megfeleléshez. A blokkláncok azonban az adatok ilyen módosításait célzottan megterhelővé teszik az adatok integritásának biztosítása és a hálózatba vetett bizalom növelése érdekében.⁵²

Az Európai Parlament felkérésére készült Finck-tanulmány⁵³ közvetlenül a GDPR hatálybalépését követően megállapította, hogy „*jelenleg nincs jogbiztonság arra vonatkozóan, hogy az európai adatvédelmi jog különböző elemeit hogyan kellene alkalmazni a blokklánc kontextusában*”. Ennek okát két átfogó tényezőben látta: először, hogy nagyon gyakran maga a blokklánc-technológia technikai felépítése, valamint irányítási rendszerei ellentétben állnak a GDPR követelményeivel. Másodsor, a részletes vizsgálat szélesebb körű bizonytalanságokat tárt fel a jogi keret, a GDPR értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatban (pl. az adatkezelő és az adatfeldolgozó, a személyes adat vagy az anonimizálás fogalma). A bizonytalan jogi környezet megnehezíti az adatkezelők tevékenységét, hogy megfelelő és hatékony védelmi eszközöket építsenek be a blokkláncokba.⁵⁴

A legjelentősebb problémát azonban a törléshez („elfeledtetéshez”) fűződő *érintetti jog* alkalmazása jelenti blokkláncok esetén, illetve ehhez is kapcsolódóan az adatminimalizálás, a korlátozott tárolhatóság és a célhoz kötött adatkezelés értelmezése.

A rendeletben foglalt törléshez való jog fontos eszköz az informatívabb önrendelkezés felé, mivel az érintettek számára biztosítja a rájuk közvetlenül vagy közvetve vonatkozó személyes adatok feletti ellenőrzést. A törléshez való jog nehezen alkalmazható a blokkláncokra, mivel ezeket a hálózatokat célzottan úgy

⁵¹ Az Európai Parlament és a Tanács 679/2016. számú rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (GDPR)

⁵² FINCK, Michèle: *Blockchain and the General Data Protection Regulation. Can distributed ledgers be squared with European data protection law?* European Parliamentary Research Service, Brussels, 2019. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/634445/EPRS_STU\(2019\)634445_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/634445/EPRS_STU(2019)634445_EN.pdf)

⁵³ FINCK, M. (2019): i. m.

⁵⁴ ESZTERI Dániel: A blokklánc mint személyes adatkezelési technológia GDPR-megfelelőségéről. *Állam- és Jogtudomány*, 2020/4., 24–51. <http://real.mtak.hu/118513/1/2020-04-ESZTERI-tan.pdf>

tervezik, hogy megnehezítsék az adatok egyoldalú módosítását, ami viszont az adatok integritásának garantálásával a hálózatba vetett bizalmat hivatott megerősíteni. Ugyanakkor a „törlés” kifejezés pontos jelentése továbbra sem (a GDPR hatálybalépésével sem) egyértelmű. A GDPR 17. cikke nem határozza meg a törlés fogalmát, és a rendelet preambulumbekzdései sem határozzák meg, hogyan kell értelmezni ezt a fogalmat. Az adatok, különösen a blokkláncokon lévő adatok megsemmisítése, különösen a nyilvános és engedély nélküli adatoké, korántsem egyszerű. Vannak azonban arra utaló jelek, hogy a GDPR 17. cikkében foglalt kötelezettséget nem úgy kell értelmezni, hogy az adatok teljes megsemmisítését követeli meg. A legtöbbször hivatkozott, az Európai Bíróság még 2012-ben a *Google Spain-ügyben*⁵⁵ hozott döntése, amely az eset körülményeire is tekintettel kimondta, hogy az adatok fizikai megsemmisítésével egyenrangú az adathoz való hozzáférés gátolása is.⁵⁶ Ilyen esetben nem csupán a hozzáférés megakadályozása lehet egyenrangú a fizikai törléssel, hanem a törlés a 95/46 irányelv 9. cikkével⁵⁷ is ütközhet:

„A tagállamok e fejezet, a IV. és a VI. fejezet rendelkezései alóli felmentésről, illetve eltérésről kizárólag a személyes adatoknak újságírás [...] céljából történő feldolgozása esetén rendelkezhetnek, amennyiben azok a magánélet tiszteletben tartásához való jognak a szólásszabadságra vonatkozó szabályokkal való összeegyeztetéséhez szükségesek.”

Bár az anonimizálás fogalmának értelmezése körében sincs egyértelmű álláspont a jogalkalmazásban (ezért is kiszámíthatatlan a joggyakorlat), a nemzeti és nemzetek feletti szabályozók jelezték, hogy az adatok teljes megsemmisítésének lehetnek alternatívái, amelyek biztosíthatják a GDPR törlési kötelezettségének való megfelelést. Az osztrák adatvédelmi hatóság elismerte, hogy rugalmasan kezeli a törlés megvalósításának technikai eszközeit, és hogy az anonimizálás a törlés megvalósítása egyik eszközének tekinthető. Továbbá az Egyesült Királyság Információs Biztosának Hivatala régóta úgy érvel, hogy amennyiben az adatokat „használatlaná teszik”, ez is kielégítő lehet. Úgy tűnik azonban, hogy ebben a kérdésben nem minden tagállamban van konszenzus.⁵⁸

⁵⁵ C-131/12. sz. ügy. Google Spain SL és Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) és Mario Costeja González [2014], ECLI:EU:C:2014:317. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:62012CJ0131&from=hu>

⁵⁶ FINCK, M. (2019): i. m.; ESZTERI, D. (2020): i. m.

⁵⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 95/46/EK irányelve (1995. október 24.) a személyes adatok feldolgozása vonatkozásában az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról. A GDPR hatályon kívül helyezte, de 2012-ben a Google Spain-ügyben hozott döntés még ezen alapult.

⁵⁸ FINCK, M. (2019): i. m.

A GDPR 25. cikkének is megfelelően a blokkláncok fejlesztői folyamatosan dolgoznak olyan (beépített) technikai lehetőségek fejlesztésén, amelyek megkönnyítik a GDPR-nak való megfelelést. E megoldások mindegyike fontos kompromisszumokkal jár, amelyek értelemszerűen a kontextustól függően változnak, nem vizsgálhatók általánosságban. A teljesség igénye nélkül ilyenek tekinthetők a zéró tudásbizonyítékok; a lopakodó címek alkalmazása; a homomorfikus titkosítás; a kétoldalú intelligens szerződések állami csatornái; a gyűrés aláírások; a zaj hozzáadása; a kameleon-*has*hek és a szerkeszthető blokklánc; a biztonságos többszereplős számítás; a harmadik fél által nyújtott indirekciós szolgáltatás stb. Hangsúlyozandó, hogy folyamatosan jelennek meg új fejlesztések, amelyek specifikusan a megjelenő új blokkláncokhoz kapcsolódnak, így ezek GDPR-megfelelőségét is folyamatosan szükséges vizsgálni és frissíteni.⁵⁹ (Téves tehát az a megközelítés, amely egyoldalúan a blokklánc-technológia „hibájának” tartja a GDPR szabályaival való esetleges ütközést. A szabályozást évszázadok óta úgy tervezték, hogy az centralizált egységekre – például vállalatokra – vonatkozzon, ahol az ellenőrzési és felelősségi hierarchiák könnyebben azonosíthatók. Az a tény azonban, hogy az ilyen struktúrák hiányoznak a decentralizált környezetekben, önmagában nem szól a szabályozásuk ellen. Sokkal inkább a megfelelő szabályozást kell megtalálni, mintsem egy eltérő környezetre alkalmazni a korábban más feltételek mellett kialakított szabályrendszert.)

Ezzel együtt a jövő legnagyobb kihívása az egyének védelme lesz a kriptoeszközök kockázataitól, beleértve a kiberbiztonságot és a hackertámadásokat, miközben lehetővé teszi a technológiai innovációt. A szisztematikus vizsgálat ugyanakkor azt is feltárja, hogy a blokklánc-technológia és az adatvédelmi szabályozás nem áll kibékíthetetlen ellentmondásban egymással, de ezen a területen is a kiszámíthatóság és a kölcsönös alkalmazkodás szükséges. Sőt, kölcsönösen elősegíthetik egymás hatékony kibontakozását: a blokklánc-technológia jellemzői szélesebb körben is előnyösek lehetnek az adatgazdaság számára, például, ha az adatok intézményközi megosztásának megkönnyítésével az adatpiacok támogatását szolgálják, ami viszont támogathatja a mesterséges intelligencia fejlesztését az Európai Unióban. Ugyanezek a jellemzők a másik oldalról a GDPR egyes célkitűzéseinek támogatására is támaszkodhatnak, például arra, hogy az érintettek nagyobb ellenőrzést kapjanak a rájuk közvetlenül vagy közvetve vonatkozó személyes adatok felett.⁶⁰

A Finck-jelentés három szakpolitikai javaslatot tett: egyrészt javasolta konkrét iránymutatás kidolgozását a GDPR blokklánc-technológiákra való alkalmazásáról a jogbiztonság megteremtése érdekében (megjegyzem, az adat-

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Uo.

védelmi rendelkezések értelmezésére az új technológiák megjelenésével és fejlődésével folyamatosan szükség lenne, a technológiákat ismerő szakemberek bevonásával). Másrészt a jelentés javaslatot tesz magatartási kódexek és tanúsítási mechanizmusok támogatására, hogy az európai adatvédelmi jog alapelvei a személyes adatok feldolgozása során is érvényesüljenek. Ehhez is szükség lenne az adatvédelmi hatóságok és az üzleti területeket ismerő szakemberek érdemi párbeszédére és együttműködésére. Harmadrészt javasolja interdiszciplináris kutatások, technikai és irányítási megoldások kidolgozását, valamint blokklánc-protokollokkal való kísérletezéseket. Erre kiválóan alkalmas lehet a *Téma-területi Kiválósági Program*⁶¹ keretében működő kutatócsoport tevékenysége és a közelmúltban megalkotott, a blokklánc szabályozási homokozók (*sandboxok*) működését biztosító uniós és hazai szabályozás.

BLOCKCHAIN 4.0

A blokklánc-technológia legfrissebb fejleménye a blokklánc fúziója a jövő csúcstechnológiáinak legátfogóbb lehetőségeivel, mint például a dolgok internete, a számítási felhő, a mesterséges intelligencia és a robotika. Ha egyetlen blokkláncon belül megvizsgáljuk a virtuális blokkláncokban rejlő lehetőségeket, a rendszer korlátlan skálázhatóságra tehet szert. Sokan ezt a fúziót tekintik a technológia legújabb generációjának, a *Blockchain 4.0*-nak.⁶² A *Blockchain 4.0* olyan ötletekre és megoldásokra utal, amelyek racionalizálják a technológiát az üzleti igényekhez, különösen az Ipar 4.0-hoz és a kereskedelemhez. A blokklánc-technológia számos folyamat javítására használható, beleértve az ellátási lánc kezelését, a vállalati munkafolyamatot, a pénzügyi tranzakciókat, az IoT-adatgyűjtést, az állapotfigyelést, az eszközkézelést és a hitelrendszereket. Így a blokklánc 4.0 olyan digitális architektúrát ígér, amely egyesíti az automatizálást, az elszámoltathatóságot és a magánélet védelmét, hogy súrlódásmentes élményt hozzon létre a valós világban.

A diszruptív technológiák fejlődése különösen a két általános technológia tekintetében szembeötlő. A JP Morgan globális pénzügyi szolgáltató éves felmérése⁶³ alapján a válaszolók több mint fele szerint az MI és a gépi tanulás lesz a legbefolyásosabb technológia a kereskedés jövőjének alakításában a következő három évben. Négyeszer gyakrabban említették, mint a blokkláncot és az elosztott főkönyvi technológiát. Tavaly a blokklánc és az elosztott főkönyvi techno-

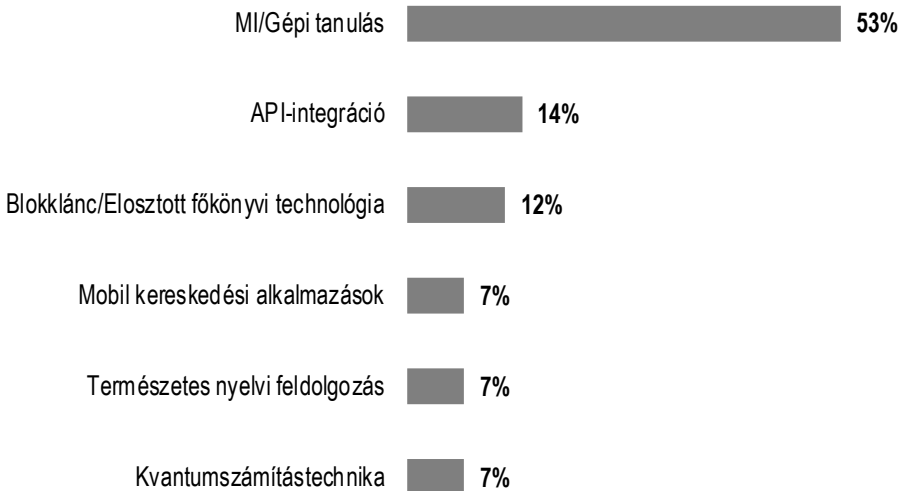
⁶¹ <https://nkfih.gov.hu/tkp2021>

⁶² GARG, Rishabh: *Blockchain for Real World Applications*. Wiley, 2021

⁶³ The e-Trading Edit: Insights from the Inside. *JP Morgan*, 2023. <https://www.jpmorgan.com/solutions/cib/markets/etrading-trends>

lógia holtversenyben a második helyen végzett a mesterséges intelligenciával és a gépi tanulással. A válaszadók 25 százaléka a jövő szempontjából kulcsfontosságúnak nyilvánította őket. Az első helyen a mobil kereskedési alkalmazások végeztek 29 százalékkal. Most az MI 53 százalékos említettségével messze megelőzi az API-integrációt (14%) és a blokkláncot (12%) is. A 2022-es lista élén álló technológia, a mobilalkalmazások 7%-ra esett vissza, a kvantumszámítás és a természetes nyelvi feldolgozás mellett.

A piaci szereplők várakozásai a diszruptív technológiák fejlődéséről 2023-ban⁶⁴

(A szerző saját szerkesztése)

Ezért is izgalmas kérdés lehet a két technológia együttes alkalmazása bizonyos területeken, egymásra hatásuk segíti, vagy nehezíti az innovációt.

A blokklánc digitális nyilvántartása betekintést nyújt az MI mögött álló ke-retrendszerbe és az általa felhasznált adatok eredetébe, így kezelve a megmagya-rázható MI kihívását. A nyílt forráskódú blokklánc alkalmazása oldja az MI-fe-ketedoboz hatását, átláthatóvá teheti az adatok kimenetét. Ez segít javítani az adatok integritásába és ezen keresztül az MI által adott ajánlásokba vetett bizal-mat, növeli a fogyasztók biztonságát, a blokklánc használata az MI-modellek tárolására és terjesztésére ellenőrzési nyomvonalat biztosít, a blokklánc és az AI párosítása pedig fokozhatja az adatbiztonságot.

⁶⁴ Forrás: JP Morgan (2023): i. m.

Más oldalról ugyanakkor az MI hihetetlen sebességgel képes gyorsan és átfogóan olvasni, megérteni és korrelálni az adatokat, ami az intelligencia új szintjét hozza a blokklánc-alapú üzleti hálózatokba. Azáltal, hogy hozzáférést biztosít a szervezetben belüli és kívüli nagy mennyiségű adathoz, a blokklánc segít az MI skálázásában, hogy több használható meglátást nyújtson, kezelje az adatfelhasználást és a modellek megosztását, valamint megbízható és átlátható adatgazdaságot hozzon létre. Másokhoz hasonlóan az IBM is arra a következtetésre jut, hogy az MI, az automatizálás és a blokklánc új értéket hozhat a több felet átfogó üzleti folyamatokba, új üzleti modellek kialakítását teszi lehetővé, hozzáadva, gyorsítva és növelve a hatékonyságot. A blokkláncon végrehajtott intelligens szerződésekbe ágyazott MI modellek például ajánlhatnak lejárt termékek visszahívását, tranzakciókat – újrarendeléseket, fizetéseket vagy készletvásárlásokat – hajthatnak végre meghatározott küszöbértékek és események alapján, vitákat rendezhetnek, és kiválaszthatják a legtartósabb szállítási módot.⁶⁵

Különösen hatékony, gyors és megbízható lehet a blokklánc és az MI együttes alkalmazása, ha a dolgok internetével (IoT) együtt használják. Az IoT lehetővé teszi, hogy az eszközök az interneten keresztül adatokat küldjenek privát blokklánc-hálózatokba, hogy hamisításálló nyilvántartást hozzanak létre a közös tranzakciókról. A nyílt, interoperábilis és a több felhőből álló blokklánc lehetővé teszi üzleti partnerek számára, hogy megosszák az IoT-adatokat és hozzáférjenek azokhoz – de központi ellenőrzés és irányítás nélkül. Minden egyes tranzakció ellenőrizhető a viták megelőzése és a bizalom kiépítése érdekében a hálózat minden engedéllyel rendelkező tagja között. A blokklánc az IoT-eszközök és -érzékelők által szolgáltatott adatok felhasználásával racionalizálja a folyamatokat, és új üzleti értéket teremt az egész ökoszisztémában.

A tárgyak internete lehetővé tette a dolgok vagy tárgyak komplex összekapcsolását, amelyek érzékelőkkel, kommunikációs egységekkel és feldolgozással működnek, hogy azonosítsák a fizikai eseményeket, kölcsönhatásba lépjenek a környezetükkel és adatokat cseréljenek. Az ilyen interakciók célja a folyamatok figyelemmel kísérése vagy az emberi beavatkozást igénylő eseményekkel kapcsolatos döntések meghozatala. Az IoT-rendszerek elterjedésével kapcsolatos talán legismertebb inspiráció a valós idejű információgyűjtés elősegítésének igénye, továbbá a távoli és automatikus vezérlési mechanizmusok nyújtásának szükségessége volt, amelyek a jelenlegi hagyományos vezérlő- és felügyeleti rendszereket váltották fel az iparágakban. Az IoT, az MI és a blokklánc közötti integráció egy új rendszerarchitektúrát vezet be, amely az emberiség jólétével kapcsolatos

⁶⁵ What is blockchain and artificial intelligence (AI)? *IBM.com.* <https://www.ibm.com/topics/blockchain-ai>; What is IoT with blockchain? *IBM.com.* <https://www.ibm.com/topics/blockchain-iot>

legtöbb eljárást ellenőrzi és továbbfejleszti. Ez az integráció nyilvánvaló hatással lesz a jogi konstrukciókra, a szerződéskötésre és a végrehajtásra, de az adatvédelemre és a fogyasztóvédelemre is.

A technológiák ilyen egymásra épülése, integrációja már megjelent a piaci gyakorlatban, elsősorban az egészségügyben, a pénzügyi szolgáltatások és a nemzetközi szállítmányozás (ellátási láncok) területén. A gyakorlat megint a jogi megoldások előtt jár, kialakításra vár az alkalmazandó jog, a biztosítéki és a felelősségi jog, a megfelelő jogorvoslati rendszer, valamint szabványok és protokollok kidolgozása.⁶⁶

KÖVETKEZTETÉSEK

A blokklánc-technológia az elmúlt 15 évben bizonyította életképességét, sőt, a decentralizált irányítás technológiájává nőtte ki magát. Diszruptív általános technológiaként nem csupán a kriptoeszközök és a pénzügyi szolgáltatások nem bizalmi viszonyokon alapuló technológiájaként funkcionál, de ezen tulajdonsága alkalmassá teszi a központosításra épülő, évezredes társadalomirányítási modellek meghaladására is.

A központi állami szabályalkotás mellett a kód mint jog megjelenésének, valamint a jogi felelősséggel, az adatvédelemmel és fogyasztóvédelemmel való kapcsolatának rendezése még várat magára. Az azonban nyilvánvaló, hogy olyan innovatív technológiáról van szó, amely alapvetően képes mindennapjainkat megváltoztatni, és évezredes gondolkodási paradigmáink megváltoztatását igényli. Más egyéb diszruptív technológiákkal, különösen a mesterséges intelligenciával és a dolgok internetével fúzióban nagyon gyors, biztonságos, hatékony és átlátható és demokratikus megoldásokat képes létrehozni, amelyekre korábban nem is gondolhattunk.

⁶⁶ GUERGOV, Sasho – RADWAN, Neyara: Blockchain Convergence: Analysis of Issues Affecting IoT, AI and Blockchain. *International Journal of Computations, Information and Manufacturing*, 1(1), 2021, 1–17. <https://journals.gaftim.com/index.php/ijcim/article/view/48/16>

BÁCSKAI MÁTÉ*

A mesterséges intelligencia etikai és felelősségi alapvetései

BEVEZETŐ GONDOLATOK

A mesterséges intelligencia vitán felül az egyik leghangsúlyosabb, ezzel együtt pedig az egyik legfelkapottabb innovatív terület, amely berobbant az elmúlt időszakban. Kevés olyan tudományterület van, amely ne vizsgálná a saját esz-köztárával, és még annál is kevesebb iparág van, amely ne próbálna hasznosítani a mesterséges intelligencia által nyújtott lehetőségeket. Így a mesterséges intelligencia alkalmazása a társadalmunk mindennapjaiban is jelen van már, gondolhatunk akár az önvezető járművekre, a bűnüldözést elősegítő mechanizmusokra, az egészségügyi ellátásban megjelenő rendszerekre, a kép- vagy szöveggeneráló lehetőségekre, az energiafogyasztást optimalizáló struktúrákra, illetve a pénzügyi szektorban elérhető megoldásokra és még sorolhatnánk. Az MI-rendszerekben rejlő potenciális alkalmazási és felhasználási verziók pontos tárháza még közel sem látható előre, azonban mindenképpen megállapítható, hogy megfelelő igénybevitelük esetén az érintett területeken javulást és előmozdulást eredményezhetnek.

A mesterséges intelligencia minden előnye mellett óriási kihívást jelent szabályozási szempontból. Hiába képezi már most az életünk részét és hiába tudjuk már akár egyszerűen otthonról is használni (például ChatGPT), a működési mechanizmusa rendkívül bonyolult, ezért a jognak az az elsődleges feladata, hogy létrehozson egy olyan normarendszert, amely lehetővé teszi a bizalmon, a biztonságon és az észszerű kockázatokon alapuló alkalmazást. *Gregory Mandel* szerint a hiányos ismeretek a technológia szabályozásának a legfőbb problémája, mivel erre vezethető vissza a technológia társadalom általi elutasíthatósága, az emberek félelme, a szabályozói bizonytalanság és ezáltal a befektetői környezet kiszámítha-

* BÁCSKAI Máté, jogász, Magyar Nemzeti Bank

atlansága egyaránt.¹ Ugyanakkor, ha meg akarjuk fogalmazni a lehető legegyszerűbben, hogy mi is a technológia célja, az úgy gondolom nem más, mint az ember képességeinek bővítése, illetve kiszélesítése. Ennek az állításnak az igazolására eklatáns példa lehet az Európai unió jogalkotási tevékenysége során 2024. március 14. napján elfogadott, *A mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály*² (a továbbiakban: MI-rendelet), amely szerint a mesterséges intelligencia fejlesztésének és szabályozásának előfeltétele az, hogy az MI-rendszerek emberközpontú technológiák legyenek, amelyeknek a legfontosabb célja, hogy az emberek jólétét növeljék.³ A világon ez az első átfogó, részletes a mesterséges intelligenciát leszabályozni szándékozó jogszabály, amelynek célja – a fentiekén túl – az alapvető jogok biztosítása és védelmezése az új technológia alkalmazása során. A jogi szabályozás azonban csak akkor lehet hatékony, ha figyelembe vesz bizonyos etikai alapelveket is. Ennek azért van jelentősége, mert az etikai elvek szerves részét képezhetik a szabályozásnak, illetve iránymutatásként, egyfajta erkölcsi irányítúként is szolgálhatnak a mesterséges intelligencia fejlesztésével foglalkozó vállalatoknak is.⁴

Minden új technológia a joggal szemben kettős elvárást állít, egyfelől meg kell teremtenie azt a társadalmi struktúrát, hogy a technológiai fejlődés ne sértse az alapvető jogokat, ugyanakkor a jogi szabályozás ne legyen gátja az innovációnak. *Jonathan Wiener* úgy fogalmaz, hogy az a technológia, amely még nem ismert, mindaddig korlátozható, amíg nem válik egyértelművé, hogy biztonságos.⁵ Álláspontom szerint az új, ismeretlen technológiák blokkolása nem lehet teljes körűen célravezető, mivel a gyakorlati, valós élethelyzetekben történő alkalmazásuk mutathatja meg, hogy milyen tényleges aggályokat, illetve kérdéseket vetnek fel, olyanokat, amelyeket a tesztelési körülmények között nem lehetne produkálni.

A jogi szabályozásnak és a technológiai fejlődésnek ugyanakkor van egy kiemelkedő keresztszete, vagyis a mindkét oldalon megjelenő innováció, a

¹ MANDEL, Gregory N.: Regulating Emerging Technologies. *Law, Innovation & Technology*, 1(1), 2009, 75–92. <https://law.uh.edu/faculty/thester/courses/Emerging%20Tech%202011/mandel%20on%20regulating%20emerging%20techs.pdf>

² Az Európai Parlament 2023. június 14-én elfogadott módosításai a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatához [COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD)]

³ MI-rendelet (6)

⁴ MEZEI Kitti: A mesterséges intelligencia jogi szabályozásának aktuális kérdései az Európai Unióban. *In Medias Res*, 2023/1., 54. <https://doi.org/10.59851/imr.12.1.4>

⁵ WIENER, Jonathan B.: The regulation of technology, and the technology of regulation. *Technology in society*, 26(2–3), 2004, 483. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2004.01.033>

jognak ugyanis a technológiai újításokra a saját eszközével kell válaszolni, ami a jogalkotás.⁶ Ennek során egy ismeretlen technológiai területet kell – talán új – jogi normákkal feltölteni, amelyek megfelelnek a társadalom által támasztott elvárásoknak.

Egyes szerzők szerint felforgató technológiának minősülnek az olyan új technológiák, amelyek számottevően átalakítják az aktuális kereskedelmi, piaci berendezkedést azzal, hogy egy kényelmesebb, olcsóbb megoldási alternatívát vázolnak fel, mint a már alkalmazott módszerek.⁷ A felforgató technológiák hatásai azonban nemcsak a piacon és a vállalati szektorban érvényesülhetnek, hanem a társadalom teljes aspektusát érinthetik.⁸ Ezt a logikát követve a felforgató technológiák a jogrendszer is érintik, a mesterséges intelligencia pedig egyértelműen ilyen technológiának számít.

A mesterséges intelligencia megszámlálhatatlanul sok területen van jelen és ez később csak fokozódni fog a folyamatos fejlődésnek köszönhetően, ezért lehetetlen lenne valamennyi szegmenst vizsgálat alá venni és az alkalmazása, illetve fejlesztése során felmerülő jogi és etikai kérdéseket megválaszolni.

A dolgozat olyan etikai alapvetéseket szeretne bemutatni a teljesség igénye nélkül, amelyek álláspontom szerint nélkülözhetetlenek az alapvető jogok biztosítása és érvényesítése érdekében. Emiatt a dolgozat etikai fő csapásiránya az átláthatóság követelményén és a megkülönböztetés-mentesség problémáján fog haladni. Az előbbiből olyan további alapvetések is levezethetők, mint a nyomonkövethetőség, a megmagyarázhatóság és a tájékoztatás.

Ezt követően a mesterséges intelligenciával kapcsolatos felelősség értelmezésére kerül sor, az etikai alapelvekből kiindulva.

A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ETIKÁJA

A mesterséges intelligencia alapú rendszerek megfelelő fejlesztése, illetve alkalmazása során kizárólag a jogi szabályozás nem elegendő, ahhoz feltétlenül szükség van az etikai alapelvek követésére is. Ahhoz, hogy a jogrendszer bármilyen technológiai nívumot engedélyezzen, ezzel együtt szabályozzon – illetve ha

⁶ BÁCSKAI Máté: Az elektronikus személyiségről. *Ügyészségi szemle*, 2021/3., 22. <https://ugyeszsegiszemle.hu/pdf/2021-03.pdf>

⁷ BOWER, Joseph L.– CHRISTENSEN, Clayton M.: *Disruptive Technologies: Catching the Wave*. Harvard Business Review, January-February 1995. <https://hbr.org/1995/01/disruptive-technologies-catching-the-wave>

⁸ G. KARÁCSONY Gergely: Innovatív jogalkotói megoldások a mesterségesintelligencia-alapú rendszerek szabályozására. In: TÖRÖK Bernát – ZÓDI Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai. Tanulmányok a mesterséges intelligencia és a jog határterületeiről*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2021, 160.

a körülmények indokolják, akkor korlátozzon –, közös erkölcsi és társadalmi értékítéletre van szükség.⁹ Ha etikáról beszélünk, akkor elsősorban az emberi döntésekre, cselekedetekre és azok következményeire gondolunk.¹⁰ Az etika mint tudomány arra a kérdésre keresi a választ, hogy az adott cselekedetek összhangban vannak-e az ember értelmes természetével.¹¹

Ennek alapján okkal merül fel az a kérdés, hogy a mesterséges intelligencia fejlesztése, alkalmazása, illetve szabályozása során miért kell egyáltalán figyelembe venni az etikát. *Ari Ezra Waldman* szerint napjainkban számos döntést, amit korábban emberek hoztak meg, már gépek is képesek meghozni.¹² Az MI-rendszerek gyakorlati igénybevétele során legyen szó például a kereskedelmi bankok MI-rendszerrel támogatott hitelbírálati folyamatáról, az emberi kapcsolódási pontok megvannak a bank oldaláról is, hiszen amit korábban egy személy vizsgált felül, azt már az MI-rendszer is el tudja végezni, illetve jelen van a potenciális leendő ügyfél is, akire az adott döntés hatást gyakorol.

A mesterséges intelligenciával kapcsolatos etikai elveket szakterületre bontva vagy univerzálisan is meg lehet határozni, illetve aszerint, hogy a fejlesztőre, a forgalmazóra vagy a felhasználóra vonatkoznak-e.¹³ Ezek közül bármely szereplőre vagy felosztásra vonatkozó etikai elveket veszünk alapul, a *Mesterséges intelligenciával foglalkozó magas szintű független szakértői csoport megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozó etikai iránymutatása* (a továbbiakban: *Etikai iránymutatás*)¹⁴ szerint az MI-rendszereknek minden esetben emberköz-

⁹ NÉMETH Gabriella: Jogászai etikai kihívások a technológiai fejlődés tükrében: az etika és jog innovációjának aktuális kérdései. *Jog – Állam – Politika*, 2020/1., 21. <https://real.mtak.hu/108838/>

¹⁰ PÜNKÖSTY András: Egy új digitális etika megalapozásának egyes szempontjai – big data, algoritmosos döntéshozatal és a személy az adatalapú társadalomban. In: TÖRÖK B. – ZÓDI Zs. (szerk.): i. m. 59.

¹¹ KORMOS József: *A filozófia és az etika tanítása*. Egyetemi jegyzet. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2016, 75. <https://btk.ppke.hu/storage/tinymce/uploads/old/uploads/articles/4090/file/kormosj-filozofiaetika.pdf>

¹² WALDMAN, Ari Ezra: Power, process, and automated decision-making symposium. Rise of the machines. Artificial intelligence, robotics, and the reprogramming of law. *Fordham Law Review*, 88(2), 2019, 2. 613. <https://ir.lawnet.fordham.edu/flr/vol88/iss2/9/>

¹³ PUSZTAHELYI Réka: Bizalmunkra méltó MI – a mesterséges intelligencia fejlesztésének és alkalmazásának erkölcsi-etikai vonatkozásairól. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tom. XXXVII/2, 2019, 99. https://www.matarka.hu/koz/ISSN_0866-6032/tomus_37_no_2_2019/ISSN_0866-6032_tomus_37_no_2_2019_097-120.pdf

¹⁴ Mesterséges intelligenciával foglalkozó magas szintű független szakértői csoport megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozó etikai iránymutatása. Európai Bizottság, Brüsszel, 2019. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/JURI/DV/2019/11-06/Ethics-guidelines-AI_HU.pdf

pontúnak kell lenniük.¹⁵ E megközelítés alapján úgy gondolom, hogy a mesterséges intelligencia és az etika kapcsolatának vizsgálata mindenképpen szükséges, mivel az Etikai iránymutatás az emberközpontúság kifejezéssel visszautal az etika alapjára, magára az emberre. A mesterséges intelligencia etikája arra keresi a választ, hogy „a mesterséges intelligencia hogyan segítheti elő az egyének jó életét vagy vethet fel azzal kapcsolatos aggályokat, akár az életszínvonalról vagy a demokratikus társadalmakhoz szükséges emberi autonómiáról és szabadságról van szó”¹⁶.

Az Etikai iránymutatás továbbá megfogalmazza azt a hét etikai alapelvet, amelyek elősegítik a mesterséges intelligencia társadalmi elfogadottságát, megbízhatóságát és etikai megalapozottságát. A hét alapelv pedig a következő: emberi cselekvőképesség és felügyelet; műszaki stabilitás és biztonság; a magánélet védelme és adatkezelés; átláthatóság; sokszínűség, megkülönböztetés-mentesség és méltányosság; társadalmi és környezeti jóllét; valamint elszámoltathatóság. Ezek függvényében azonban mindenképpen fontos kiemelni, hogy ezek nem kötelezően követendő szabályok, vagyis nem értelmezhetőek jogi normákként, ezek egyfajta zsinórmértékül szolgálnak egy emberközpontú és megbízható MI-rendszer létrehozásához vagy alkalmazásához.

A mesterséges intelligencia vonatkozásában megállapított etikai alapelvek során felmerül az a kérdés, hogy maga az ember megfelel-e egyáltalán az általa támasztott etikai értékeknek, hiszen egyáltalán nem jelenthető ki, hogy minden emberi döntés átlátható, méltányos vagy diszkriminációmentes. Emiatt nem egyértelmű, hogy miként lehet egy etikailag megfelelő MI-rendszert létrehozni, ha az emberi értelem szintjén sem beszélhetünk mindent átfogó etikusságról. A mesterséges intelligencia alapú rendszerek kapcsán talán egyszerűbb vizsgálni a miérteket, mivel mindig a betáplált vagy a gépi tanulás során elsajátított adatokra vezethető vissza a lehetséges hiba, és ha a rendszer kellően idomul az etikai elvekhez, akkor a probléma is könnyebben kezelhető.

A MEGBÍZHATÓ MESTERSÉGES INTELLIGENCIA

A technológia és az emberek kapcsolatában a bizalom kulcsfontosságú, ez alapozza meg az újdonság elfogadottságát. Ha a mesterséges intelligencia vonatkozásában is elfogadjuk ezt az álláspontot, akkor azt is elfogadjuk, hogy kialakulhat bizalom egy olyan ágens felé, amely képes valamiféle autonómiára. Léteznek olyan filozófiai narratívák, amelyek megkérdőjelezik a megbízható

¹⁵ Etikai iránymutatás 5.

¹⁶ Uo. 14.

mesterséges intelligencia létezését, mivel hiányoznak olyan emberi alapvetőségek, mint például a szándékosság.¹⁷ Az Európai Unió megközelítése szerint a bizalom hiánya lehet az egyik legnagyobb gátja a mesterséges intelligencia elterjedésének.¹⁸

A megbízhatóság értelmezése önmagában is nehéz feladat, hiszen más területeken más jelentéstartalommal bír, legyen szó akár jogi, gazdasági, pszichológiai bizalomról. A bizalmat objektíven nem lehetséges mérni, mindig a belső intuíciónkon, a társadalom értékítéletén múlik. Fontos azt is megjegyezni, hogy a bizalom mértéke sosem állandó, mivel bármilyen külső tényező befolyásolhatja, akár negatív irányba is. Sőt, ebben a kontextusban jelentősége van annak is, hogy a külső tényezőnek nem is kell feltétlenül igaznak lenni, a *fake news* is képes lehet ugyanakkora befolyásoló hatást elérni, mint egy tudományosan megalapozott tézis.

Az Európai Unió mesterséges intelligencia politikájáról megállapítható, mind az Etikai iránymutatás, mind az MI-rendelet alapján, hogy a megbízhatóság intézményes érvényesítésére törekszik.¹⁹ Ez akár sikeres is lehet, hiszen megfelelő tájékoztatással és iránymutatással erősödhet a közbizalom is. Ezen logika mentén, ha kisebb lesz az információdeficit a mesterséges intelligencia vonatkozásában, akkor az emberek félelme is csökken az új technológiával szemben. A társadalmi szintű bizalom kiépítése ellen vannak az alarmista, leginkább tudományos fantasztikumba illő elméletek is, amelyek a gépek lázadását vizionálják, vagy a humán munkaerő teljes megszűnését. Ennek kapcsán meg kell vizsgálnunk a mesterséges intelligencia és az ember között felmerülő két teóriát. Az első teória szerint a technológiai szingularitás a jövőben be fog következni, melynek hatására az emberi intelligencia és technika a szingularitás előtti ésszel felfoghatatlan mértékben válna túlhaladottá.²⁰ Ez lenne az az állapot, amikor az MI-rendszer rendelkezhetne önálló, autonóm szabad akarattal, morális és erkölcsi képességekkel.

A szingularitást elutasító nézeteket pedig a következőkkel lehetne indokolni, tekintettel arra, hogy az MI-rendszerben nem történik a klasszikus értelemben vett információfeldolgozás, hanem inkább kódértelmezés valósul meg,

¹⁷ LAUX, Johann – WACHTER, Sandra – MITTELSTADT, Brent: Trustworthy artificial intelligence and the European Union AI act: On the conflation of trustworthiness and acceptability of risk. *Regulation & Governance*, 18(1), 2024, 3. <https://doi.org/10.1111/rego.12512>

¹⁸ Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról: a kiválóság és a bizalom európai megközelítése. COM/2020/65 final/2, 2020, 12.

¹⁹ LAUX, J. et al. (2024): i. m. 13.

²⁰ GÁSPÁR Merse Előd: Mi az a technológiai szingularitás, és mikor jön már el? *Qubit*, 2018. január 3. <https://qubit.hu/2018/01/03/mi-az-a-technologiai-singularitas-es-mikor-jon-mar-el>

vagyis a rendszer nem értékeli a feladat végrehajtása során a cél mibenlétét, csupán megvalósítja azt.²¹ Z. Karvalics László továbbá azt is kiemeli a szingularitással szemben, hogy nem beszélhetünk gépi intelligenciáról, mivel annak mesterséges tudatosság lenne az alapfeltétele, amely azonban nem valósulhat meg önazonosságra és önreflexióra képes szoftver hiányában.²²

Ha elfogadjuk az Európai Unió álláspontját, akkor a megbízható mesterséges intelligenciának három konjunktív követelménye van, amelyeknek az adott MI-rendszer mindenkori működése során, tehát a teljes életciklusa alatt fenn kell állniuk és nemcsak a fejlesztéskor, hanem a forgalmazáskor, illetve értékesítéskor és a felhasználáskor egyaránt:

- *a jogszerűségnek*, vagyis az MI-rendszernek a hatályos jogszabályi követelményeknek történő megfelelése,
- *az etikusságnak*, vagyis feleljen meg az etikai és erkölcsi értékeknek,
- *a stabilitásnak*, mind műszaki, mind társadalmi szempontból, elkerülve a kártékony felhasználást.²³

A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ÁTLÁTHATÓSÁGA

A mesterséges intelligencián alapuló rendszerek átláthatósága alapvető tényezőként kell hogy érvényesüljön az emberi jogok, illetve az etikai alapelvek betartása, megóvása és előmozdítása érdekében.

A fentiek ellenére azonban elmondható, hogy a transzparencia az MI-rendszerek döntéshozatali folyamatában teljeskörűen nem érvényesül. Ennek az a fő oka, hogy az MI-rendszerek működési mechanizmusa annyira bonyolult és összetett, hogy általánosságban elmondhatóan szakértői tudást igényelnek. Ennek a tudásnak a megszerzése azonban nem várható el a társadalom minden tagjától, azonban véleményem szerint, akiket érintenek MI-rendszer által meghozott döntések kapcsán, joguk van ahhoz, hogy tisztában legyenek azzal, mik voltak azok az adatok, körülmények, illetve faktorok, amelyek a döntés alapjául szolgáltak. Ez azért kiemelten fontos, mert az érintett személy csak a fentiek tükrében tudja a jogait – például jogorvoslathoz való jog – megfelelően gyakorolni és érvényesíteni. Mindezek alapján a transzparens alapokon működő MI-rendszer csökkentheti a társadalmi aggályokat az új technológiával szemben, továbbá katalizátora lehet annak a bizalomnak a felépítéséhez, amely a széles körben elfogadott felhasználáshoz elengedhetetlen.

²¹ Z. KARVALICS László: Mesterséges intelligencia – a diskurzusok újratervésének kora. *Információs Társadalom*, 2015/4., 8. <https://doi.org/10.22503/inftars.XV.2015.4.1>

²² Z. KARVALICS L. (2015): i. m. 17.

²³ Etikai iránymutatás 6.

A mesterséges intelligencia működésének átláthatósága kapcsán mindenképpen foglalkozni kell a *feketedoboz-jelenséggel*. Ez azt jelenti, hogy az MI-rendszer a működése során generálhat olyan eredményt, amely nem minden esetben indokolható. Másként fogalmazva, a bementi és kimeneti oldalon az érintett személy képes felfogni az adatokat, de sok esetben képtelen értelmezni a döntési mechanizmust. A fekete doboz tehát egy olyan berendezésre vagy készülékre utal, amelyet csak a bemeneti, kimeneti oldalról, illetve átviteli jellemzői alapján lehetséges vizsgálni.²⁴ Minden esetben szükséges megfelelően felvilágosítani az MI-rendszer által generált döntés közvetlen vagy közvetett érintettjeit annak érdekében, hogy az alapjogok ne sérüljenek. A technikai relevancia mellett a feketedoboz-jelenségnek van jogi nézőpontja is. A mesterséges intelligencián alapuló rendszereket sok esetben a magánszektor szereplői, vagyis a vállalatok hozzák létre, emiatt a működési mechanizmusok, illetve a fejlesztési folyamatok üzleti titoknak minősülnek.

A GDPR²⁵ is rögzíti azt az alapelvet, hogy a természetes személy számára átláthatónak kell lennie, hogy a rá vonatkozó személyes adatokat hogyan gyűjtik be, használják fel és kezelik, egy olyan eljárás keretében, amely megfelel a jogszerűségnek és a tisztességnek.²⁶ Ugyanakkor, ha az MI-rendszert alkalmazó fél tájékoztatja a GDPR-nak megfelelően az érintett természetes személyt, a generált döntés indokoltsága továbbra is a feketedobozban rekedhet. Az átláthatóság problémája azonban nemcsak azt a személyt érintheti, akire a döntés bármilyen formában is hatást gyakorol, hanem az eljárás azon szereplőjét is, aki a döntés meghozatalához MI-rendszer támogatását veszi igénybe.

Az átláthatóság követelményét az MI-rendelet alapján három aspektusból szükséges vizsgálni. Egy mesterséges intelligencia alapú rendszer működése során biztosítani kell a nyomonkövethetőséget, a megmagyarázhatóságot és a megfelelő tájékoztatást.

A nyomonkövethetőség során dokumentálni szükséges a rendszer fejlesztése és alkalmazása során felhasznált adatokat, továbbá szintén rögzíteni kell a döntési folyamatok lépéseit is. Ez amiatt fontos, mert így az emberi kontroll végig biztosítható, mivel ha torzított döntés generálódik, akkor feltárható

²⁴ ESZTERI Dániel: Hogyan tanítsuk jogszerűen a mesterséges intelligenciánkat? Hogyan tanítsuk jogszerűen a mesterséges intelligenciánkat? *Magyar Jog*, 2019/12., 676. <http://real.mtak.hu/id/eprint/137825>

²⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet; a továbbiakban: GDPR)

²⁶ GDPR 5. cikk (1) bekezdés

a hiba. Az MI-rendelet egzakt módon előírja azt a követelményt, hogy forgalombahozatal utáni nyomon követési rendszert kell létrehozni, amelyben össze kell gyűjteni az MI-rendszer működése során szerzett tapasztalatokat és ismereteket, amelyek alapján akár megelőző intézkedéseket is lehet eszközölni.²⁷ A nyomonkövetési rendszer létrehozása az MI-rendszerek szolgáltatóit terheli. A szolgáltató alatt az MI-rendelet tükrében az MI-rendszert fejlesztőt, forgalomba hozót, illetve az üzembehelyezőt kell érteni.

A megmagyarázhatóság nagyon hasonlatos magához az átláthatóság követelményéhez. A megmagyarázhatóság akkor tud érvényesülni, ha a mesterséges intelligencia alapú rendszerek által generált eredmények érthetőek.²⁸ Ez magában foglalja az MI-rendszerek műszaki folyamatait, illetve az azokhoz kapcsolódó emberi döntéseket is.²⁹ A megmagyarázhatóság vonatkozásában az egyik legnagyobb aggály a jogi érvelés és a kódok alapján történő érvelés közötti különbség lehet. A jogi érvelés ok-okozati összefüggéseken alapul, egy hétköznapi történetet tölt fel jogi narratívával, alkalmazva a hatályos szabályozást, pont ezek miatt van rá lehetőség, hogy ugyanannak a tényállásnak a vonatkozásában több különböző jogi álláspont is szülessen. A kódalapú érvelés azonban ennél jóval egzaktabb, nincs mérlegelés, hanem adatok felhasználásával történő következtetés valósul meg. *Lee Loevinger* szerint „A probléma, hogy nekünk nincsenek fogalmaink, amit be tudunk táplálni a gépbe, ahogy a tudósok betáplálják a számokat és a szimbólumokat. Majdnem az összes jogi fogalom olyan homályos kifejezés, aminek csak rituális jelentősége van.”³⁰

Az átláthatóság csak akkor teljesülhet maradéktalanul, ha az érintett személyek megfelelő tájékoztatásban részesülnek. Ez azt jelenti, hogy a természetes személynek minden esetben tudnia kell, hogy mesterséges intelligenciával lépett interakcióba, ennek elmaradása egy hatékonyan működő *chatbot* esetében megtevesztő lehet a felhasználó számára. Továbbá a tájékoztatás magában kell hogy foglalja az MI-rendszer képességeit, korlátait, valamint az érintett személy jogait.

A mesterséges intelligencia átláthatóságáról csak a fenti három aspektus együttes érvényesülése esetén beszélhetünk. Ezek azonban csak elméleti iránymutatások, ezeknek a gyakorlati megvalósulása már a közeljövő kihívásai között szerepel. Megoldások lehetnek a szolgáltatók által létrehozott teszt MI-rendszerek, amelyeket a felhasználók (például egy hitelbírálati folyamat során) feltölt-

²⁷ MI-rendelet 3. cikk (25)

²⁸ *Report of the social and human sciences commission (SHS)*. UNESCO, 1st General Conference, 2021, 28. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379920>

²⁹ Etikai iránymutatás 22.

³⁰ LOEVINGER, Lee: Jurimetrics--The Next Step Forward. *Minnesota Law Review*, 33, 1949, 471. <https://scholarship.law.umn.edu/mlr/1796/>

hetnek adatokkal és láthatják, hogy az ágens miként generálja le a döntést. Ez a szolgáltatóknak is előnyt jelenthet, mivel a nyomkövetési kötelezettségük miatt hozzájuthatnak olyan értékes adatokhoz, amelyek alapján kiküszöbölhetővé válhat már éles működés során a torzított döntés. A használati utasítás, mint bármelyik másik termék vonatkozásában, szintén elősegíti az átláthatóság érvényesülését. Maga az MI-rendelet is tartalmazza, hogy a használati útmutatókban rögzíteni kell az MI-rendszer valamennyi képességét és tulajdonságát, mindezt közérthető nyelven, megfelelően a megmagyarázhatóságnak.

A DISZKRIMINÁCIÓ MINT LEHETSÉGES PROBLÉMA

A diszkrimináció röviden annyit jelent, hogy egy csoportot vagy egy személyt valamilyen összehasonlíthatóság alapján különbözően kezelnek, mint egy másik csoportot vagy személyt. Ez a megkülönböztetés megnyilvánulhat faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, származás, vagyoni helyzet vagy más tulajdonság szintjén. Az MI-rendszerek alkalmazása során a diszkrimináció mint *lehetséges* problémakör olyan területeken merülhet fel a leginkább, ahol valamilyen döntést szükséges meghozni. Ilyen területnek minősül például a hitelbírálati folyamat, vagy a bírósági döntéshozatal. A „*lehetséges*” kifejezés használatát az indokolja, hogy álláspontom szerint közel sem egyértelmű, hogy a mesterséges intelligencia kapcsán beszélhetünk-e egyáltalán tényleges diszkriminációról. Ezt az indokolja, hogy a döntés, amit az MI-rendszer a statisztikai összefüggések alapján meghozott, az informatikai nézetek szerint nem tekinthető diszkriminatívnak, ennek ellenére ugyanaz a döntés jogi szempontból már kimerítheti a diszkrimináció fogalmát.³¹ A felvázolt problémát a korábban említett kettő két gyakorlati példán keresztül kívánom bemutatni.

A BÍRÓSÁGI DÖNTÉSHOZATAL

Az elmúlt időszakban számos országban – Amerikai Egyesült Államok, Brazília, Kína stb. – alkalmazásra került a mesterséges intelligencia a bírói döntéshozatalokban.³² Ilyen MI-rendszerként működik a COMPAS (*Correcti-*

³¹ ERDEI Gabriella: A mesterséges intelligencia bírálja el a lakáshiteledet? Miért ijesztő ez? Interjú: Várady Endrével, Belényi Andreával és Menyhárd Attilával. *Portfolió*, 2023. december 13. <https://www.portfolio.hu/bank/20231213/a-mesterseges-intelligencia-biralja-el-a-lakashiteledet-miert-ijeszto-ez-656955>

³² ILYÉS Ákos: A gépek lázadása – avagy diszkriminatív algoritmusok az igazságszolgáltatásban? *Arsboni*, 2022. december 14. <https://arsboni.hu/a-gepek-lazadasa-avagy-diszkriminativ-algoritmuskok-az-igazsagszolgáltatásban/>

onal *Offender Management Profiling for Alternative Sanctions*) is, amely az eljáró bíró számára konkrét döntési javaslatot készít elő. A COMPAS képes arra, hogy a betáplált adatok alapján javaslatot tegyen, hogy egy büntetőeljárásban az adott személy védekezhet-e szabadlábban vagy szükséges-e továbbra is fenntartani a letartóztatását, illetve képes azt is megbecsülni, hogy mekkora a kockázata a bűnisméltésnek, de a büntetés kiszabása során is alkalmazzák.³³ A rendszer működését a legegyszerűbben úgy lehet megfogalmazni, hogy kérdések alapján osztályozza a terhelteket,³⁴ majd mindegyikhez társít egy kockázati eredményt. A terheltek olyan adatokat kell megadni, mint például a családi körülményeit, lakcímét, a bűnügyi nyilvántartási adatait, iskolai végzettségét, káros szenvedélyeit, vagyoni helyzetét stb. (a kérdőív összesen 137 kérdésből áll). A válaszok megadása után a COMPAS elvégzi a kockázati elemzést, majd az eljáró bíró elé tárja azt. Fontos megjegyezni, hogy a bíróra nézve semmilyen formában nem kötelező a COMPAS által adott eredmény, minden esetben a saját belső meggyőződése és a rendelkezésre álló információk, és az eset minden körülményének függvényében hozza meg a döntését.

A COMPAS a működése során sokkal magasabb arányban sorolta a színes bőrű terhelteket a magas kockázati faktorba, mint a fehér bőrű elkövetőket. A rendszer azonban nem direkt módon, a bőrszín alapján végezte el a kockázatelemzést, hanem a megadott adatok alapján, amelyek sok esetben közvetítő jelleggel is értelmezhetők.³⁵ Másként fogalmazva, a rendszer a fehéreket többségében sorolja alacsonyabb kockázati besorolásba, míg a színes bőrűek egyenletesen ugyan, de sokkal inkább magasabb rizikófaktort kapnak.³⁶

A fentiek alapján megállapítható, hogy a mesterséges intelligencia alapú döntés – leegyszerűsítve – mindössze statisztikai, illetve adatalapú, vagyis nem minden esetben található meg a döntésben az ok-okozati magyarázat, mivel a rendszer a kódokban rejlő mintákat próbálja követni, amelyek ha már önmagukban sem megfelelőek, akkor a torzított döntés is nagyobb valószínűséggel születik meg.

³³ KÁLMÁN Kinga – KISS Laura Olga – SZENTGÁLI-Tóth Boldizsár: Mesterségesintelligencia-alapú szoftverek a világ bíróságain: gyakorlati tapasztalatok, perspektívák és kihívások. In: ZÓDI Zsolt (szerk.): *Jogi technológiák – Digitális jogalkalmazás*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022, 118.

³⁴ Az egyszerűbb megfogalmazás miatt a magyar jogi terminust fogom használni.

³⁵ KÖRTVÉLYESI Zsolt: Kódolt egyenlőtlenségek? Diszkrimináció az algoritmusok korában. *TKJTI Blog*, 2021. május 3. <https://jog.tk.hu/blog/2021/05/kodolt-egyenlotlensegek>

³⁶ VADÁSZ Pál: Elkerülhető, hogy a robotok diszkrimináljanak bennünket? In: TÖRÖK B. – ZÓDI Zs. (szerk.) (2021): i. m. 101.

A HITELBÍRÁLATI FOLYAMATOK

Ha el akarjuk helyezni a mesterséges intelligenciát a pénzügyi szektorban, akkor mindenképpen a *fintech* jelenségek között szükséges kezelni. A *Financial Technology*, vagyis *fintech* magyarul annyit tesz, hogy pénzügyi technológia. Ez nem más, mint egy pénzügyi digitalizációs, illetve innovációs folyamat, amely rendkívül széles körű, mivel kiterjed a teljes szektorra a legalapvetőbb folyamatoktól kiindulva a *back* és *front office* alkalmazásokon át egészen az ügyfelekkel kapcsolatos eljárásokra.³⁷ Gyakorlati példákkal élve az olyan megoldások minősülnek *fintech*nek, mint a *crowdfunding* (közösségi tőkefinanszírozás), a bloklánc-technológia, a *chatbotok* és természetesen a mesterséges intelligencia is.

A mesterséges intelligencia pénzügyi szektorban történő alkalmazása már napjainkban is bevett gyakorlatnak minősül. A pénzügyi rendszer globális működése miatt az ügyfelek, a tranzakciók, az adatok és a potenciális kockázatok száma olyan drasztikusan emelkedett, hogy ezek kezelésére az MI-rendszerek által kínált lehetőségek hatékony megoldást kínálhatnak a pénzügyi szolgáltatók számára.

A bank szektort kiemelve, olyan területeken alkalmaznak MI-rendszereket, mint például az ügyfélszolgálat, ahol *chatbotokkal* próbálják biztosítani az ügyféltámogatást éjjel-nappal, vagy gondolhatunk a hitelbírálati folyamatok támogatására létrehozott rendszerekre is, de megjelenhetnek a kibertámadások elhárításában vagy a pénzmosás elleni küzdelemben is. Jelen fejezetben kizárólag a hitelbírálati folyamatokat kívánom vizsgálni, mivel álláspontom szerint a megkülönböztethetőség problematikája ezen a területen merülhet fel a leghatványozottabban. A mesterséges intelligencia alkalmazására jellemzően az előzetes hitelképesség felmérése során kerül sor. A bírósági döntéshozatal támogatására használt MI-rendszerekhez hasonlóan, a folyamat nem sok mindenben tér el. A potenciális ügyfél megadja a bank részére az adatokat, amely azokat betáplálja a MI-rendszerbe, ami meghoz egy döntést, amelyben – visszatérve a korábban felvázolt problémára – valamilyen hátrányos megkülönböztetés figyelhető meg. Ez olyan adatok kapcsán merülhet fel, mint például a laccím, iskolai végzettség, amelyek alapján a rendszer hátrányosan méri fel az ügyfél jövedelmi viszonyait és ennek okán olyan *score*-értéket generál, hogy a bank el fogja utasítani a hitelkérelmet.

A mesterséges intelligencia által támogatott hitelbírálati folyamatok értelmezése során kiemelkedő jelentőséggel bír *Schufa-ügy*³⁸. A Schufa Holding

³⁷ BAGÓ Péter: Mesterséges intelligencia lehetőségei a pénzügyekben. *Gazdaság és Pénzügy*, 2023/1., 21. <https://doi.org/10.33926/GP.2023.1.2>

³⁸ C-634/21. sz. ügy, OQ & Land Hessen kontra Schufa Holding AG, előzetes döntéshozatal iránti kérelem tárgyában [ECLI:EU:C:2023:957]. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:62022CJ0026>

AG (továbbiakban: Schufa) egy olyan vállalat, amely a vele szerződésben álló bankok részére információkat szerez be a bank potenciális ügyfeleiről, és a megszerzett adatok alapján MI-rendszer felhasználásával profilt alkot az érintett személyekről, így készítve a bank számára egy kockázati elemzést a hitelbírálati folyamat során.³⁹ Az ügy tényállása szerint a bank elutasította az ügyfél hitelkérelmét a Scufa által nyújtott *score* alapján. Ezt követően a hitelkérelmező személy kérte, hogy a Schufa tájékoztassa őt arról, hogy milyen személyes adatokat kezel az ő vonatkozásában. A cég az üzleti titokra hivatkozva megtagadta a számítás során figyelembe vett különböző információk és azok súlyozásának nyilvánosságra hozatalát, illetve közölte a kérelmezővel, hogy a döntést kizárólag a bank hozhatja meg, ők csak információk és elemzések által járulnak hozzá a helyes döntés meghozatalához. Az ügy egészen az Európai Unió Bíróságáig (továbbiakban: Bíróság) jutott, és a Bíróságnak azt kellett vizsgálni, hogy a Schufa által – MI-rendszert felhasználva – készített kockázati elemzés tekinthető-e automatizált döntéshozatalnak. A Bíróság álláspontja szerint az MI-rendszer által generált kockázati előrejelzés az ügyfél vonatkozásában automatizált döntéshozatalnak minősült, hiába a bank hozta meg a végleges döntést, az csak formálisnak tekinthető, mivel az előzetesen generált kockázati elemzést vette alapul. Egy ilyen esetben az is problematikus lehet, hogy a bank egyáltalán igénybe vehet-e ilyen szolgáltatást – figyelemmel a Bíróság által hozott döntésre – és ha igen kinek a vonatkozásában merülhet fel a hátrányos megkülönböztetést tartalmazó döntés. A bank oldaláról nézve mindenképpen szükséges biztosítani az emberi felügyeletet, amelynek keretében az MI-rendszer által generált *score* érték felülbírálató.

LEHETSÉGES PROBLÉMA, LEHETSÉGES MAGYARÁZATA

A jogilag releváns diszkriminatív döntés esetén két tényezőt fontos megvizsgálni. Az egyik a korábban felvázolt feketedoboz-jelenség, a másik a rendelkezésre álló adatok minősége.

A hitelbírálati folyamatot szem előtt tartva, ha a bank meg akar felelni az MI-rendszert érintő átláthatósági követelményeknek, az ügyfél elé tárja a feketedobozt, aki ezáltal ugyan beleláthat a dobozba, de közel sem biztos, hogy értelmezni tudja azt, vagyis nem fogja tudni gyakorolni a jogait. Megoldásként felmerülhet, ha a bankok jól érthető tájékoztatókat gyártanak az ügyfelek számára, vagy létrehozhatnak tesztadatbázisokat, amelyekben az ügyfelek megadhatnak adatokat és maguk láthatják, hogy az MI-rendszer milyen eredményt

³⁹ Dönthet az AI a bank helyett? *VJT&Partners*, 2024. február 6. <https://vjt-partners.com/donthet-az-ai-a-bank-helyett/#>

generál.⁴⁰ A második alternatívát úgy gondolom, bármely területen alkalmazni lehetne, ha az embereknek lehetőségük van használni és megismerni az MI-rendszereket, akkor növekszik a társadalmi elfogadottság és azzal egyenes arányban csökkenhet az új technológia ismeretlenségéből fakadó félelem.

A mesterséges intelligencia által generált döntéseket mindig a rendszerbe táplált adatok minősége határozza meg. Tehát az MI-rendszer sikeressége ebben az esetben felhasznált adatokon múlik, vagyis a hátrányos megkülönböztetést tartalmazó döntést a rossz tanítóadatok eredményezik. Ez azt jelenti, hogy a tanítóadat már elavult, nem reprezentatív, rossz, hiányos információkon alapszik. Etikai szempontból ez azért kiemelendő, mert leginkább a bemeneti oldalon jelentkezik a hiba, ami elválaszthatatlan összefüggésben állhat a kimeneti oldalon generált eredménnyel, így legtöbb esetben vissza lehet vezetni a hibát az emberi faktorra. A rossz minőségű adatok kapcsán szintén fontos az *adatmérgezés* fogalma, erről akkor beszélhetünk, ha az adatbázisba szándékosan kerülnek téves adatok, vagy a helytálló adatokat szándékosan változtatják helytelenné, vagyis az MI-rendszer alapját képező adatbázis, ami a döntés magjával szolgál, mérgezett.

Álláspontom szerint a fenti gyakorlati példák alapján megállapítható, hogy önmagában, mint rasszista mesterséges intelligenciáról nem lehet beszélni. Az említetteken kívül számos tényező is befolyásolhatja azt, hogy egy MI-rendszer esetlegesen hátrányosan különböztet meg valakit, gondolhatunk akár a profitorientáltságra. E logika mentén továbbhaladva a közjogi-magánjogi relevanciát mindenképpen szükséges megemlíteni. A hitelbírálati folyamat során egyértelmű, hogy a bank mint piaci szereplő tágabb keretek között kíván mozogni az érintett személy értékelésének vonatkozásában. Ezt az indokolja, hogy a banknak védenie kell a saját érdekeit is a profitgenerálás érdekében, ezt pedig nem tudja úgy hatékonyan megvalósítani, hogy számára túlságosan kockázatos személynek is jóváhagyja a hitelkérelmét, emiatt magánjogi jogviszonyokban észszerű és megalapozott keretek között a hátrányos megkülönböztetés nem minden esetben tekinthető diszkriminatív döntésnek. Ezzel szemben egy bírósági döntés sokkal szűkebb határok között mozog, főleg egy büntetőügy során, ahol nem érvényesülhetnek piaci érdekek, emiatt a lehető legpártatlanabb ítéletet kell meghozni az eljárás végén.

Elmondható, hogy a legprecízebben, illetve a legméltányosabban létrehozott adatbázisok sem képesek maximálisan objektívek lenni, valamilyen értéket vagy érdeket minden esetben szolgálnak, de önmagában ettől még nem minősül valami ténylegesen diszkriminatívnak. Továbbá szintén megállapítható, hogy ami

⁴⁰ ERDEI G. (2023): i. m.

statisztikailag megalapozott, az közel sem biztos, hogy jogilag is releváns, mivel a jog egyedi esetekkel foglalkozik és nem statisztikai megközelítések alapján vizsgál egy döntést.⁴¹ Láthatjuk, hogy alapvetően adatokba táplált diszkrimináció jelenhet meg, amely véleményem szerint emberi tényezőre vezethető vissza, erre figyelemmel az olyan döntések, amelyek bizonyos szempontból hátrányos megkülönböztetést tartalmaznak, kiküszöbölhetőek lehetnek azáltal, hogy az érintett személyeket az MI-rendszert alkalmazó fél megfelelően tájékoztatja, illetve informálja a működési mechanizmusról, továbbá olyan „egészséges” adatokkal tölti fel az adatbázisát, amelyek a méltányosság keretei között maradván az alapjait képezhetik egy objektivitásra törekvő döntés generálásához. Visszaulva továbbá a feketedoboz-jelenség feloldására, vagyis az átláthatóságra, kiemelő, hogy ha mégis megtörténik a torzulás, akkor annak okait fel lehessen tárni és olyan megoldást szükséges találni, amely által azok eltávolíthatóak a rendszerből. Ennek egyik előfeltétele az lenne, ha a mesterséges intelligencia tanítása során felhasznált adatok auditálására is sor kerülne.⁴²

A FELELŐSSÉG ÉRTELMEZÉSE

A mesterséges intelligenciával kapcsolatos felelősségi értelmezések szorosan kapcsolódnak az etikai alapvetésekhez, különösképpen a transzparenciához. A jogi felelősség megállapításához ugyanis elengedhetetlen, hogy értsük az MI-rendszer működését, hogy az adott eredmény – amely valakinek kárt okozott – milyen folyamatok alapján generálódott, hiszen a felelősségi faktor csak ezek alapján helyezhető el, vagyis kizárólag átlátható eljárások alapján lehetséges vizsgálni a felelősséget. A fő kérdés továbbá az is, hogy a jelenlegi kárfelelősségi szabályok alkalmasak-e egyáltalán arra, hogy jogilag helytálló válasszal szolgáljanak abban az esetben is, ha a mesterséges intelligencia alapú döntések kerülnek a felelősségi láncolatba.

Az viszont teljesen egyértelmű, hogy az MI-rendszer működése során felmerült vagy az általa okozott kár semmilyen formában nem tér el más kártérítési szempontból releváns kártól, legyen szó vagyoni kárról vagy bármilyen testi sérülésről.⁴³

⁴¹ ZÓDI Zsolt: A big data alapú jogi elemzőprogramok. In: ZÓDI Zs. (szerk.) (2022): i. m. 252.

⁴² HASON, Liran: Az AI átláthatósága és a nyílt forráskódú modellek szükségessége. *Unite.AI*, 23 July 2023. <https://www.unite.ai/hu/ai-transparency-and-the-need-for-open-source-models/>

⁴³ KARNER, Ernst – KOCH, Bernhard A. – GEISTFELD, Mark A.: Comparative law study on civil liability for artificial intelligence. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2021, 22. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8a32ccc3-0f83-11ec-9151-01aa75ed71a1/language-en>

ETIKAI ELVEK A FELELŐSSÉG VONATKOZÁSÁBAN

Ahhoz, hogy megfelelően értelmezni lehessen a felelősségi kérdéseket, a jogi etikai elméletekből szükséges kiindulni. Álláspontom szerint a felelősségi kérdések során a legrelevánsabb elvek a következők: az emberi felügyelet, a kármegelőzés elve, a műszaki stabilitás és az elszámoltathatóság.

Az *emberi felügyelet* azt jelenti, hogy az MI-rendszer nem működhet teljesen önállóan, az emberi beavatkozás vagy korrekció lehetőségét, amennyiben indokolt, a rendszer teljes igénybevétele során biztosítani szükséges. Ez több egymástól eltérő módszerrel is megvalósulhat; emberi felügyelettel (*human-on-the-loop* – HOTL), emberi beavatkozással (*human-in-the-loop* – HITL) és emberi vezérléssel (*human-in-command* – HIC) is.⁴⁴ A HOTL-alapú rendszer a tervezési fázis monitorozását és az ebben a szakaszban történő emberi beavatkozást jelenti. A HITL-felépítés szerint a teljes döntési mechanizmus során fenntartja az emberi beavatkozás lehetőségét, végül a HIC-megközelítés a teljes emberi kontrollt teszi lehetővé azzal, hogy a felügyelet során az ember meghatározhatja, mikor kívánja alkalmazni az MI-rendszert a folyamat során, illetve az emberi döntést igénylő szinteket, továbbá felülbíráhatja az MI-rendszer által generált döntést is.⁴⁵ Az emberi felügyelet osztályozása az MI-rendszer felett leginkább attól függ, hogy milyen területen akarják használni a rendszert, milyen kockázati tényezők merülnek fel, illetve a generált döntés milyen hatást gyakorol a közvetlen vagy a közvetett érintett személyekre. Ha például egy bírósági döntéshozatal támogatására kívánják alkalmazni a mesterséges intelligenciát, akkor úgy gondolom, a HIC-rendszer által biztosítható a legnagyobb garancia a méltányos és jogilag megfelelő bírósági határozat meghozatalához, ahogy a COMPAS-rendszer esetében is kifejtésre került, hogy az eljáró bírót semmilyen formában nem köti az ágens által megadott eredmény, vagyis azt bármikor felülbíráhatja.

A *kármegelőzés* elve egy rendkívül általános etikai és egyben jogi szabály is, amely azt fogalmazza meg, hogy olyan magatartást kell tanúsítani, amivel elkerülhető a károkozás. A Ptk. szerint magát a károsultat is kármegelőzési kötelezettség terheli.⁴⁶ Ha elmulasztja tanúsítani a károsulttól elvárható magatartást, akkor nem részesülhet kártérítésben azért a kárért, amely abból származott, hogy mint károsult a kár elhárítása, illetőleg csökkentése érdekében nem az elvnek megfelelően járt el.⁴⁷ A mesterséges intelligencia vonatkozásában a kármegelőzés azt jelenti, hogy – mint minden más eszköz esetében – úgy kell fejleszteni és használ-

⁴⁴ Etikai iránymutatás 19.

⁴⁵ Etikai iránymutatás 20.

⁴⁶ Ptk. 6:526. § (1) bekezdés

⁴⁷ PK 36. szám

ni a rendszereket, hogy azok nem okozhatnak kárt. Az Etikai iránymutatás úgy fogalmaz, hogy az MI-rendszerek soha nem okozhatnak kárt és nem járhatnak el semmilyen formában hátrányosan az emberek vonatkozásában. Ez a megközelítés értelemszerűen túlságosan is idealizált, bármilyen emberi felhasználásra alkalmas eszköz okozhat kárt, a bekövetkezett károk okainak felderítése azonban elengedhetetlen a későbbi elhárítások érdekében. Habár közigazgatási jogi példa, mégis említésre méltó a németországi közúti közlekedési jogszabály, amely az önvezető autókra vonatkozik. Ennek lényege, hogy műholdas navigáció segítségével rögzítésre kerülnek az automatizált járművek irányváltásainak helyszínei és időpontjai, ez egyfelől elősegítheti a kármegelőzés megvalósulását, másfelől a bizonyítást is megkönnyítheti.⁴⁸

A kármegelőzés elvének csak úgy lehetséges megfelelni, ha az MI-rendszer műszakilag optimálisan van fejlesztve és a *működésének stabilitása* biztosított. Tehát a stabilitást belső és külső aspektusból is meg kell valósítani. A belső stabilitás akkor érhető el, ha a fejlesztők olyan adatokkal tanították az MI-rendszert, amely képessé teszi arra, hogy biztonságosan és kiszámíthatóan funkcionáljon. Gondolhatunk az önvezető autók esetére is, amikor a jármű jelez a sofőrnek, ha olyan körülmények jelentkeztek a működése során, amikor is szükség van az emberi beavatkozásra. Másként fogalmazva, az MI-rendszer felméri, hogy a működése során biztonsági kockázat lép fel, aminek a következtében kár is keletkezhet, de a műszakilag stabil működés miatt ezt jelzi annak a személynek, akinek az emberi felügyeletet kell ellátnia. A stabilitást azonban nem csak az MI-rendszer belső struktúrája kapcsán szükséges megtartani, hanem külső szempontból is, például egy esetleges kibertámadás alkalmával. Ez azért kiemelten fontos, mert a rosszhi szemű, jogosulatlan adatfeltöltés az MI-rendszerbe adattorzulást eredményezhet, mivel a döntési mechanizmus során sérülhetnek az alapvető jogok és értékek.

Elszámoltathatóságról akkor beszélhetünk, ha a mesterséges intelligencia alapú rendszer működése során generált tévedések, hibák miatt megállapítható, hogy kit – amikor elszámoltathatóságról beszélünk, mindig az emberi szereplőket szabad figyelembe venni, mivel az MI-rendszerek nem rendelkeznek tudatossággal vagy tényleges akarattal⁴⁹ – terhel a felelősség. Más elméletek szerint azonban a jelenlegi elszámoltatási rendszerek képtelenek lennének a mesterséges intelligenciával kapcsolatos felelősségi problémák megoldására, mivel kizárólag emberi szereplők felelősségre vonására alkalmasak.⁵⁰ Teljesen

⁴⁸ KARNER, E. et al. (2021): i. m. 29.

⁴⁹ BUSUIOC, Madalina: Accountable Artificial Intelligence: Holding Algorithms to Account. *Public Administration Review*, 81(5), 2020, 825–836. <https://doi.org/10.1111/puar.13293>

⁵⁰ TÖRÖK Bernát: Az alkotmányjog horizontális hatálya? Gondolatok az algoritmizált döntéshozatal szabályozásához. In: TÖRÖK B. – ZÓDI Zs. (szerk.) (2021): i. m.149.

általános, minden jogállamban jelenlévő társadalmi érdek, hogy az elszámoltathatóság megköveteli az ok-okozati összefüggés meglétét, másként fogalmazva a rendszer működését és a döntési mechanizmusát szükséges megérteni.

AZ MI-RENDSZEREK KOCKÁZATI BESOROLÁSA

Mindenképpen foglalkozni kell az MI-rendelet által bevezetett standardokkal, hiszen az Európai Unió ezekkel meghatározta a tagállamok mesterséges intelligenciára vonatkozó szabályozási tendenciáinak irányát. Az MI-rendelet meghatározza magának a mesterséges intelligencia rendszernek a fogalmát:

„[O]lyan gépi alapú rendszer, amelyet úgy terveztek, hogy különböző szintű autonómiával működjön, amely bevezetését követően alkalmazkodóképességet tanúsíthat, és amely a kapott bemenet alapján – explicit vagy implicit célok érdekében – kikövetkezteti, miként generáljon olyan kimeneteket, például előrejelzéseket, tartalmakat, ajánlásokat vagy döntéseket, amelyek befolyásolhatják a fizikai vagy a virtuális környezetet; [...]”⁵¹

A definícióból megállapítható, hogy az MI-rendelet nem magára a mesterséges intelligenciára koncentrálna és nem is annak jogi fogalmát szándékozik megadni, hanem az olyan rendszereket veszi célkeresztbe, amelyek működésük során mesterséges intelligencián alapulnak. Az etikai és a jogi problémák megoldása érdekében az MI-rendelet kockázati osztályokba sorolva értékeli az MI-rendszereket. Álláspontom szerint ez azért lehet hatékony megközelítés, mert az MI-rendszerek fejlettségi és felhasználási vetületei rendkívül eltérőek, emiatt egy nem specifikus MI-szabályozás nem tudna célravezető lenni. Nem is lenne méltányos, ha ugyanolyan megfeleléségi előírásoknak kéne eleget tenni egy bárki számára elérhető, nyilvános hálózaton működő *chatbot*nak és egy bírósági eljárás során alkalmazott döntéstámogató rendszernek. Az MI-rendelet meghatározza az elfogadhatatlan kockázatú MI-rendszereket; ezt követik a nagy kockázatú mesterséges intelligencia rendszerek; végül pedig az alacsony vagy minimális kockázatot jelentő MI-rendszerek.

A TILTOTT MI-RENDSZEREK

Ebbe a kategóriába az olyan elfogadhatatlanul magas kockázatú MI-rendszerek tartoznak, amelyek létrehozása, illetve alkalmazása teljes mértékben ellentétes az uniós értékekkel.⁵²

⁵¹ MI-rendelet 3. cikk (1)

⁵² Javaslat az európai parlament és a tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról 14. (a továbbiakban: Javaslat)

Az MI-rendelet 5. cikkének értelmében tiltott MI-gyakorlatnak minősülnek:

- A) a tudatalatti manipulációt előidéző MI-rendszerek;
- B) a sebezhetőséget kihasználó MI-rendszerek;
- C) a társadalmi pontrendszereket létrehozó MI-rendszerek;
- D) a valós idejű biometrikus azonosítást végző MI-rendszerek

Az A) csoportba tartozó mesterséges intelligencia rendszerek szubliminális megoldásokat alkalmaznak annak érdekében, hogy az érintett személyt rávegyék egy olyan döntés meghozatalára vagy magatartás tanúsítására, amelyet a személy alapvetően, ha kizárólag csak a saját ítélőképességére hagyatkozik, akkor nem hozott volna meg. A szubliminális azt jelenti, hogy tudatküszöb alatti. Egy szubliminális üzenet sok formában megjelenhet, azonban mindegyikben közös, hogy tudatosan szinte nem is lehetséges érzékelni ezeket, ennek ellenére mégis hatást gyakorolnak a befogadó magatartására. Egy ilyen mesterséges intelligencia alapú rendszer a befolyásolt személynek anyagi, testi és mentális károkat is okozhat. Habár az MI-rendelet nem határozza meg azokat a konkrét alkalmazási köröket, ahol szubliminális technika megvalósulhat, úgy gondolom, hogy az egyik legkézenfekvőbb terület a kereskedelmi manipuláció, mivel nem is az a kérdés, hogy egy ilyen rejtett tudatalatti üzenet befolyásolja-e egyáltalán a fogyasztót, hanem az, hogy hogyan befolyásolja.⁵³ A fogyasztók szubliminális eszközökkel való befolyásolása egyáltalán nem számít újdonságnak, már a gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátairól szóló 2008. évi XLVIII. törvény (a továbbiakban: Reklámtv.) is foglalkozik a jelenséggel, hiszen tilos kategóriába sorolja az olyan reklámokat, amelyek nem észlelhetőek.⁵⁴ A törvényi definíció szerint a tudatosan nem észlelhető a reklám

„olyan reklám, amelynek közzétételekor – az időtartam rövidege vagy más ok következtében – a reklám címzettjére lélektani értelemben a tudatos észleléshez szükséges ingerküszöbnél kisebb erősségű látvány, hang- vagy egyéb hatás keltette inger hat.”⁵⁵

Az MI-rendelet ezzel a tiltással azonban csak a tudatalatti manipuláció körében vezethet eredményre, a felszín feletti problémák továbbra is jelen maradnak, vagyis ha az érintett személy túlságosan nagy bizalommal áll például egy *chatbot* által generált befektetési tanácsához, abból ugyanúgy vagyoni kár szár-

⁵³ NEUWIRTH, Rostam J.: *Prohibited Artificial Intelligence Practices in the Proposed EU Artificial Intelligence Act*. University of Macau, Macao, 2022, 4. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4261569

⁵⁴ Reklámtv. 11. §

⁵⁵ Reklámtv. 3. § q) pontja

mazhat. Ugyanakkor ez megfelelő tájékoztatással elkerülhető, hiszen maga az MI-rendszer is képes tájékoztatni a felhasználót, hogy nem jogosult befektetési tanácsok adására, kizárólag általános jellegű ajánlásokat kínál (pl. az érintett személy végezzen piackutatást stb.). Ezáltal a rendszer megfelelne az átláthatóság egyik alapvető követelményének, a megfelelő tájékoztatásnak is.

A B) kategória szerinti MI-rendszerek egy személy vagy egy csoport valamely sebezhetőségét vagy kiszolgáltatottságát használják ki azért, hogy károsodást idézzenek elő. Az MI-rendelet szövege szerint az olyan MI-gyakorlat minősül tiltottnak, amely életkorral, fogyatékossgal, illetve egyedi szociális vagy gazdasági helyzettel visszaélve működik. Ezen fogalmak megítélése rendkívül sajátos és szubjektív. A büntetőjogi értelmezés szerint aki idős koránál vagy fogyatékossgánál fogva, tehát a bűncselekmény elhárítására korlátozottan képes személy sérelmére követ el bűncselekményt – ha a törvényi tényállás rendelkezik róla – akkor a deliktum minősített esetét követi el (pl. a csalás minősített esetét⁵⁶), abban az esetben viszont, amikor a jogszabály erről kimondottan nem rendelkezik, akkor csak a büntetés kiszabása során vehető figyelembe a sértett valamilyen kiszolgáltatottsága.⁵⁷ Az idős kor minősített esetének vagy minősítő körülményének a megállapítása nem csak az életkoron múlik, figyelembe kell venni a sértett testi és szellemi képességeit egyaránt, amelyek valamennyi személy vonatkozásában eltérőek lehetnek, sok esetben szakértői vélemény is szükséges a megalapozott döntéshez. Ennek alapján, ahogy a büntetőjogi keretek között sem jelent egzakt mércét az életkor, úgy a tiltott kategóriába tartozó MI-rendszerekkel kapcsolatban sem értelmezhető objektívan. Az érintett személy valamennyi testi és mentális képességét fel kell mérni egy esetleges jogi vizsgálat során. A B) pont kapcsán utalni kell a diszkrimináció problémájára is, mivel az MI-rendszer generálhat olyan eredményt, amely sértheti valamely személy vagy csoport érdekeit, és – figyelemmel a korábban kifejtettekre – ez a nem reprezentatív tanítóadatok és a statisztikai minták követésére vezethető vissza. Ennek ellenére a mesterséges intelligencia alapú rendszert úgy kell működtetni, hogy ne sérüljenek az alapvető jogok.

A C) pont szerinti tilalom az olyan MI-rendszerekre vonatkozik, amelyek a személyeket, illetve azok magatartását, tulajdonságait és személyiségjegyeit monitorozva társadalmi pontszámot rendelnek az érintettekhez. Ez megvalósult már többek között Kínában, társadalmi kreditrendszer formájában, amely röviden összefoglalva úgy működik, hogy minden személy rendelkezik egy egyedi azonosítóval, aminek segítségével bármikor beazonosítható. A személyeket a közterületeken permanensen megfigyelik, a megfigyelés kiterjed az internetes

⁵⁶ Btk. 373. § (3) bekezdés c) pontja

⁵⁷ BOLYKY Orsolya: A kiszolgáltatottság fogalmának jogi értelmezése, különös tekintettel az idős korú áldozatokra. *Ügyészek Lapja*, 2022/1–2. <https://ugyeszeklapja.hu/?p=3780>

keresési előzményekre és a mobil eszközökre is, ezt követően MI-rendszer segítségével kiértékelik (társadalmi kreditet kap) a megfigyelt személyt, ez a kiértékelés pedig hatással van a például a hitelbírálati folyamatokra, vagy az oktatásban való részvételre.⁵⁸ Tehát a társadalmi pontozás kizárólag adatgyűjtéssel valósulhat meg, és ahogy korábban bemutatásra került, a nem megfelelő adat torzított döntést eredményezhet, ami azt jelenti, hogy diszkriminatív eredményt generál a rendszer. Egy ilyen MI-rendszer kapcsán az is problematikus lenne, hogy honnan gyűjti be az adatokat. Ha például a közösségi média által nyújtott kvázi végtelen adatbázist használná, ahol sok esetben az érintett személyek pontatlan, elfogult és egyáltalán nem a valóságnak megfelelő információkat vagy adatokat osztanak meg magukról vagy másokról. Az MI-rendelet értelmében egy ilyen mesterséges intelligencia alapú rendszer használatának tilalma kiterjed az állami szervezetekre és a magánszektorra egyaránt. Ezzel a tilalommal az MI-rendelet elősegíti azt, hogy ne alkalmazzanak olyan MI-rendszert, amely a személyek alapvető jogait ennyire drasztikusan sértené.

A D) pont szerinti tiltott MI-gyakorlat a valós idejű biometrikus azonosítást jelenti. A biometrikus azonosítás hasznos is lehet egy személy ellenőrzése során, ennek ellenére súlyos problémákat is jelenthet. A MI-rendelet szerint biometrikus adatnak minősül

„egy természetes személy fizikai, fiziológiai vagy viselkedési jellemzőire vonatkozó, sajátos technikai adatkezeléssel nyert személyes adatok, például arckép-más vagy daktiloszkópiai adatok”.⁵⁹

A leggyakrabban alkalmazott biometrikus azonosítási technikák: az arcalapú-azonosítás, az ujjlenyomat-azonosítás, a DNS-azonosítás. A biometrikus adatok lehetővé teszik a profilakotást a személyek vonatkozásában, sőt ez akkor is megvalósítható, ha az adatok anonimizálva vannak.⁶⁰ Az MI-rendelet értelmében tiltott a biometrikus azonosítás „valós idejű” és a „távoli” formája.

Megállapítható, hogy minden ilyen, a fenti kockázati kategóriákba tartozó MI-rendszer annyira drasztikusan sérti az etikai alapelveket, illetve az emberi jogokat, hogy az uniós jogalkotás teljesen helytállóan tiltja meg ezen rendszerek a tagállamokban történő üzembehelyezését, forgalmazását, illetve használatát. Ugyanakkor ha megnézzük bármely személy internethasználatát, akkor láthatjuk, hogy a fenti tiltott MI-gyakorlatokkal mesterséges intelligencia nélkül is szembesülhet, gondoljunk a személyre szabott reklámokra, amelyek a webes böngészési előzmé-

⁵⁸ KOLLÁR Csaba: Kína és a társadalmi kredit rendszere. *Hadtudomány*, 2020/2., 90. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2020.30.2.79>

⁵⁹ MI-rendelet 3. cikk (34)

⁶⁰ NEUWIRTH, R. J. (2022): i. m. 12.

nyek alapján jelennek meg, de szintén megvalósulnak a felvillanó, rövid hirdetések formájában is, amelyek beleilleszkedhetnek a szubliminális kategóriába. Ezekon kívül a hátrányos megkülönböztetésen – adatok miatt – alapuló mesterséges intelligencia támogatásával született döntések is problémákat jelentenek már napjainkban is. Ezek miatt úgy gondolom, hogy egy olyan szenzitív területről van szó, ami már a társadalmilag elfogadott technológiák vonatkozásában is problematikus, az MI-rendszerek elterjedése pedig további nehézségeket fog jelenteni. A legnehezebb jogalkalmazói kérdés az lehet egy felelősségi kérdés vizsgálata során, hogy egy ilyen MI-rendszert hogyan fognak azonosítani és felismerni.

A NAGY KOCKÁZATÚ MI-RENDSZEREK

Ebbe a kockázatai kategóriába az olyan mesterséges intelligencia rendszereket sorolták – az MI-rendelet III. melléklete tételesen meghatározza a nagy kockázatú MI-rendszereket –, amelyek használata érzékenyen érintheti az alapvető emberi jogokat, mégsem tekinthetők olyan elfogadhatatlanul kockázatosnak, hogy tiltani kellene. Az MI-rendszerek szolgáltatóinak, forgalmazóinak és felhasználóinak számos kötelezettséget szükséges teljesíteniük. A szolgáltatóknak regisztrálniuk kell az MI-rendszert az összes tagállamra vonatkozó adatbázisban (ez a nyomonkövethetőség miatt is fontos). A besorolás alapja az is, hogy összhangban kell lenniük a már meglévő termékbiztonsági szabályokkal.⁶¹ Ezért ha olyan területen kívánják alkalmazni a nagy kockázatú MI-rendszert, amire nincs vonatkozó uniós szabályozás, akkor a szolgáltatóknak kell saját megfelelőség-értékelést készíteniük, amivel igazolni tudják, hogy az általuk szolgáltatott rendszer illeszkedik a vizsgált kockázati kategóriába. Ezen túl a besorolás függ a konkrét funkciótól, valamint a használat módjától és céljától egyaránt. Az ilyen mesterséges intelligencia alapú rendszereket akkor lehet forgalomba hozni, üzembe helyezni vagy használni, ha kockázatkezelési rendszert hoznak létre, amelyet az MI-rendszer teljes élettartama alatt vezetni kell, ebben rögzíteni kell például az előrelátható kockázatokat is.

A nagy kockázatú MI-rendszerek azért is kiemelten jelentősek jogalkalmazói szempontból, mert az MI-rendelet szerint sok területen alkalmazhatóak, mint például a hitelbírálat, igazságszolgáltatás, munkaerő-felvétel. Ezek a területek pedig szorosan és érzékenyen érintik az alapvető jogokat.

A TERMÉKFELELŐSSÉG

A mesterséges intelligencia alapú rendszerek egyre magasabb fokú használata már a küszöbön áll, továbbá az is elkerülhetetlen, hogy a jövőben a társadalom

⁶¹ Javaslat 15.

valamennyi szintjén alkalmazzák. Az is elképzelhető scenárió, hogy a jövőben, mint bármilyen egyéb árucikket a boltok polcairól, bármikor megvásárolhatjuk majd. Emiatt kiemelten kell foglalkozni a termékfelelősség által nyújtott lehetőségekkel.

A hibás termék gyártója felelősséggel tartozik a termékkárért.⁶² A Ptk. szerint terméknek minősül minden ingó dolog, még akkor is, ha utólag egy másik dolog alkotórészévé vált. Elsősorban azt szükséges megvizsgálni, hogy az MI-rendszer értelmezhető-e terméknek. Maga az MI-rendelet is úgy rendelkezik, hogy az MI-rendszerek önállóan vagy egy termék alkotóelemeként is alkalmazhatóak és nincs jelentősége annak, hogy az MI-rendszert beépítették-e a termékbe vagy attól függetlenül támogatja annak a működését. Ezen kívül megfogalmazásra kerül az is, hogy az MI-rendszert el kell határolni a hagyományos szoftverektől vagy programozási megoldásoktól, mivel azok használatakor alapvetően a természetes személy által megadott instrukciók kerülnek megoldásra. Az MI-rendszer *differencia specifikája* abban áll, hogy képes következtetéseket meghatározni. Tehát megállapítható, hogy az MI-rendelet valamiféle elhatárolást mégis felállít a klasszikus termékek és a mesterséges intelligencia alapú rendszerek között. További aggályt vet fel a termékként értelmezés során a mesterséges intelligencia mibenléte, ami a jogi szabályozást is megnehezíti. Ennek az oka, hogy az MI-rendszer kapcsán kérdéses, hogy magát a rendszert kell termékként értelmezni vagy a kimeneti oldalon jelentkező eredményt, döntést.⁶³ Zódi Zsolt szerint ennek azért van jelentősége, mert a jogalkotó kötelezi a szervezeteket, hogy határozzák meg, az MI-rendszerek milyen mértékben sérthetik az alapvető jogokat, mintha ez egzakt számokkal megadható lenne. A diszkriminációt nem lehet számokkal meghatározni, ezért egy bírósági döntés vagy hitelbírálat folyamán se lehet mércéket megadni, hogy mikor sérül a hátrányos megkülönböztetés tilalma vagy marad a döntés az észszerű és megalapozott megkülönböztetés keretein belül.

Ha azonban elfogadjuk, hogy maga a mesterséges intelligencia alapú rendszer a termék, továbbra is problematikus a termékfelelősség kategóriájába illeszteni. Az MI-rendszerek leginkább szoftverként értelmezhetőek, amelyeket szintén lehet úgy definiálni a tulajdonságuk, képességük alapján, mint bármilyen más kézzel fogható terméket, azzal a kitételrel, hogy képesek előrejelzéseket, ajánlásokat, döntéseket generálni, amelyek befolyásolják az online és az offline teret.

⁶² Ptk. 6:550. §

⁶³ ZÓDI Zsolt: Fából vaskarika? Alapjogi hatásvizsgálat a Mesterséges Intelligencia Rendeletben. *Ludovika Blog*, 2024. március 8. <https://www.ludovika.hu/blogok/itkiblog/2024/03/08/fabol-vaskarika/>

A terméknek a forgalomba hozatala determináló a termékfelelősség vonatkozásában. Ha az MI-rendszer a fejlesztéskor, a forgalomba hozatalkor, valamint az üzembe helyezéskor is megfelel minden minőségi és kockázati előírásnak, akkor is fennáll annak a veszélye, hogy a későbbiekben olyan eredményeket generál a rendszer, amelyek kárt okoznak. Ennek több oka is lehet. Először is, ha már az alkalmazáskor olyan adatokkal töltik fel vagy tanítják az MI-rendszert, amelyek nem megfelelő és torzított döntést eredményeznek, akkor álláspontom szerint ez mindenképpen kiesik a termékfelelősség kategóriájából és azt lenne szükséges vizsgálni, hogy ki, miért és milyen adatokkal lépett kapcsolatba az MI-rendszerrel. Bizonyos MI-rendszerek azonban képesek önállóan tanulni, emberi közreműködés nélkül ezáltal megvalósulhat az is, hogy olyan későbbi károk következhetnek be, amelyek a forgalomba hozatalkor nem voltak előre láthatóak.⁶⁴

Visszaulva arra, hogy az MI-rendszer alkalmazható valamely termék részeként is, vagyis egyfajta eszközkapcsolat állítható fel. Az alkotórész minden esetben osztja a fődolog jogi sorsát.⁶⁵ Ennek alapján pedig a termékfelelősségi szabályok értelmezhetőek a mesterséges intelligencia kapcsán is. A Ptk. szerint akkor hibás a termék, ha nem nyújtja azt a biztonságot, amely általában elvárható. A mesterséges intelligencia alapú rendszereket ennek tükrében is minden esetben máshogy kell megítélni, hiszen minden rendszertől más az elvárás.

A termékfelelősségről szóló irányelv megállapítja az ok-okozati összefüggés vélelmét. Ennek alapján a károsultnak nem kell indokolnia, hogy a kárt pontosan milyen hiba okozta. Elegendő annak megléte, hogy mi volt az a tényező, ami a kárt okozta, illetve a kár és az MI-rendszer között fennálló okozati összefüggés bárki számára felismerhető.⁶⁶ Ezzel a megoldással az átláthatóság problémája is áthidalhatóvá válik, mivel a felhasználónak nem kell tisztában lennie az MI-rendszer pontos működési mechanizmusával, amihez sok esetben szakértői tudás szükséges. Ugyanakkor kizárólag csak vélelemről van szó, erre figyelemmel a gyártó vagy a szolgáltató ezt egy sikeres megtámadás eredményeként megdöntheti.

Az átláthatóság és ezáltal az ok-okozati összefüggések, valamint a működési folyamatok vizsgálata során a felhasználók előnyét szolgálhatja az adatmegosztási jogszabály.⁶⁷ A rendelet célja az, hogy a felhasználók hozzáférjenek a termékeikből

⁶⁴ KLEIN Tamás: Robotjog vagy emberjog? Az emberközpontú mesterséges intelligencia szabályozásának kiindulási pontjai. In: TÖRÖK B. – ZÓDI Zs. (szerk.) (2021): i. m. 139.

⁶⁵ LENKOVICS Barnabás: *Magyar polgári jog. Dologi jog*. Eötvös Kiadó, Budapest, 2019, 45.

⁶⁶ A termékekre és a mesterséges intelligenciára vonatkozó új felelősségi szabályok. *Jogászvilág*, 2022. október 5. <https://jogaszvilag.hu/vilagjogasz/a-termekekre-es-a-mestersleges-intelligenciara-vonatkozo-uj-felelossegi-szabalyok/>

⁶⁷ Az európai parlament és a tanács rendelete a méltányos adathozzáférésre és adatfelhasználásra vonatkozó harmonizált szabályokról, COM (2022) 68 final (a továbbiakban: adatmegosztási jogszabály)

vagy szolgáltatásaikból származó adatokhoz, kivéve az olyanok esetében, amiket alapvetően tartalmak megjelenítésére, lejátszására, rögzítésére és továbbítására terveztek (pl. mobiltelefon). Az adatmegosztási jogszabály azzal indokolja ezen rendszerek kizártságát a hatálya alól, hogy ezek esetében elengedhetetlen az emberi közreműködés a tartalom létrehozásának vonatkozásában.⁶⁸ A mesterséges intelligencia alapú rendszerek nem esnek ebbe a kategóriába, így a rendelet hatálya rájuk is kiterjed. Tehát a felhasználók hozzájuthatnak olyan adatokhoz és információkhoz, amelyeket korábban a termék vagy a szolgáltatás csak a gyártó felé továbbított. Ennek alapján a felhasználó is folyamatosan tisztában lehet az MI-rendszer működésével, és ha maga is felismeri a kockázat lehetőségét, akkor az emberi felügyelet gyakorlása során be is avatkozhat a működési mechanizmusba.

ZÁRÓGONDOLATOK

A technológiai fejlődés során számos olyan találmány született, amelyek növelték az emberi jólétet és könnyebbé tették egy feladat elvégzését. A mesterséges intelligencia vonatkozásában sincs ez másként. Az MI-rendszereket nagyon sok esetben valamilyen intellektuális feladat elvégzésére vagy támogatására alkalmazzák, legyen szó döntéselőkészítésről vagy kockázati elemzésről. Egy ilyen feladat ellátása pedig minden esetben közvetve vagy közvetlenül, de hatást gyakorolhat az érintett személy alapvető jogaira is. Talán az ilyen és ehhez hasonló szerepkörök miatt lehet az, hogy az alarmista szemléletek széles körben vannak jelen a társadalomban.

A dolgozat első felében azt kívántam bemutatni, hogy a mesterséges intelligencia alapú rendszerek vonatkozásában milyen szerepe van az etikai alapelveknek. Álláspontom szerint mindenképpen kiemelt hangsúlyt kell fektetni az MI-rendszerek fejlesztése és alkalmazása során ezeknek az elveknek az érvényesülésére. Ha azt szeretnénk, hogy egy MI-rendszer döntést generáljon egy olyan érzékeny területen, mint egy bírósági eljárás, akkor elkerülhetetlen, hogy – a megfelelő informatikai működés mellett – a rendszer méltányosan és emberközpontúan is funkcionáljon. A fő kérdés úgy gondolom az, hogy mit is várunk el etikus működés kapcsán egy MI-rendszerrel, hiszen maguk az emberi döntéshozók sem minősülnek minden esetben maradéktalanul objektívnek vagy etikusnak. Ezen kívül szintén problémát jelent a közjogi, illetve a magánjogi etikus működés közötti differencia.

A mesterséges intelligencia és a felelősség értelmezése során az etikai elvek ugyanúgy rendkívül fontos szerepet töltenek be. Ha az etikai alapelveken megfelelő hangsúly van, akkor sok esetben a felelősség kérdésével nem is kell foglal-

⁶⁸ Adatmegosztási jogszabály (15)

kozni, hiszen abban az esetben nem keletkezett, illetve nem is sérült az érintett személy alapvető joga. Ez azonban túlságosan is idealisztikus, így ha mégis vizsgálni kell a felelőséget, akkor is olyan etikai alapelvekből kell kiindulni, mint az átláthatóság követelménye. Ez az egyik legrelevánsabb elv a jogérvényesítés kapcsán, hiszen akkor tudjuk gyakorolni a jogainkat, ha tudjuk, hogy mi alapján és miért generálta az MI-rendszer az adott eredményt. Az MI-rendelet által bevezetett kockázati kategóriába sorolási koncepció megoldja azt a problémát, hogy nem kell minden MI-rendszert egy kalap alá venni, ami a felhasználási területek vonatkozásában teljesen helytálló. A kockázati besorolás vonatkozásában felmerül a kérdés, hogy mikor minősül tiltott MI-gyakorlatnak vagy nagy kockázatú MI-rendszernek egy ágens, ha egy eljárás során olyan döntést generálnak, amely hátrányos megkülönböztetést tartalmaz, vagyis mik lesznek azok az egzakt adatok vagy mércék, amik definiálják azt, hogy a döntés diszkriminatív vagy még az észszerűség keretei között mozog.

A jogi felelősség kapcsán az egyik legfontosabb kérdés talán az, hogy a hatályos szabályozás alkalmas-e a mesterséges intelligencia alapú rendszer okozta felelősségi tényállások megoldására, vagy új szabályokat kell alkotni. Tehát a közeljövő jogalkalmazásának a legösszetettebb feladata az lesz, hogy választ adjon arra a kérdésre, hogy a jelenleg hatályos és alkalmazott jogi fogalmak és kategóriák, úgymint például a termékfelelősség, alkalmasak-e arra, hogy kezeljék a mesterséges intelligencia alapú rendszerek miatt létrejött új élethelyzeteket.

SIMONYI-KOVÁCS MELINDA*

A büntetőeljárás egyéb útra terelésének lehetőségei, és ezek alkalmazása a gazdasági bűncselekmények körében

II. rész

A GAZDASÁGI BŰNCSELEKMÉNYEK KÖRE ÉS A TIPIKUSAN ELŐFORDULÓ GAZDASÁGI BŰNCSELEKMÉNYEK

Ahogy *Wiener A. Imre* kifejtette, látható, hogy az állam régóta „büntetőjogi eszközökkel védte a gazdasági rend alapját képező tulajdonviszonyokat, de emellett az állami jövedelmek megszerzésének, az államháztartás bevételeinek biztosítására is felhasználtak büntetőjogi eszközöket.”¹ A német jogtudós, *Klaus Tiedemann* pedig azt állapította meg, hogy bár már a római jogban is megfigyelhetők voltak gazdaságvédelmi szabályok, azonban az állam csak a 20. századtól, a háborúk és válságok idejétől datálhatóan avatkozik be a büntetőjog eszközeivel a gazdaság működésébe.² Megfigyelhető tehát, hogy a személy elleni bűncselekmények szinte az emberiség megjelenésével egyidősek, a vagyoni deliktumok a magántulajdon megjelenéséhez kötődnek, míg a gazdasághoz kapcsolódó bűnözés tudományos vizsgálata az 1900-as években kezdődött.³

* SIMONYI-KOVÁCS Melinda, ügyész, Győri Járási Ügyészség

¹ WIENER A. Imre: *Gazdaságigazgatás – büntetőpolitika*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985, 7.

² TIEDEMANN, Klaus: *Wirtschaftsstrafrecht und Wirtschaftskriminalität. Band 1 (Allgemeiner Teil)*. Rohwolt Verlag, Reinbek, 1976. Idézi WIENER A. Imre: *Gazdasági büntetőjog és gazdasági bűnözés. Jogtudományi Közlöny*, 1978/6., 361.

³ KONDOROSI András: *Egyes kiemelkedő jelentőségű gazdasági bűncselekmények dogmatikai és eljárásjogi megközelítésben*. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Pécs 2019, 6. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/19166/kondorosi-andras-phd-2019.pdf?sequence=4&isAllowed=y>

A gazdasági bűncselekmények és az ellenük folytatott harc az 1970-es évek végén erősödött fel világszerte.⁴ Ezt a társadalmi viszonyok változása indukálta, majd tovább nehezítette a bűnözés egyre szervezettebbé és nemzetközivé váló formáinak, az ún. transznacionális bűncselekményeknek a megjelenése, illetve a hazai jogalkotásra többlet terhet rótt a különféle nemzetközi egyezményekhez és az Európai Unióhoz történő csatlakozás is.⁵

Tóth Mihály fogalommeghatározása a téma szempontjából megkerülhetetlen. E szerint a gazdasági bűnözés olyan,

„a gazdálkodás menetében megvalósuló, vagy ahhoz szorosan kapcsolódó bűnözési formát, amely – akár az elkövetés módjára (gyakran a gazdálkodás legális formáinak, kereteinek felhasználásával, máskor az azokkal való visszaélés révén), akár eredményére tekintettel – alkalmas arra, hogy esetleges egyéni érdekek sérelmén túlmenően elsősorban és jellemzően a gazdálkodás rendjét, a gazdálkodási kötelezettségeket, a tisztességes és törvényes gazdálkodás kereteit sértse vagy veszélyeztesse”.⁶

Az idézett definíció szerint a fogalom két fő alkotórészből áll: az első kritérium, hogy a bűncselekmény a gazdálkodás menetében valósuljon meg, míg a második szerint a másoknak okozott káron túl a gazdálkodás rendjét is sértenie kell. A meghatározás alapján a gazdasági bűnözés inkább kriminológiai és nem büntetőjogi kategória, továbbá jóval szélesebb, mint a büntetőjog által e körben vizsgált tényállások köre.

A jogtudomány számára tehát jelentős problémát jelent a gazdaság és a gazdálkodás körében elkövetett bűncselekmények közös fogalmának meghatározása, *Korinek László* szerint a gazdasági bűnözésre és bűncselekményekre „krisztálytisztá, mindenesetre érvényesíthető meghatározás nem adható”.⁷ Wiener A. Imre e körben négy fogalmat különböztetett meg: a gazdálkodással összefüggő bűnözést, a gazdasági bűnözést, a gazdasági bűncselekményeket és a gazdasági büntetőjogot.⁸ A gazdasági büntetőjog „azoknak a büntetőjogi rendelkezéseknek az összessége, amelyek a kiemelt jogi tárgyhoz kapcsolódnak”.⁹ A gazdasági

⁴ VERMES Miklós – EGRESSY András: A gazdasági bűnözés néhány kérdése. *Belügyi Szemle*, 1977/4., 11.

⁵ KONDOROSI Ferenc – LIGETI Katalin (szerk.): *Az európai büntetőjog kézikönyve*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 22.

⁶ TÓTH Mihály: *Gazdasági bűnözés és bűncselekmények*. KJK-Kerszöv, Budapest, 1998, 19.

⁷ KORINEK László: Mit keres a büntetőjog a gazdaságban? In: GÁL István László (szerk.): *Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére*. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2011, 362.

⁸ WIENER A. Imre: *Gazdasági bűncselekmények*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986, 16.

⁹ WIENER A. I. (1986): i. m. 63.

bűncselekmények fogalmának meghatározása jóval nagyobb problémát jelent, melynek oka Tóth Mihály 2017-ben megjelent tanulmánya szerint az, hogy „a gazdasági, s még inkább a gazdálkodással összefüggő bűncselekmények többé-kevésbé egységesen kezelt kategóriája az új Btk. hatályba lépésével gyakorlatilag megszűnt”¹⁰.

A számos fogalommeghatározás közös eleme, hogy az aktuálisan hatályos büntető törvénykönyv által a gazdasági élet tisztaságát mint jogtárgyat sértő cselekményeket e körbe sorolták, de a kriminológia itt vizsgálja a nagyobb volumenű klasszikus vagyon elleni bűncselekményeket is.

Az 1978. évi IV. törvény, a „rég” Büntető Törvénykönyv a XVII. fejezetében, *A gazdasági bűncselekmények* név alatt foglalta össze a gazdálkodás zavartalan rendjét biztosító tényállásokat, azaz a (szűkebb értelemben vett) gazdasági bűncselekményeket. Ezek jelentik azt a „kemény magot”, amely minden gazdasági büntetőjogász által meghatározott csoportosításban a gazdasági és gazdálkodással összefüggő bűncselekmények körébe tartozik.¹¹ A hatályos Btk.-ában a jogalkotó megbontotta a korábbi, fejezetekre és címekre osztott rendszert, már csak fejezetekre tagolta a törvényt, így „a legmagasabb absztrakciós fokon megfogalmazott jogtárgyak (pl. gazdasági rend) helyett eggyel alacsonyabb szinten állva fogalmazza meg a Fejezetek elnevezését”¹². A gazdasági érdekek valamely szegmensét sértő tényállások több fejezetben és ezeken kívül a törvényben szétszórva helyezkednek el.

A hatályos Btk. alapján, szűkebb értelemben vett gazdasági bűncselekmények a

- a pénz- és bélyegforgalom elleni bűncselekmények (Btk. XXXVIII. fejezet),
- a költségvetést károsító bűncselekmények (Btk. XXXIX. fejezet),
- a pénzmosás (Btk. XL. fejezet),
- a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények (XLI. fejezet),
- a fogyasztók érdekeit és a gazdasági verseny tisztaságát sértő bűncselekmények (XLII. fejezet).

Egyéb, az adott körülmények között a gazdálkodás keretében megvalósuló bűncselekmények csak tágabb értelemben tekinthetők gazdasági bűncselekménynek. A fogalommeghatározás körében is utalni szeretnék a Be. rendelkezéseire, tekintettel arra, hogy bevezetett egy új, a gazdasági bűncselekmények

¹⁰ TÓTH Mihály: Működik-e a költségvetési csalás olvasztótégelye? In: DOMOKOS Andrea (szerk.): *A költségvetés büntetőjogi védelme konferencia előadásainak szerkesztett változata*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2017, 16.

¹¹ GÁL István László: A gazdasági bűnözés a bűnügyi statisztika tükrében. *Rendészeti Szemle*, 2008/3., 29–30.

¹² KONDOROSI A. (2019): i. m. 17.

körét érintő kategóriát, *a gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmények* körét, amelyet taxatív felsorolással határoz meg.¹³ Az ebbe a bűncselekményi körbe tartozó deliktumok közös jellemzője, hogy a konkrét esetben gazdálkodó szervezettel összefüggésben elkövetett, kiemelt tárgyi súlyú bűncselekményekről beszélünk, amelyek vagyon elleni bűncselekmények (különösen jelentős értékre, illetve kárt okozóan, avagy különösen nagy értékre, illetve kárt okozóan, bünszövetségben, közveszély színhelyén vagy üzletszerűen elkövetett sikkasztás, csalás stb.), költségvetést károsító bűncselekmények (pl. különösen nagy vagy ezt meghaladó vagyoni hátrányt okozó költségvetési csalás), illetve – értékhatárra tekintet nélkül – egyes speciális gazdasági bűncselekmények (pl. tiltott piacbefolyásolás).

A gazdasági bűnözés volumenének meghatározása a hivatalos bűnügyi statisztikai adatok alapján nehézkes. Ennek egyik okát a fent említett fogalmi anomáliák, a terület folyamatos újradefiniálása adja, de problémát jelent az alacsony esetszám is, amely mögött a kriminológusok a magas látenciát látják. A leggyakrabban előforduló gazdasági bűncselekmények száma is alig haladja meg az ezres nagyságrendet, számos cselekmény pedig egyáltalán nem vagy olyan ritkán fordul elő, hogy a statisztikai adatok értékelhetetlenek. Ezen felül a gazdasági deliktumok esetében a hosszú távú trendek, illetve az egyes évek közötti ingadozások összehasonlításánál a rendbeliség statisztikai kezelése is anomáliákat okoz.¹⁴

A fenti elméleti és a gyakorlati problémák miatt tehát a kriminológiai kutatások ritkán terjednek ki a gazdasági bűnözés egészére, sokkal inkább az egyes bűncselekménytípusokat vizsgálják.

Az egyes jogintézmények alkalmazása a tipikusan előforduló gazdasági bűncselekmények körében

A fenti kriminológiai szempontú problémafelvetés ellenére nincs más olyan statisztikai gyűjtés, amelyből adatot meríthetnénk a dolgozatban vizsgált bűncselekményi körre nézve, mint az Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (a továbbiakban: ENYÜBS). Az 1. számú táblázat mutatja eszerint a szűkebb értelemben vett gazdasági bűncselekmények számának alakulását az elmúlt három évre vonatkozóan. Láthatjuk, hogy a vizsgált deliktumok közül a legtipikusabb és leggyakrabban előforduló bűncselekmény a számvitel rendjének megsértése, a csődbűncselekmény, illetve a költségvetési csalás.

¹³ Be. 10. § 3. pont

¹⁴ BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós: *Kriminológia*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016

1. számú táblázat:

A regisztrált gazdasági bűncselekmények számának alakulása Magyarországon:¹⁵

Btk. szakasz	Bűncselekmény megnevezése	2019	2020	2021
389. §	Pénzhamisítás	450	274	229
390. §	Pénzhamisítás elősegítése	1	–	1
391. §	Bélyeghamisítás	200	17	13
392. §	Készpénz-helyettesítő fizetési-eszköz hamisítása	52	784	1
393. §	Készpénz-helyettesítő fizetési-eszközzel visszaélés	246	218	134
394. §	Készpénz-helyettesítő fizetési-eszköz hamisításának elősegítése	1	–	–
395. §	Társadalombiztosítási, szociális, vagy más jóléti juttatással visszaélés	69	72	119
396. §	Költségvetési csalás	1500	1049	1143
397. §	A költségvetési csaláshoz kapcsolódó felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettség elmulasztása	2	–	–
398. §	Jövedékkel visszaélés elősegítése	21	23	15
399–400. §	Pénzmosás	190	274	229
401. §	A pénzmosással kapcsolatos bejelentési kötelezettség elmulasztása	–	3	–
403. §	Számvitel rendjének megsértése	254	270	259
404. §	Csődbűncselekmény	126	107	122
404/A. §	Feljelentés elmulasztása felszámolási eljárásban	–	–	–
405. §	Tartozás fedezetének elvonása	13	12	12
406. §	Engedély nélküli nemzetközi kereskedelmi tevékenység	3	2	1
407. §	Saját tőke csorbítása	–	–	1
408. §	Jogosulatlan pénzügyi tevékenység	7	12	10
409. §	Gazdasági adatszolgáltatási kötelezettség elmulasztása	34	15	15
410. §	Bennfentes kereskedelem	–	–	1
410/A. §	Bennfentes információ jogosulatlan közzététele	–	–	–

¹⁵ Forrás: ENYÜBS

411. §	Tiltott piacbefolyásolás	–	–	2
412. §	Piramisjáték szervezése	–	1	–
413. §	Gazdasági titok megsértése	3	–	–
415. §	Rossz minőségű termék forgalomba hozatala	–	7	3
416. §	Megfelelőség hamis tanúsítása	–	2	1
417. §	Fogyasztók megtévesztése	3	1	7
418. §	Üzleti titok megsértése	4	6	1
419. §	Versenytárs utánzása	7	1	5
420. §	Versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési és koncessziós eljárásban	1	20	–
422–422/A. §	Tiltott adatszérés	33	47	44
423. §	Információs rendszer vagy adat megsértése	587	830	1140
424. §	Információs rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés kijátszása	38	25	15
Összesen		3845	4072	3523

A gazdasági bűncselekmények közül a fenti három évben egyaránt kiemelkedő jelentőségű volt a *költségvetési csalás*¹⁶, amely bűncselekményeknek a volume-ne a vizsgált években hozzávetőlegesen azonos volt, nagyobb csökkenés, majd enyhe növekedés látható a számok tekintetében. Ezen deliktumnak a gazdasági bűncselekmények közti hangsúlyos szerepe szignifikánsan jelentkezik az ügyek bonyolultságában és a feldolgozásukra fordított munka mennyiségében is. Az online számlázás alkalmazásának szélesebb körben való kiterjesztése jelentős lépés volt az adóhatóság számára a jogsértésekkel szembeni, hatékonyabb és célravezetőbb fellépési lehetőségek megteremtésében, ám a költségvetést károsító bűncselekmények elkövetésének módszerei mégis rendkívül széles skálán mozognak, változatos képet mutatva. Ezen magatartások az adóköteles bevételek egyszerű eltitkolásától a különböző adókedvezmények és támogatások kifinomult elkövetési módszerekkel történő jogellenes megszerzéséig széles palettán terülnek el. Az ügyek többsége egyre összetettebb. A költségvetési csalások egyik leggyakoribb módja évek óta a ténylegesen fel nem merült költségek bevallásban való feltüntetése, amely az adóalap jogellenes csökkentéséhez vezet, azaz fiktív költségzamlák könyvelésbe történő beállításával az adófizetési kötelezettséget csökkentik az elkövetők. Szintén jellemző ezen elkövetési módban a gyakran nagyobb számú gazdasági társaságot magában foglaló ún. számlázási

¹⁶ Btk. 396. §

láncolatok kiépítése. A láncolatban szereplő társaságok azonosítása és tevékenységük feltárása komoly nyomozati munkát igényel, a láncolatok mérete miatt pedig a nyomozások elhúzódásához vezet. E körben a láncolat egyes tagjaitól származó feltáró jellegű, részletes beismerő vallomások megszerzéséhez nyomós érdeke fűződik mind az ügyészségnek, mint a nyomozó hatóságnak, így tipikusan ezen cselekmények körében kerül sor egyezségkötésre, illetve szélesebb körben kerülhetne sor ügyészségi intézkedés vagy határozat kilatásba helyezésére. Szintén hosszú évek óta bevett elkövetési mód, amikor a költségvetési csalásokban érintett cégek közhiteles nyilvántartásokba bejelentett tisztviselői a társaság tényleges működtetésének szándéka, a gazdálkodásban történő valós részvétel nélkül, csupán a törvényes működés látszatát keltik, ugyanakkor az érintett gazdasági társaságok tényleges irányítói a névtelenségüket megőrizve látják el bűnös tevékenységüket. Ebben az elkövetési módban az – általában hajléktalan, rossz szociális körülmények között élő, cselekményükre és a valós cégvezető személyére nézve vallomást tevő – elkövetők, „strómanok” terhére közokirat-hamisítás büntettét rója a nyomozó hatóság, s emiatt, együttműködésükre figyelemmel, az ügyészség gyakran alkalmaz megrovást, illetve feltételes ügyészi felfüggesztést. Visszatérő elkövetési mód, amikor az elkövetők gazdasági társaságokat hoznak létre és a cégláncolatokba bevonják azokat, majd a társaságoknál keletkező bevételt fiktív ügyletekkel kivonják, így végrehajtás alá vonható vagyonelemek hiányában a felhalmozott adóhiány behajtása ellehetetlenül. Az előbbieknél kisebb volumenű, de továbbra is jellemzően előfordul a jövedéki termékre elkövetett költségvetési csalás, azaz továbbra is működik a „cigarettaacsempészet”. Ebben a körben jellemzően nyugat-európai országokban dolgozó román, ukrán, moldáv és szerb nemzetiségű elkövetők szállítanak különböző mennyiségű adózatlan dohányterméket. Párhuzamosan folyik büntető- és jövedéki eljárás ezekben az ügyekben. A jövedéki eljárásban minden esetben a dohánytermékek elkobzása és tetemes összegű jövedéki bírság kiszabása történik, továbbá mire a büntetőeljárásban a vádemelés kérdésében történő döntéshozatalra kerül sor, a gyanúsítottak már nincsenek Magyarország területén. Esetükben legtöbbször megrovást alkalmaz az ügyészség, tekintettel arra, hogy az adóigazgatási eljárásban kiszabott szankció mellett sürgősszerű és eltúlzott volna bíróság által alkalmazott súlyosabb büntetőjogi jogkövetkezmény alkalmazása.

*A csődbűncselekmény*¹⁷ tényállása a hitelezők érdekeinek védelmén keresztül a gazdaság zökkenőmentes működését védi, hiszen annak alapvető feltétele a zavartalan tőkeáramlás, amelynek egyik pillérét a hitelezők képezik.

¹⁷ Btk. 404. §

A hitelezői érdek az, hogy a kölcsönös bizalmon alapuló szerződésekben vállalt kötelezettségeket a velük szerződő partner maradéktalanul teljesítse, melynek egyik biztosítékául az adós vagyona szolgál.¹⁸ A fenti büntetőjogi norma keretjogszabály, melyet tartalommal – ágazati háttérnormaként – a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény (a továbbiakban: Cstv.) tölt ki tartalommal. A Cstv. hatálya a gazdálkodó szervezetekre és ezek hitelezőire terjed ki, így a Btk. által biztosított védelem is őket érinti. A fenti, a hitelezők védelmét biztosító bűncselekmény volumenének tekintetében a vizsgált években nem történt jelentős változás. Ennek egyik fő oka lehet a megelőző években a gazdasági élet kiegyensúlyozottabb működése. A válság hatása később, az elkövetkező néhány év statisztikai mutatóiban jelenhet meg, tekintettel arra, hogy a csőd- és felszámolási eljárások „átfutási ideje” késlelteti a büntetőeljárások megindulását. A 2021-ben regisztrált bűncselekmények száma az előző évihez képest enyhe növekedést mutatott, minimálisan a 2019-ben mért érték alatt maradt, így a fenti három év vonatkozásában nagyságrendi elmozdulás nem tapasztalható. A Be. által biztosított diverziós lehetőségek e bűncselekmény vonatkozásában jelennek meg a legritkábban, tekintettel arra, hogy nagyobb tárgyi súlyú bűncselekményről van szó, a közvetítői eljárás már jellegéből adódóan sem, de a Btk. tevékeny megbánásról szóló – korábban ismerttetett rendelkezéseiből – fakadóan sem alkalmazható. Jellemzően – különös méltánylást érdemlő esetekben – feltételes ügyészi felfüggesztés alkalmazására, vagy ügyészségi intézkedés vagy határozat kilátásba helyezésére kerülhet sor a csődbűncselekmények elkövetőivel szemben. Ebben az esetben a beismerő vallomásért cserébe az ügyészség általában azt ajánlja fel, hogy vádemelés esetén – a C. fejezetben meghatározottak szerint – a vádiratban indítványt tesz büntetővégzés meghozatalára, ha a annak a törvényben meghatározott – a bűncselekmény elkövetésének beismerésén, illetve az együttműködésen kívüli – feltételei fennállnak. Ezekben az ügyekben ugyanis, ha a tényállás az egyébként rendelkezésre álló bizonyítékok mellett tisztázott, a büntetési tételkeret felső határára tekintettel, kizárólag a terhelti beismerés a gátja az ügy tárgyaláson kívül, büntetővégzéssel történő lezárásának. Így a vádlott érdeke, hogy hosszas eljárási procedúra nélkül, a lehető legrövidebb ideig álljon a büntetőeljárás hatálya alatt, és mentesüljön az esetlegesen fellépő többletköltségektől.

*A számvitel rendje megsértésének büntette*¹⁹ a számvitel rendjének megtartásához fűződő jelentős társadalmi érdeket hivatott oltalmazni, tekintettel arra, hogy a korszerű, más gazdálkodó szervezetek teljesítményével összemérhető

¹⁸ MOLNÁR Gábor: *Gazdasági bűncselekmények*. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2009, 139.

¹⁹ Btk. 403. §

számviteli rend működése a piacgazdaság szempontjából nélkülözhetetlen. Így a számvitel célja, hogy az érintett gazdálkodó vagyoni, pénzügyi és jövedelmi helyzetéről megbízható és valós képet adjon a vele kapcsolatba kerülő (potenciális) partnerek részére. Az a feladata, hogy a megtörtént gazdasági eseményekről mérhető és összevethető adatokat gyűjtsön és összesítse azokat a számviteli szabályok alapján.²⁰ A büntetőjogi tényállás – hasonlóan a csődbűncselekményhez – kerettényállás, a mögöttes tartalmát a számvitelről szóló 2000. évi C. törvény (a továbbiakban: Sztv.) adja. A számviteli szabályok szerinti működés tehát elengedhetetlenül fontos a gazdaság szereplőinek, hiszen így nyerhetnek hiteles információt a potenciális partnerekről, ennek alapján tudják kiválasztani, kivel lépnek szerződéses kapcsolatba – mennyire tőkeerős, milyen kötelezettségekkel és vagyonelemekkel rendelkezik a partner – amely a későbbi teljesítés tekintetében kulcsfontosságú.

Az eljárást gyorsító jogintézmények közül – tekintettel arra, hogy a büntetési tételkeret felső határa három évig terjedő szabadságvesztés az alapeseti tényállásban – az ügyészségi intézkedés és határozat kilátásba helyezése mellett a feltételes ügyészi felfüggesztés alkalmazására is lehetősége van az ügyészségnek. Abban az esetben, ha a számvitel rendje megsértésének büntette nem áll halmazatban más bűncselekménnyel – jellemzően csődbűncselekménnyel vagy költségvetési csalással – a beismerő, korábban büntetlen előéletű terhelttel szemben, az egyéb törvényi feltételek fennállta esetében alkalmaz az ügyészség feltételes ügyészi felfüggesztést. Ezekben az ügyekben jellemzően igazságügyi könyvszakértői vélemény is készül, amely – gyakran tetemes – költségeinek viselésére – a Be. korábban ismertetett e kört érintő rendelkezéseire figyelemmel az eljárást megszüntető határozatban – az ügyészség kötelezi a gyanúsítottat. A gazdasági bűncselekmények körében, így ezen deliktum esetében is, korábban kevés gyakorlata volt a feltételes ügyészi felfüggesztés alkalmazásának annak ellenére, hogy a vele azonos büntetési tétellel fenyegetett közokirattal visszaélés büntette vagy az azonos súlyú vagyoni elleni bűncselekmények esetében bevett döntés volt a büntetőeljárás bírói útról történő ez irányú elterelése. Ebből kiindulva, továbbá mivel nincs olyan jogszabályi rendelkezés, amely a gazdasági bűncselekményekre nézve e körben kizáró okot tartalmaz, álláspontom szerint kedvező tendenciát jelent ezen diverziós lehetőség alkalmazása. Tekintettel arra, hogy ezekben az ügyekben terhelti beismerés nélkül is – az egyéb feltételek fennállta esetén – lehetőség van büntetővégzés meghozatalát indítványozni a vádiratban, ha ügyészségi intézkedés vagy határozat kilátásba helyezésére kerül sor, úgy az ügyészség ajánlata – a beismerés esetére – a feltételes ügyészi felfüggesztés lehet.

²⁰ Molnár G. (2009): i. m. 160.

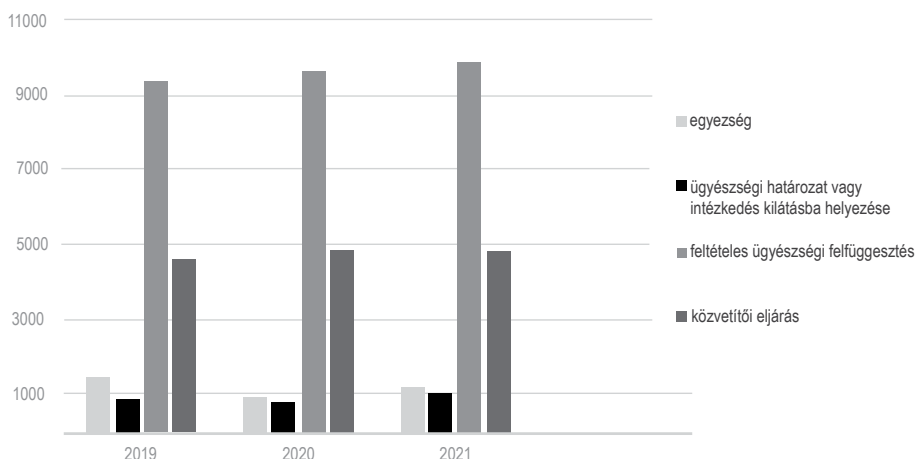
AZ ÜGYÉSZSÉGI BÜNTETŐ ÜGYVITELI STATISZTIKAI ADATOK BEMUTATÁSA ÉS AZOK ELEMZÉSE

A vádemelésre alkalmasság szempontjából megvizsgált ügyekkel kapcsolatos ügyészségi döntések számának alakulását a 2021. évben az 1. számú diagram szemlélteti.

A 2021. évben a vádemelésre alkalmasság szempontjából megvizsgált ügyekkel kapcsolatos ügyészségi döntések száma 76 911 volt, amely az előző évek adataihoz képest folyamatos csökkenést mutat, hiszen ez a szám 2020-ban 77 384, míg 2019-ben 83 446 volt. A vádemelések százalékos megoszlása nagyjából hasonló mindhárom évben: 2019 – 56,5%; 2020 – 61,2%; 2021 – 60,90%. Látható tehát, hogy az ügyek döntő részében vádemelésre kerül sor.

1. számú ábra:

A vizsgált jogintézmények számának alakulása²¹

A 2021. évben az ügyészség 4790 indítvány alapján függesztette fel az eljárást *közvetítői eljárás* lefolytatása céljából. Ez az adat a 2020. évi 4919 esethez viszonyítva csökkenést mutat, a 2019. évi 4631 ügyszámot viszont meghaladja. Az ügyészség 2021. évben 4506 indítvány esetében tagadta meg az eljárás felfüggesztését, ez 2020-ban 4244, 2019-ben pedig 3298 indítványt jelentett. Az eljárás eredményességére tekintettel 2763 terhelttel szemben került sor az eljárás megszüntetésére. A 2. számú táblázat a közvetítői eljárásra irányuló kezdeményezések számát mutatja.

²¹ Forrás: A Legfőbb Ügyész országgyűlési beszámolója 2021. http://ugyeszseg.hu/wp-content/uploads/2022/10/ogy_beszamolo_2021.pdf

2. számú táblázat:
A közvetítői eljárások adatai²²

	2019	2020	2021
Indítvány alapján az eljárást felfüggesztette	4631	4919	4790
Az eljárás felfüggesztését megtagadta	3298	4244	4506
A megállapodást hatályon kívül helyezte	19	8	15
Közvetítői eljárásra utalás történt	3531	3700	3619
Az eljárást megszüntette	2568	2895	2866
Az eljárás tovább folytatódott	732	751	765

A 2021. évben 9892 személlyel szemben került sor *feltételes ügyészi felfüggesztés* alkalmazására, amely emelkedő tendenciát jelez az előző évek adataihoz viszonyítva (2019-ben 9423; 2020-ban 9619). Eredményes feltételes ügyészi felfüggesztést követően 7269 személlyel szemben szüntette meg az eljárást az ügyészség. Sajnálatos módon a statisztikai adatszolgáltatás nem tesz különbséget a jogintézmény általános és különös esete között, így nem látható, hogy mikor került sor az alkalmazására az ügyészi döntés alapján, illetve mikor a kötelezően alkalmazandó esetekben.

3. számú táblázat:
A feltételes ügyészi felfüggesztések adatai²³

	2019	2020	2021
A feltételes ügyészi felfüggesztésre vonatkozó indítványnak nem adott helyt	87	72	65
Feltételes ügyészi felfüggesztésről határozott indítványra	1700	1591	1855
Feltételes ügyészi felfüggesztésről határozott hivatalból	7723	8028	8037
Feltételes ügyészi felfüggesztés után az eljárást felfüggesztette	32	21	20
Feltételes ügyészi felfüggesztés után az eljárást megszüntette	7472	6864	7269
Feltételes ügyészi felfüggesztés után elrendelte az eljárás folytatását	1765	1374	1532

Az *ügyészségi intézkedés vagy határozat kilátásba helyezésére* a 2021. évben 996 esetben került sor, amely szintén emelkedést mutat a korábbi évek gyakorlatát jelző mutatószámokhoz képest. Az előző évben ugyanis csupán 882 ügyben élt

²² Forrás: Legfőbb Ügyészség Ügyészségi Statisztikai Tájékoztató – Büntetőjogi szakág 2021, 45. tábla. <http://ugyeszseg.hu/wp-content/uploads/2022/11/buntetojogi-szakag-2021.pdf>

²³ Forrás: Legfőbb Ügyészség Ügyészségi Statisztikai Tájékoztató – Büntetőjogi szakág 2021, 47. tábla <http://ugyeszseg.hu/wp-content/uploads/2022/11/buntetojogi-szakag-2021.pdf>

az ügyészség a jogintézmény biztosította lehetőségével, amely a 2019. év adatához képest is kevesebb, akkor ugyanis 917 alkalommal került sor ilyen döntés meghozatalára.

4. számú táblázat:
Határozat vagy intézkedés kilátásba helyezése adatai²⁴

	2019	2020	2021
Intézkedés vagy határozat kilátásba helyezése összesen	917	882	996
Közvetítői eljárással kapcsolatban	230	187	218
Feltételes ügyészi felfüggesztéssel kapcsolatban	388	375	438
Egyéb	299	320	340
A kilátásba helyezés eredményes volt	387	417	448
A kilátásba helyezés eredménytelen volt	132	157	165

Egyezségkötést 2021-ben 1120 büntetőeljárásban kezdeményeztek, az előző évben 932, 2019-ben pedig 1417 ügyben. Az egyezséggel érintett ügyek számának alakulását az 5. számú táblázat mutatja.

5. számú táblázat:
Vádemelés előtti egyezség a bűnösség beismeréséről adatai²⁵

	2019	2020	2021	
Vádemelés előtti egyezséggel kapcsolatos kezdeményezések összesen	1417	932	1120	
a gyanúsított/védő kezdeményezésével az ügyész	egyetértett	211	130	191
	nem értett egyet	1082	773	895
ügyész kezdeményezte az egyezséget	124	29	34	
Az ügyészi kezdeményezés eredményes volt	41	15	20	
Az ügyészi kezdeményezés eredménytelen volt	63	13	14	

A *megrovás* intézkedés ügyészi alkalmazásáról külön országos statisztika nem készült, ezen döntéseket az eljárás-megszüntetések között veszik számba. Létezik azonban statisztikai kód, amely alapján a Győr-Moson-Sopron Vármegyei Főügyészség és a Győri Járási Ügyészség adatait gyűjtöttem össze a 2019–2021-es évekre. Ez alapján megállapítható, hogy 2019-ben 127, 2020-ban 92, míg 2021-ben 69 esetben részesítették megrovásban a főügyészség és a járási ügyészség ügyészei a terhelteket az eljárást megszüntető határozatukban.

²⁴ Forrás: Legfőbb Ügyészség Ügyészségi Statisztikai Tájékoztató – Büntetőjogi szakág 2021, 72. tábla <http://ugyvezseg.hu/wp-content/uploads/2022/11/buntetojogi-szakag-2021.pdf>

²⁵ Forrás: Legfőbb Ügyészség Ügyészségi Statisztikai Tájékoztató – Büntetőjogi szakág 2021, 73. tábla. <http://ugyvezseg.hu/wp-content/uploads/2022/11/buntetojogi-szakag-2021.pdf>

Ügyszintén nem készül országos adatelemzés az egyes bűncselekményekhez kapcsolódóan sem, így a mutatószámokat szintén a Győr-Moson-Sopron Vármegei Főügyészség és a Győri Járási Ügyészség – mint a vizsgált bűncselekmények elbírálására különös illetékességgel rendelkező székhely szerinti ügyészség – adat-szolgáltatásából mutatom be.

		2019	2020	2021
Ügyészségi határozat vagy intézkedés kilátásba helyezése	költségvetési csalás	1	0	0
	csődbűncselekmény	1	0	0
	számvitel rendje megsértése	1	0	0
Egyezség	költségvetési csalás	1	10	6
	csődbűncselekmény	0	0	0
	számvitel rendje megsértése	0	0	0
Feltételes ügyészi felfüggesztés	költségvetési csalás	0	0	2
	csődbűncselekmény	0	2	2
	számvitel rendje megsértése	1	0	2
Közvetítői eljárás	költségvetési csalás	0	0	0
	csődbűncselekmény	0	0	0
	számvitel rendje megsértése	0	0	0
Megrovás	költségvetési csalás	11	24	14
	csődbűncselekmény	0	0	1
	számvitel rendje megsértése	0	0	1

ÖSSZEGZÉS

Ahhoz, hogy az igazságszolgáltatás megfelelően lássa el a társadalom rendszerében évezredek óta meghatározott szerepét, nélkülözhetetlenek a büntetőeljárást gyorsító jogintézmények. Összevetni őket hatás vagy fontosság alapján nem lehet, hiszen mindegyik más szempontok szerint fejti ki befolyását, azaz mozdítja elő az ügyek észszerű időben való befejezését. A gazdasági bűncselekmények körében a közvetítői eljárás alkalmazására – értelemszerűen – nem kerül sor, ám a többi diverziós megoldás e körben is megjelenik.

A vizsgált jogintézmények alkalmazásának – azon túl, hogy az eljárások időszerűségét javítják – szerepét és egyben hatását abban látom, hogy a kisebb tárgyi súlyú, egyszerűbb megítélésű ügyek gyorsabb megoldásával nagyobb figyelem és hangsúly helyezhető a bonyolult, jelentős súllyal bíró eljárásokra.

Az eljárás gyorsításában a Be. kulcsszerepet biztosít az ügyészség részére, hiszen a fentiek szerint az ügyész döntésétől függ, hogy a feltételek fennállása esetén kívánja-e alkalmazni valamelyik jogintézményt a bemutatottak közül, s ezzel lerövidíti-e a büntetőeljárást a bírói út igénybevétele nélkül. Ezen kívül – az itt nem tárgyalt eljárást gyorsító lehetőségek (büntetővégzés meghozatalára irányuló indítvány, mértékes indítvány az előkészítő ülésen) esetén –, szintén az ügyész mérlegelésétől függ, hogy milyen utat választ a továbbiakban a bíróság előtti eljárás során. Véleményem szerint, melyet gyakorló ügyészként képviselek, rendkívül fontos, hogy a büntetőeljárásban részt vevő hatóságok a lehető legnagyobb mértékben éljenek azon eszközök alkalmazásával, amelyeket részükre a Be. biztosít, így az ügyészség a számára kialakított széles körű diszkrecionális jogkörében meghozza azokat a döntéseket, amelyek a büntetőeljárások gyorsításához vezetnek.

A Be. által biztosított eljárást gyorsító jogintézmények alkalmazását általában véve eredményesnek tekinthetjük, tekintettel arra, hogy a vádemeléssel érintett ügyek száma a hatálybalépését követően jelentősen csökkent. (2010. évtől, amikor az ügyészség 101 920 esetben emelt vádat, a vádemelések száma folyamatosan csökkent 2017. évig, amikor ez a szám 72 681 volt, majd 2018. évtől kezdődően – a fenti kifejtettek szerint – radikális csökkenést mutat.) Ezen kívül az egy éven túli bírósági ügyek számában is folyamatosan mérséklődő tendencia jelenik meg.

A vizsgált gazdasági bűncselekmények között továbbra is a vádemelés mint ügyészi döntés a meghatározó, amely ezen deliktumok tárgyi súlyát, az elkövetés egyre összetettebb módját és az abban részt vevő elkövetői kör gyakran nagyobb számát tekintve érthető és indokolható. Láthatjuk azonban, hogy e bűncselekményi körben is növekvő tendenciát mutat a diverzió eszköztárának alkalmazása a kisebb tárgyi súlyú, illetve ezzel együtt egyszerűbb megítélésű ügyek esetében, továbbá az olyan elkövetői körrel kapcsolatban, akik csupán „mellékszereplői” egy-egy nagyobb horderejű és összetett bűncselekmény-sorozat elkövetésének. Az adatok elemzése alapján azonban az is megállapítható, hogy sem az összes bűncselekmény, de különösen a gazdasági bűncselekmények körében, nem merítjük ki azt a keretet, melyet az eljárási törvény a diverziós lehetőségekkel biztosít az ügyészség számára.

Valamennyi bűncselekményi körben – így a gazdasági bűncselekmények esetén is – a „tradicionális büntetőeljárás”, a klasszikus bírói út igénybevétele biztosítja a megfelelő garanciát, eljárási kereteket és szakmai alaposságot a társadalomra kiemelten veszélyes, sokszor rendkívül szövevényes cselekmények esetében. A határokon átnyúló bűnözés, a nemzetközi bűnszervezetek és az internet útján akár a világ másik végéről elkövetett deliktumok vonatkozásában

erre egyre nagyobb szükség van. Ugyanakkor ahhoz, hogy ezen cselekmények megfelelő hangsúlyt és figyelmet kapjanak, az igazságszolgáltatás szereplőitől elengedhetetlen az eljárást gyorsító, könnyítő mechanizmusok alkalmazása a kisebb súlyú, egyszerűbb ügyek körében.

A gazdasági életben – így a hozzá szorosan kapcsolódó gazdasági bűncselekmények között – is általános ma már a nemzetközi kapcsolatok léte, a nagyszámú gazdasági társaságot tartalmazó hálózatok kialakítása, bennük a részt vevő cégek számát sokszorosan meghaladó tettesi-részesi körrel. Ezen kívül az egyre bonyolultabbá váló jogi háttérszabályozás mind inkább magasabb fokú szakmai felkészültséget igényel a jogalkalmazóktól, a nyomozástól a vádemelésen át az ítélethozatalig. Látható tehát, hogy a gazdasági bűncselekmények esetében a diverziós lehetőségek háttérben maradnak a bírói út mögött, azt csak kisszámú ügyben képesek kiváltani. Szerepüket azonban mégis jelentősnek tartom, ugyanis a társadalomra kevésbé veszélyes, könnyen átlátható ügyek esetében – ahol a terhelti együttműködés is megfelelő – a gyors döntéssel felszabadítják azokat a humán- és anyagi erőforrásokat, amelyek a nagyobb, összetettebb és jelentős tárgyi súllyal rendelkező ügyek minél hatékonyabb és időszerűbb befejezéséhez szükségesek.

SOLTÉSZ TAMÁS*

Beszámoló a „Gyermekbarát büntető igazságszolgáltatás: a gyermek mint áldozat, a gyermek mint elkövető” konferenciáról és kerekasztal-beszélgetésről

A Mathias Corvinus Collegium Büntetőjogi Műhelyének szervezésében 2024. szeptember 25-én került megrendezésre a *Gyermekbarát büntető igazságszolgáltatás: a gyermek mint áldozat, a gyermek mint elkövető* című konferencia. Az esemény fókuszában a fiatalkorú elkövetőkkel szemben alkalmazható joghátrányok, illetve a gyermekek (az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének megfelelően a 18. életévüket be nem töltött személyek) részvételével zajló eljárási cselekmények megvitatása állt a büntetőjog és a gyermekvédelem különböző területeiről meghívott gyakorlati szakemberek segítségével.

Az első, a fiatalkorú elkövetőkről és a velük szemben alkalmazható joghátrányokról szóló panelt *Nagy Lajos* és *Horváth Zsolt* legfőbb ügyészségi ügyészek, valamint *Juhász Péter Pál*, a Budapesti Javítóintézet igazgatójának előadásai nyitották meg. Nagy Lajos a fiatalkorú elkövetőkkel szemben alkalmazható joghátrányokról tartott előadást, amelyben röviden bemutatta a fiatalkorú elkövetőkkel szemben alkalmazható szankciók rendszerét és részletesen kitért arra, hogy a gyakorlatban mely – a fiatalkorú elkövetők személyiségével és társadalmi környezetével kapcsolatos – tényezők befolyásolják az ügyészt, amikor az egyes joghátrányok indítványozásáról kell döntenie. Horváth Zsolt ezt követően a fiatalkorúakkal szemben folytatott büntetőeljárások tapasztalatait mutatta

* SOLTÉSZ Tamás joghallgató, Debreceni Egyetem; Mathias Corvinus Collegium Büntetőjogi Műhely

be, különös figyelmet fordítva az elterelő intézkedések alkalmazhatóságára. Az előadás során a hallgatóság érdekes statisztikai adatokkal szembesülhetett arra vonatkozóan, hogy a fiatalokúakkal szembeni büntetőeljárások meglehetősen nagy arányban végződnek valamilyen ügyészség által alkalmazható elterelő intézkedéssel. Ezt követően Juhász Péter Pál *Börtönön innen, gyermekvédelmen túl...* című előadásában a kriminálpedagógia szemszögéből közelítette meg a javítóintézetbe került gyermekek mentális és szociális problémáit. Bemutatta a fiatalokú elkövetőkkel kapcsolatos saját szemléletét, illetve javítóintézeti igazgatóként szerzett, a hallgatóság számára is különösen érdekes tapasztalatait.

Az előadásokat követő kerekasztal-beszélgetés során Szakmáry Péter, a Büntetőjogi Műhely korábbi hallgatója és Soltész Tamás, a Büntetőjogi Műhely jelenlegi tagja kérdezték az előadókat az elterelő intézkedések, illetve a büntetőjogi szankciók alkalmazásának tapasztalatairól, valamint a fiatalokú elítéltek életkörülményeiről a javítóintézetekben. A beszélgetés középpontjában a fiatalokúakra vonatkozó büntetési célok megközelíthetősége állt. A szakemberek kiemelték a gyermekek mentális problémáival, traumáival való megküzdés, valamint a társadalomba való be-, illetőleg visszailleszkedést elősegítő programok szerepét.

A *Gyermek, mint áldozat* panelt Jancsó Gábor büntetőjogi jogalkotásért felelős helyettes államtitkár, Nagygyőr Csilla rendőrségi alezredes és Pesti Zsuzsanna igazságügyi pszichiáter előadásai nyitották meg. Jancsó Gábor kitért arra, hogy milyen szakmai megfontolások, jogirodalomban is megjelent érvek, továbbá gyakorlati tapasztalatok vezették a jogalkotót a 18. életévüket be nem töltött személyek részvételével zajló eljárási cselekmények szabályozásának megreformálásakor, a büntetőeljárásban ismert különleges bánásmód meghonosításakor. Nagygyőr Csilla ehhez kapcsolódóan mutatta be a gyermekek hatékony és humánus kihallgatását, meghallgatását szolgáló ún. *Barnabus-módellet*, amely egy bő évtizede már hazánkban is ismert. Felhívta azonban a figyelmet arra, hogy a Barnabus-módszerhez köthető helyiségek számának növelése önmagában nem elegendő a pozitív irányú változásokhoz, hiszen a kihallgatásokon szaktanácsadónak is közre kell működnie, illetőleg a gyermekekhez kapcsolódó eljárási cselekményeket végző nyomozó hatóságok tagjainak képzése, továbbképzése is elengedhetetlen. Ezt követően Pesti Zsuzsanna tartott előadást *Elkövető vagy áldozat?* címmel, amelyben megdöbbenő adatokkal szolgált arra vonatkozóan, hogy a gyermekpszichiáter szakértői tevékenysége során milyen nagy arányban találkozik különféle súlyosságú mentális zavarokkal küzdő gyermekekkel. Kifejtette, hogy véleménye szerint különösen súlyos problémákhoz – végső soron bűnelkövetéshez is – vezethet, ha a mentális zavarokat nem sikerül időben, minél fiatalabb korban detektálni.

Az előadások után *Szél Napsugár* bírónő, az MCC PhD Program résztvevője kérdezte a szakembereket olyan aktuális témákról, mint a gyermekek mentális zavarai, a gyermekekkel kapcsolatos különleges bánásmód a büntetőeljárásban, illetőleg a büntetőeljárási törvényre is komoly hatást gyakorló Barnahus-módszer, amely lehetőséget teremtett arra, hogy megfelelően képzett szakemberek közreműködésével hajtsanak végre eljárási cselekményeket, ezzel csökkentve a gyermekek újra-traumatizálódásának lehetőségét. A beszélgetés mindegyik résztvevője egyetértett abban, hogy jogrendszerünk folyamatos fejlődésének a gyermekek kíméletét kell szolgálnia, és legtöbbjük a szakemberhiányt, valamint a továbbképzések ösztönzését jelölte meg fejlesztendő területként.

A hallgatóság tagjai a kerekasztal-beszélgetéseket követően kérdéseket tehettek fel, a rendezvény végeztével pedig tovább beszélgethettek az előadókkal. A konferencia kiváló szakmai program volt mind az érdeklődő szakmabeliek, mind a joghallgatók és a nem jogász közönség számára, hiszen kiváló szakemberek előadásain keresztül ismerhették meg közelebbről a büntetőjog és a büntető igazságszolgáltatás néhány napjainkban is különösen aktuális szegmensét.

A legfőbb ügyész 2025. évi tudományos pályázati felhívása

Magyarország legfőbb ügyésze Kozma Sándor emlékére tudományos pályázatot hirdet tanulmány készítésére.

A pályázaton részt vehet az ügyészi szervezet minden, tudományos fokozattal nem rendelkező tagja, valamint az ügyészi munka iránt érdeklődő joghallgató és fiatal jogász. A pályázatokat általános és joghallgatói tagozaton lehet benyújtani az alábbiak szerint:

- az *általános tagozatra* ügyész, alügyész, ügyészségi fogalmazó, más ügyészségi alkalmazott, illetve jogi szakvizsgával nem rendelkező 30 év alatti diplomás jogász;
- a *joghallgatói tagozatra* egyetemi osztatlan képzésben jogi tanulmányt folytató – hallgatói jogviszonyban álló – egyetemi hallgató.

Minden pályázó csak egy, magyar nyelvű tanulmányt nyújthat be, akár önállóan, akár társszerzőként pályázik. A többes pályázatok kizárásra kerülnek. A pályázatok terjedelme legalább 20, legfeljebb 80 gépelt oldal lehet, irodalomjegyzékkel, lábjegyzetekkel, mellékletekkel együtt. Végjegyzet használata mellőzendő, a lábjegyzeteket arab számmal kell számozni 1-től kezdődően. A pályaműben hivatkozni kell a felhasznált forrásokra, és irodalomjegyzékkel kell ellátni. Az internetes forrásokra történő hivatkozás esetén fel kell tüntetni a letöltés, illetve megtekintés dátumát. A pályázónak törekednie kell a dolgozati témával kapcsolatos vitatott kérdéseket tartalmazó tudományos közlemények teljes körű idézésére.

Pályamunkát az ügyészségi munkával összefüggő büntetőjogi és közjogi témában lehet benyújtani.

Pályázni kizárólag olyan dolgozattal lehet, amelyet e pályázat beküldési határidejét megelőzően nem nyújtottak be más tudományos pályázatra, illetve szakdolgozatként, évfolyamdolgozatként vagy más hasonló, a pályázó képzésé-

hez, illetve munkavégzéséhez közvetlenül kapcsolódó célból (ide értve a munkaidőben, munkaköri feladatként készült tanulmányt is), továbbá közzététel, megjelentetés céljából.

Pályadíjak

Mindkét tagozaton – külön a büntetőjogi, külön a közjogi témákban – egységesen:

1-1 első díj	400.000 – 400.000 Ft,
1-1 második díj	300.000 – 300.000 Ft,
1-1 harmadik díj	200.000 – 200.000 Ft

adható ki.

Pályázatokat kizárólag postai úton fogadunk a Legfőbb Ügyészség Személyügyi és Továbbképzési Főosztálya címére (1372 Budapest, Pf. 438). Postára adási határidő:

2025. március 1.

A pályázatokat egy nagyméretű borítékban kell benyújtani, amelyen kérjük feltüntetni: „TUDOMÁNYOS PÁLYÁZAT KOZMA SÁNDOR EMLÉKÉRE 2025”. A borítékban el kell helyezni a pályázatot egy – tűzött vagy bekötött – példányban. Mellékelni kell egy kisméretű lezárt borítékban a pályázó nevét, címét, telefonszámát, e-mail-címét, valamint fel kell tüntetni a fentiekén kívül

- ügyészségi szolgálati viszonyban álló esetében beosztását, szolgálati helyét;
- fiatal jogász esetében születési dátumát, jogi diplomájának dátumát és munkahelyét;
- joghallgató esetében oktatási intézményét, mellékelve a hallgatói jogviszony igazolást.

A beküldött tanulmány külső borítóján fel kell tüntetni:

- a jeligét,
- a tagozat megnevezését (általános, joghallgatói),
- a terület megjelölését (büntetőjogi, közjogi).

A pályázaton más, a szerző kilétére utaló adat nem szerepelhet. Amennyiben a pályázó dolgozatát – önellenőrzés céljából – plágiumkereső alkalmazásba tölti fel, a szerző nevéként ott is a választott jeligét és az évszámot kell feltüntetni.

A mellékelt kisméretű boríték felzetén jól olvashatóan rögzíteni kell:

- a jeligét,
- a tagozat megnevezését (általános, joghallgatói),
- a terület megjelölését (büntetőjogi, közjogi), továbbá
- nyilatkozatot, hogy a szerző eredménytelenség esetén hozzájárul-e a boríték felbontásához, a pályázó azonosításához.

A postai benyújtás mellett a dolgozatot RTF- vagy PDF-formátumban fel kell tölteni a Legfőbb Ügyészség által biztosított elektronikus felületre is (kozmapalyazat.ugyeszseg.hu), ez esetben is a pályázó azonosítására alkalmas adat nélkül. A pályázó a pályamű beküldésével tudomásul veszi, hogy dolgozatát a bírálat során elektronikus plágiumkeresésnek vetik alá, és ennek érdekében megismerhető adatbázisba töltik fel.

A tagozatot meghatározó szolgálati, hallgatói jogviszony tekintetében a 2025. március 1. napján fennálló állapotot kell figyelembe venni.

Az írásműveket az adott területek kiemelkedő szakemberei lektorálják. Értékelésük figyelembevételével bíráló bizottság tesz javaslatot a pályadíjak odaítélésére. A bíráló bizottság a jeligék alapján csak a díjazásra javasolt szerzőket azonosítja.

A pályadíjak kiosztására 2025 júniusában, az Ügyészség Napja alkalmából rendezendő ünnepségen kerül sor.

A pályázatokkal kapcsolatos további ügyintézésre (pl. a lektori vélemény megismerésére, továbbképzési pontok bejegyzésére, részvételi igazolás kiállítására) kizárólag az azonosítható pályázók jogosultak. A Személyügyi és Továbbképzési Főosztály a pályázatokat nyilvántartja. Az érdeklődők azokba – a szerzők hozzájárulásával, a díjkiosztás után 2 évig – a Legfőbb Ügyészség könyvtárában betekinhetnek. Amennyiben a jeligét tartalmazó boríték felbontható, úgy az elismerésben nem részesült szerző neve, elérhetősége is nyilvánosságra hozható.

A pályázati hirdetmény hivatalos megjelenési helyei: az Ügyészségi Közlöny és az ügyészség hivatalos honlapja (<http://ugyeszseg.hu>).

A Kozma Sándor Tudományos Pályázat lebonyolítása során az adatkezelő a Legfőbb Ügyészség Személyügyi és Továbbképzési Főosztálya. Címe: 1055 Budapest, Markó utca 16.; telefon: 06-1-354-5566, 06-1-354-5654; e-mail: tko.szetof@mku.hu.

A pályázó a pályázat benyújtásával tudomásul veszi az ügyészség adatkezelési tájékoztatójában foglaltakat: <http://ugyeszseg.hu/kozerdeku-adatok/adatkezesi-tajekoztato/>.

ALADITS BEÁTA *

Az állatkínzás

BEVEZETÉS

Az utóbbi évtizedben alapvetően átalakult a társadalmi gondolkodás az állatkínzás bűncselekményével összefüggésben. A korábbiakban bevett szokás volt, hogy a macskák és kutyák esetében a nemkívánatos szaporulatot elpusztították az emberek, ezzel szemben ma már egyre elterjedtebb a vegetáriánus étrendre való áttérés az állatok sajnálata miatt. Megfigyelhető tehát, hogy a humanizálás irányába mozdult el a társadalom. Ezt a változást a büntetőjogi jogalkotásnak is követnie kellett.

AZ ÁLLATVÉDELEM KIALAKULÁSA

Az állatvédelem kialakulása hosszú és szerteágazó folyamat.¹ A természeti népek számára az állatok a transzcendens létező megtestesülései voltak, nemcsak az anyagi világban létező egyéb élőlények, hanem létező, mágikus lények, akik tiszteletet érdemeltek.

Ahogy az emberiségnek egyre több tudása lett a világról, a kezdeti felfogások helyét egy sokkal materialistább felfogás vette át az állatokról. Transzcendens lényekből dolgokká váltak. Az állat a római jog szerint ünnepélyes aktussal átruházható dolog volt.

„Rousseau felfogása szerint az állatok egyenesen szerkezetek, melyeknek semmi önmagán túlmutató célja nincs. Descartes „*cogito ergo sum*”-ja pedig elárulja, hogy amelyik élőlény nem tud gondolkodni, nem is létezik.”²

* ALADITS Beáta, ügyész, Püspökladányi Járási Ügyészség

¹ EMBERSICS Judit: Az állatvédelem kialakulása és történeti áttekintése. *Iustum Aequum Salutare*, 2016/4., 215–225.

² JÁVOR Benedek: Állatvédelem (jegyzetek). In: NYÉKI Kálmán (szerk.): *Bioetika és Környezeti Etika. II. kötet*. Család, Ifjúság és Bioetika Intézet Alapítvány, Budapest, 2010, 96. o. Idézi: FARKASNÉ HALÁSZ Henrietta: Állatok a büntetőeljárásban: „Állati” és állatok elleni

A jog világában tehát az állatok a tulajdonjog szabályozási körébe estek, és mint „dolgok” kerültek meghatározásra.

Ez a szemlélet mára kezd elavulttá válni, és egyre inkább előtérbe kerülnek azok a felfogások, amelyek az állatot érző, szenvedni és érezni képes élőlényként definiálják.

A tudatos állatvédelem az állatok védelmének érzelmi alapú megközelítését jelenti, amely először Németországban alakult ki 1838-ban, majd Angliában 1849-ben.

A MAGYAR SZABÁLYOZÁS ELŐZMÉNYEI, VÁLTOZÁSA ÉS FEJLŐDÉSE

Magyarországon a közvetlen állatvédelem az 1990-es évektől kezdve indult el, állatkínzásra vonatkozó rendelkezést azonban már az 1879. évi XL. törvény-cikk, a Kihágási Büntető Törvénykönyv is tartalmazott.³ A tényállás a közrend elleni kihágások körébe tartozott, így ekkoriban még nem az állat mint érző lény volt a védelmet igénylő, hanem az a társadalmi érdek, hogy az állatok elleni kínzással felérő cselekményeket ne kelljen kívülállóknak észlelniük.

Később az állatkínzás kihágása átkerült egy új jogterületre, szabálysértéssé vált, és az is maradt a rendszerváltást követően, sőt az ezredforduló után is, így csaknem fél évszázadnak kellett eltelnie ahhoz, hogy ismét bűncselekménnyé váljon. A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény (a továbbiakban: Sztv.) életbelépése után a közrend elleni szabálysértések között szerepelt, majd megalkották az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvényt, melynek elsődleges célja az volt, hogy az állatvilág egyedeivel való felelőségteljes és kíméletes bánásmód követelményrendszerét átfogóan szabályozza.

Az állatkínzás mindezek alapján – mint büntetőjogi tényállás – viszonylag rövid szabályozási múltra tekint vissza.⁴ A maihoz hasonló formában ugyanis 2004-ben került be a Büntető Törvénykönyvbe.

Az 1978. évi IV. törvény módosítása, az állatkínzás beiktatása nem egyszerűen azt jelentette, hogy a szabálysértési tényállást bűncselekménnyé minősítették, hanem szemléletváltást is takart.

A tényállás a Btk. 2013. július 1-jei hatálybalépése óta – dacára azon körülménynek, hogy a társadalmi felfogás egyre súlyosabb bűncselekménynek

bűnök. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, 2017/19., 183. <https://www.pecshor.hu/periodika/XIX/farkasne.pdf>

³ AMBRUS István: Az állatkínzás bűncselekményének jogi tárgyai, egyes dogmatikai kérdései, valamint de lege ferenda szabályozása. *Magyar Jog*, 2021/7–8., 452–466.

⁴ AMBRUS I. (2021): i. m.

tekinti – változatlan volt 2022. január 1-jéig, ekkor ugyanis új minősítő körülmények kerültek a törvény szövegébe.

A törvény többek között beemelte a minősített esetek körébe a tipikusan köznyugalmat sértő bűncselekményekre jellemző nagy nyilvánosság előtti elkövetést, ami jellemzően az online térben való megvalósítást foglalja magában. A rendelkezés történeti előzményének tekinthető, hogy kezdetben az állatkínzás összefonódott a közbotrányokozás elleni fellépéssel.

Ezen felül magasabb büntetési tétellel rendeli büntetni a törvény azt az esetet, ha különös visszaesőként követik el a cselekményt.⁵ Ennek indoka, hogy társadalmi igényként fogalmazódott meg az állatkínzást többször elkövetők szigorúbb büntetése. Számos esetben volt ugyanis megfigyelhető, hogy azok, akik már korábban állatkínzást követtek el, büntetőjogi felelősségre vonásuk megállapítását követően további hasonló bűncselekményeket is elkövettek. Ezen elkövetőket, a társadalomra fokozott veszélyt jelentő erőszakos jellemvonásaikra figyelemmel, szükséges szigorúbban büntetni.

AZ ÁLLATKÍNZÁS TÉNYÁLLÁSÁVAL KAPCSOLATBAN FELMERÜLŐ GYAKORLATI KÉRDÉSEK

Az állatkínzás és a személy elleni erőszak közötti kapcsolat ismert. Számos kriminológiai vizsgálódás is megalapozottan bizonyítja, hogy a személy elleni erőszakos bűncselekmények elkövetőinek jelentős része korábban állatokkal szemben is hasonló magatartást tanúsított. Egy 2017-ben publikált kutatás ugyancsak empirikus adatokkal támasztotta alá, hogy a korábbi állatkínzók lényegesen nagyobb arányban követnek el például zaklatást.⁶ Más szerző is lát összefüggést az állatkínzás és az emberek ellen elkövetett bűncselekmények között és az előbbit az élet, testi épség elleni deliktumok legtípusosabb előszobájának tekintik.⁷

A fentiek alapján tehát az állatkínzás tényállása révén a jogalkotó – áttételesen – az állatok mellett az emberek életét, testi épségét is védelemben részesítheti.

Kérdésként merül fel továbbá, hogy a zoofíliát, vagyis az állatok iránti nemi vonzalmat miért nem értékeli a büntetőjog. Történetileg elmondható, hogy az

⁵ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 244. §-ához fűzött indokolás.

⁶ TILKI Katalin: Az állatvédelem jogi környezete és legfontosabb változásai Magyarországon. II. rész. *Ügyészek Lapja*, 2017/6., 5–17.

⁷ KAJÓ Cecília: Aki állatot kínoz, az emberre készül? – Az állatkínzás bűncselekmény összefüggései más erőszakos cselekményekkel az ítélkezési gyakorlat alapján. *Jogi Fórum*, 2019. szeptember 1. [https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/kajo_cecilia_allatkinzas\[jogi_forum\].pdf](https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/kajo_cecilia_allatkinzas[jogi_forum].pdf)

1878. évi V. törvénycikk szemérem elleni bűncselekményként szabályozta és egy évig terjedő fogházzal rendelte büntetni az embernek állattal elkövetett fajtalanságát. Ez a rendelkezés azonban a későbbi hazai büntetőjogban már nem volt jelen. Jelenleg az állattal végzett nemi cselekmény csupán akkor valósíthat meg állatkínzást, ha az egyúttal alkalmas az állat egészségkárosodásának vagy pusztulásának előidézésére.

Rövid kitekintésként említhető, hogy büntetendő az állatok szexuális bántalmazása Franciaországban, Spanyolországban, Szlovéniában, Svédországban és Dániában is, számos ország pedig az ilyen cselekményről készült pornográf felvételek terjesztését bünteti (Szlovákia, Csehország, Lengyelország, Ausztria, Németország, Svájc, Hollandia, Belgium, Norvégia).⁸

BÜNTETÉSKISZABÁSI GYAKORLAT

Az alábbiakban bemutatott ítélet jól szemlélteti a büntetéskiszabási gyakorlatot, továbbá bemutatja az ilyen esetekben figyelembe vehető súlyosító és enyhítő körülmények körét.

Az elsőrendű vádlott kölyökkora óta nevelt egy pulikutyát, amely rendszeresen elcsavargott, és olyan eset is előfordult, hogy rokonukat megharapta, ezért az elsőrendű vádlott neheztelt az állatra. 2020. június 5-én az elsőrendű vádlott és annak barátja, a másodrendű vádlott a kutyának a nyakára egy fűkasza damilt hurkoltak, majd a másodrendű vádlott az állatot kihúzta a földútra, ahol egyikük egy villanyoszlophoz kötözte. Ezt követően a másodrendű vádlott egy fejszével, annak mindkét oldalával több csapást mért az állat fejére, majd a kutyát magára hagyták és futva távoztak a helyszínről. A kutya a nyakán, valamint a fején keletkezett sérülések miatt elpusztult.

A Berettyóújfalui Járási Ügyészség az elsőrendű vádlottal mint visszaesővel, és a másodrendű vádlottal szemben társtettesként elkövetett állatkínzás vétsége miatt nyújtott be vádiratot, melyben mindkét vádlottal szemben végrehajtandó szabadságvesztés kiszabását indítványozta.

A Berettyóújfalui Járásbíróság az elsőrendű vádlottat bűnsegédként elkövetett állatkínzás vétségében mondta ki bűnösnek, és mint visszaesőt, 10 hónap börtönbüntetésre ítélte, a szabadságvesztés-büntetés végrehajtását 3 évi próbaidőre felfüggesztette, a másodrendű vádlottat állatkínzás vétségében mondta ki bűnösnek, és 1 év 4 hónap fogházbüntetésre és 2 év közügyektől eltiltás mellékbüntetésre ítélte, elrendelte továbbá a felfüggesztett szabadságvesztések utólagos végrehajtását.

⁸ VETTER Szilvia: Az állatkínzás büntetőjogi tényállásának alakulása Európában. *Ügyészek Lapja*, 2017/6., 17–31.

Látható tehát, hogy a bíróság csak a másodrendű vádlott esetében szabott ki végrehajtandó szabadságvesztést. Az elsőrendű vádlott esetében bűnsegédi minőséget állapított meg, és a tényállást azzal egészítette ki, hogy az állat kikötözése és fejszével történő ütlegelése során mindvégig jelen volt, jelenléte szándékerősítőleg hatott másodrendű vádlottra.

A bíróság a büntetés kiszabása során a vádlottak terhére súlyosító körülményként értékelte büntetett előéletüket, azt, hogy az elsőrendű vádlott a bűncselekményt visszaesőnek minősülő bűnismétlőként követte el, míg a másodrendű vádlott többszörösen büntetett előéletű, a terhére rótt bűncselekményt több, végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés-büntetés próbaideje alatt valósította meg. Ezzel szemben enyhítő körülményként vette figyelembe azt, hogy az elsőrendű vádlott részesként valósította meg, valamint azt, hogy a másodrendű vádlott két kiskorú gyermek eltartásáról köteles gondoskodni.

A fellebbezéseket követően a Debreceni Törvényszék az elsőrendű vádlottal szemben kiszabott szabadságvesztés büntetés tartamát 1 év 2 hónapra súlyosította, egyebekben az ítéletét helybenhagyta.

A másodfokú bíróság további súlyosító körülményeket is megállapított. A vádlottak cselekménye nem csupán alkalmas volt az állat pusztulásának okozására, hanem az ténylegesen ezzel az eredménnyel járt. Mivel az állatkínzás vétségének nem törvényi tényállási eleme az állat életének kioltása, tehát a tényállás eredményt nem fogalmaz meg, ennek bekövetkezése súlyosító körülmény. További súlyosító körülmény, hogy az állat bántalmazásának módja megközelíti a súlyosabb minősítést eredményező elkövetési módot, az állatnak különös szenvedés okozását. Ezt támasztja alá a kivégzésszerű elpusztítása, melyre a vádlottak által gátlástalanul, lakott területen, nappali órákban került sor. A másodrendű vádlott esetében súlyosító körülmény a büntetőeljárás hatálya alatti elkövetés.

Az elsőrendű vádlott vonatkozásában kifejtette továbbá, hogy elkövetői minősége ugyan bűnsegédként került megállapításra, azonban bűnösségének foka a társtettesi elkövetéshez közelít, ugyanis végig szándékegységben járt el a másodrendű vádlottal, és az ő érdekében állt a kutya elpusztítása is. Ezért bűnsegédi minőségének enyhítő súlya elenyésző. A másodrendű vádlott a bűncselekmény elkövetésének időpontjában 21 éves, fiatal felnőtt korú volt, ezen enyhítő körülmény nyomatakát azonban nagymértékben csökkenti, hogy a bűncselekményt három felfüggesztett szabadságvesztés-büntetés próbaideje alatt valósította meg.

A bemutatott ítélet alapján látható, hogy állatkínzás miatt a bíróság végrehajtandó szabadságvesztést még mindig nehezen, csak a legsúlyosabb esetekben szab ki.

Ezen ítélet is alátámasztja továbbá a személy elleni erőszakos bűncselekmények és az állatkínzás kapcsolatát. Az elsőrendű vádlott rablás büntette miatt volt korábban elítélve, amely szintén egy erőszakos cselekmény. A másodrendű vádlott többek között súlyos testi sértés büntette miatt volt korábban büntetve, jelen cselekményét pedig szexuális visszaélés büntette miatt folyamatban volt büntetőeljárás hatálya alatt követte el.

STATISZTIKAI ADATOK

Egy 2019. évben végzett kutatás alapján⁹ 2014 és 2019 között a bíróság honlapján 78 állatkínzással kapcsolatos eset volt feltöltve. 78 találat áttekintése alapján 2014 és 2019 között 15 macskát, 155 kutyát, 1 sünt, 1 sertést, 3 lovat, 10 szarvasmarhát, 10 nyulat, 18 baromfit (összesen 213 állatot) pusztítottak el vagy bántalmaztak. Érdekeség, hogy a sajtó által sokszor emberevőnek titulált bulltípusú „harcikutyák” feltűnően nagy számban vannak a sérültek vagy elpusztultak között, esetenként viadaloztatás szereplőjeként, máskor családi kedvencként tartva és ráunva.¹⁰

Meglepően magas számban szomszédbosszú volt az állatbántalmazás motívuma. További adatok szerint magas százalékban zsarolnak bántalmazott nőket házikedvencük megverésével, meggyilkolásával, amely visszatartja őket attól, hogy kilépjenek a bántalmazó kapcsolatból. Gyakori leírás a családi vita, a szóváltás után elkövetett állatkínzás, tehát a tényállásokból következően hangsúlyos az összefüggés a családon belüli bántalmazás és az állatkínzások elkövetése között.

Megállapítható továbbá az is, hogy a legpontosabb statisztikák ellenére sem lehet tudni azt, hogy valójában hány eset történik évente, mert igen magas a látencia.

ÖSSZEZÉS

A történeti kitekintés alapján látható, hogy hazánkban az állatkínzás még 20 éve sem bűncselekmény. Láthattuk, hogy a legutolsó módosítás során a törvényalkotás már figyelemmel volt a digitalizáció fejlődésére is, tekintettel arra, hogy súlyosabban minősül ez a bűncselekmény, ha valaki interneten közvetíti cselekményét. Lényeges továbbá, hogy akkor is súlyosabban minősül, amennyiben különös visszaesőként követik el a bűncselekményt, mivel felismerték azt, hogy ezen elkövetőket a társadalomra fokozott veszélyt jelentő erőszakos

⁹ KAJÓ C. (2019): i. m.

¹⁰ Uo.

jellemvonásaikra figyelemmel szigorúbban kell büntetni. Mindezek ellenére azonban a törvényi tényállásban még mindig találhatók hiányosságok.

Így szükséges lenne a törvényi tényállásnak olyan módon való átdolgozása, hogy ne csak az a magatartás legyen büntetendő, amely alkalmas az állat maradandó egészségkárosodása vagy pusztulás okozására, hanem mindenféle indokolatlan bántalmazás. A jelenlegi törvényi megfogalmazás egyszerre tekinthető túlságosan tágának és túlságosan szűknek is. Tág, mert magába foglalja a hagyományos falusi életformában bevett magatartásokat, miszerint a nemkívánatos szaporulatot elpusztítják az emberek. Jelenleg ez már a társadalom részéről nem elfogadott magatartás, azonban a törvény ezzel bűnözőkké tesz egyszerű, vidéki embereket. Mindemellert azonban azért tekinthető mégis szűknek, mert nem véd az olyan erőszakos magatartás ellen, amely nem alkalmas arra, hogy az állatnak maradandó sérülést okozzon. Azaz amennyiben valaki minden nap megveri, megrugdossa az állatot, azonban ez nem alkalmas arra, hogy maradandó egészségkárosodást vagy pusztulást okozzon, úgy nem minősül bűncselekménynek.

Indokolt volna további minősítő körülményként bevezetni az aljas indokból történő elkövetést, figyelemmel arra, hogy sokszor szomszédbosszú vagy bántalmazott házastárs, élettárs zsarolása az elkövetés motívuma.

A zoofília büntetendővé nyilvánítást igényelne, és pedig attól függetlenül, hogy az elkövető magatartása alkalmas volt-e szenvedés előidézésére vagy sem.

Végezetül emelni kellene az alapeset vonatkozásában is a büntetési tételt, figyelemmel arra, hogy az állatkínzás tényállásának büntetendőségével nemcsak az állatot részesítjük védelemben, hanem az emberi életet, testi épséget is, mivel az állatkínzás elkövetése a későbbiekben emberekkel szemben elkövetett hasonló cselekményekhez vezethet. Amennyiben már az állatkínzás elkövetőjével szemben szigorúbb jogkövetkezmények alkalmazására kerülne sor, ezzel gátat vethetnénk annak, hogy a jövőben ember elleni támadást valósítson meg.

DRÁVE CZ PÉTER*

Mozgástér egy ügyési kényszerpályán: az „eltereléssel” járó büntethetőséget megszüntető ok jelene és lehetséges jövője

PROBLÉMAFELVETÉS

Amikor a jogalkotó 1993-ban meghonosította a magyar jogrendszerben a kábítószerrel visszaélés vétségének elkövetőihöz kapcsolódóan az ún. elterelés¹ intézményét, annak volt keresnivalója a Büntető Törvénykönyvben (a továbbiakban: Btk.). Érthető *jogpolitikai megfontolások* találkoztak a *közegészségügyi szempontokkal*, valamint az *egyén* kezeléshez fűződő *érdekeivel*, amely így valóban előremutató szabályozásnak volt tekinthető.

Az ezt követő évek, évtizedek társadalmi, politikai, kriminológiai és jogszabályi változásai ugyanakkor mindannyiunk számára jól ismertek. Csatlakoztunk az Európai Unióhoz, az országhatárok a múlté lettek; a kábítószer-bűnözés addig ismert struktúrája átalakult; új törvényi tényállások, új kábítószeres és más pszichotróp (ún. új pszichoaktív) anyagok jelentek meg; ám az elterelés intézménye a fentiek ellenére harminc esztendeje él. Ennek előnye, hogy impo-

* DRÁVE CZ Péter ügyész, Siklósi Járási Ügyészség

¹ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (az ún. régi Btk.) 282/A. §-a úgy rendelkezett, hogy nem büntethető, aki a) csekély mennyiségű kábítószer saját használatára termeszt, állít elő, megszerz vagy tart; b) kábítószer fogyasztásával összefüggő – kétévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő – bűncselekményt követett el; feltéve, hogy az elsőfokú ítélet meghozataláig okirattal igazolja, hogy legalább hat hónapig folyamatos, kábítószerfüggőséget megelőző vagy gyógyító kezelésben részesült. E szabály, amely a jelenleg hatályos Btk. 180. § (1) bekezdésében él tovább, lényegileg változatlan.

náló az a fajta *stabilitás és kiszámíthatóság*, amit nyújt, ugyanakkor gyanakodnunk kell, hogy vajon a megváltozott jogi és társadalmi viszonyok *érintették-e a létjogosultságát* jelen formájában.

Az elterelés a Btk.-ban abban áll, hogy bizonyos kábítószer-bűncselekmények elkövetői féléves „egészségügyi kitérő után” mentesülnek a büntetőjogi felelősségre vonás alól, amennyiben nem áll fenn valamely ezt kizáró ok. A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényben (a továbbiakban: Be.) ennek eszköze a *feltételes ügyészi felfüggesztés*², amely nem nyújt mérlegelési lehetőséget az ezt alkalmazó ügyész számára, azt a törvény a feltételek fennállta esetén kötelezővé teszi.

Sajnálatos módon a képlet mindegyik elemével kapcsolatban felmerül kérdés, amelyeket célszerűnek tartok néhány rövid gondolat erejéig sorra venni, majd pedig megfontolni, hogy az elterelés napjainkban is képes-e betölteni az eredendően ráosztott szerepet.

A KEZELÉS

A büntethetőség megszűnésének központi eleme a kezelés, amely hathónapos gyógyító, kezelő vagy megelőző-felvilágosító szolgáltatást jelent az erre szakosított intézmények valamelyikében. A Be. jelenlegi koncepciója szerint az ügyész ezen a ponton elengedi a gyanúsított kezét, és rábízta őt egy kórházra, vagy épp egy alapítványra. Ettől kezdődően az ügyészségnek nincs rálátása a folyamatra.

A gyakorlatban csupán akkor szembesültem az elterelés folyamatával először, amikor néhány, az addiktológiai ambulancia által kiállított igazolás adattartalma némi tisztázást igényelt, az intézmény pedig az ügyészi megkeresésre a teljes kezelési anyagot rendelkezésre bocsátotta – amely mindössze egyetlen A4-es lapból állt.

Az egyik terápiás konzultáció eredményét az alábbiakban összegezték: *„Elmondása szerint absztinens, jól van, házfelújításba kezdtek, külföldi munkát tervez, vettek egy kutyát.”* Két héttel későbbi dátummal rögzítve a következő bejegyzés volt olvasható: *„Elmondása szerint absztinens, jól van, a kutya is jól van, a felújítás jól halad.”*

Bármennyire is meglepőnek tűnhetnek a fentiek, az elterelés gyakorlati komolyságával kapcsolatban már ezt megelőzően is voltak nagyon jól felismerhető negatív előjelek. Maga az 1993-as Btk.-módosítás miniszteri indokolása is úgy fogalmazott, hogy a javaslat nem kívánja meg annak az igazolását, hogy a keze-

² A Be. 417. § (1) bekezdése a „felfüggeszti” formula használatával az ügyész számára nem nyit teret a mérlegelésre.

lés eredményre vezetett, *csak a kezelés tényét kell igazolni*. Ez azt jelenti, hogy a gyakorlatban az elterelés nem más, mint a büntetőjogi követelmények adminisztrációja a valós segítség helyett. Az elkövető egyetlen dologban lesz motivált: egy hatósági dokumentum megszerzésében.³ Egy budapesti elkövetőket vizsgáló kutatás kimutatta, hogy a válaszadók csaknem 33 százaléka a terápia *célját* bevallottan a büntetőjogi *felelősség alóli mentesülésben határozta meg*.⁴

A jogintézménnyel kapcsolatos fenntartások non plus ultrája mégis egy konkrét ügyben született kúriai döntés.⁵

A zalaegerszegi jogeset lényege szerint a kábítószer birtoklásának vétségével gyanúsított terhelt megkezdte az elterelést, amelynek megfelelően az ügyész feltételesen – pártfogó felügyelet egyidejű elrendelése mellett – fel is függesztette a büntetőeljárását. A terhelt 2021 nyarától 2021 decemberéig elvégezte a Btk. által előírt kezelést, ám 2022. január 5-én más ügyben gyanúsítottként hallgatták ki, amelynek során ugyancsak kábítószer birtoklása vétségének megalapozott gyanúját közölték vele, és minderre az alapügyben alkalmazott feltételes ügyészi felfüggesztés tartama alatt került sor.

Az ügyész ennek megfelelően az eljárás folytatását rendelte el, majd vádemelést követően a járásbíróság a terheltet próbára bocsátotta.

A Kúria azonban a fenti végzésében megállapította, hogy abban a pillanatban, amint a terhelt elvégezte a Btk. által megkövetelt hathónapos elterelést, nyomban beállt a büntethetőséget megszüntető ok, ez pedig kizárja az eljárás folytatását és végső soron a büntetőjogi felelősségre vonást.

Ebből a szempontból lényegtelen, hogy a terhelt az elterelés „eredményes” befejezését követően három hét elteltével ismét kábítószer-bűncselekmény miatt kerül gyanúsított pozícióba, ahogy irreleváns az is, hogy minderre egy feltételesen felfüggesztett eljárás alatt került sor. A Be. kötelezően szorítja az ügyészt az elterelés alkalmazására, és ha az teljesült, a büntetőeljárás megszüntetésére is.

Anyagi jogilag feltétlenül helyeselhető a Kúria döntése, eljárásjogi oldalról szintén kifogástalan. Ami mégis nyugtalanító lehet számunkra, az a *joghatékony-ság*. Az, hogy egy jogintézmény *nem tudja betölteni a társadalmi funkcióját*, amire hivatott lenne.

³ RITTER Ildikó: *Büntetőjogi öngól. Adalékok a kábítószer-fogyasztók elterelésének jog- és társadalomtörténetéhez*. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2016, 169.

⁴ KÓTY Réka Ágnes – OPITZ Éva: *Drogfogyasztás és jog. Az elterelés jogi szabályozása és eredményessége Magyarországon. Tudományos Közlemények*, 2007/18., 112. https://epa.oszk.hu/02000/02051/00008/pdf/EPA02051_Tudomanyos_Kozlemenyek_18_105-114.pdf

⁵ A Kúria Bfv.III.331/2023/9. számú, felülvizsgálati eljárásban meghozott végzése.

AZ ÉRINTETTEK KÖRE

A Btk. azok számára teszi elérhetővé az elterelést és ehhez kapcsolódóan a büntethetőség megszüntetését, akik csekély mennyiségű kábítószerrel saját használatra természetnek, előállítanak, megszereznek vagy tartanak, illetve akik kábítószerrel fogyasztanak.

Ezzel az a probléma, hogy az elterelés egyik formája a *függőség gyógyítása*, ami viszont nem alakul ki csekély mennyiségű kábítószerrel. Ennek eredményeként éppen azokat zárjuk el formálisan az elterelés előnyeitől, akik a leginkább rászorulnának arra, ám a terhükre rótt cselekmény anyagi jogi minősítése folytán arra mégsem jogosultak, vagy legalábbis a büntetőjog nem honorálja az erőfeszítéseiket.

A TERHELTI BEISMERÉS

A Btk. csak abban az esetben teszi elérhetővé az elterelés előnyeit, ha a terhelt a bűncselekmény elkövetését beismeri.

Az 1/2007. számú BJE határozat I. pontja akként rendelkezik, hogy – még az 1978. évi IV. törvény terminológiáját használva – kábítószerrel visszaélés megvalósulásakor természetes egységet csak az azonos törvényi tényállásba ütköző magatartások képeznek. A kábítószer-mennyiségek tiszta hatóanyagának összeszámítására csak e tényállások szerinti elkövetéseken belül van lehetőség. A jogegységi határozat II. pontja úgy folytatja, hogy a megszerzéssel elkövetett kábítószerrel visszaélés megvalósulásának és befejezettségének megállapíthatósága szempontjából nincs jelentősége annak, hogy a megszerzett kábítószer-mennyiségeknek később mi lett a sorsa.

Egy gyakorlati példával élve: ha a terhelt hónapokon keresztül szerzett meg amfetamint hetente két alkalommal, majd a kábítószerrel az otthonába vitte, később pedig egyedül el is fogyasztotta, úgy az összes megszerzett – időközben persze elfogyasztott – kábítószer-mennyiség hatóanyagának összegzésére fog sor kerülni, és ez határozza meg a cselekmény majdani minősítését.

Meglátásom szerint ezen a ponton megjelenik egy *konfliktus a jog üzenetében*.

- Ha a terhelt csak az utolsó – a rendőri intézkedés során a ruházatában megtalált – kábítószeradag megszerzését és tartását ismeri el, egyébként pedig megtagadja a vallomástételt, úgy nagy valószínűséggel a csekély mennyiség felső határa alatt marad, és megnyílik számára az út az eltereléshez.
- Ha azonban a terhelt komoly elhatározással maga mögött kívánja hagyni a szerhasználó életmódot, és ennek érdekében őszinte megbánó tényfel-

tárással beismeri, hogy hónapokon át a fenti gyakorisággal vásárolt kábítószerrel, azzal nem kevesebbet kockáztat, mint azt, hogy a megszerzett kábítószer-mennyiség a jogegységi határozat értelmében összeadódik, vagyis a cselekmény minősítése immár az alapeseti birtoklás lesz, a terhelt tehát a büntethetőség megszüntetése helyett vádemeléssel és szigorú büntetéssel számolhat.

Az elterelés jelenlegi feltételrendszere tehát nem ambicionálja a terhelteket a valóban teljes körű beismerő vallomás megtételére, ez pedig nem vitásan büntetőhátrányt is jelent.

A KIZÁRÓ OKOK

A Btk. a pozitív irányú feltételek előírásán túlmenően negatív módon is megközelíti a kérdést, hiszen nem csupán azt mondja meg, ki élhet az eltereléssel, hanem azt is, hogy ki az, aki kívül reked annak körén.⁶ Az (1) bekezdése ugyanis nem alkalmazható, ha a bűncselekmény elkövetését megelőző két éven belül az elkövetővel szemben az eljárást az (1) bekezdésben meghatározott büntethetőséget megszüntető okra figyelemmel függesztették fel, vagy az elkövető büntetőjogi felelősségét kábítószer-kereskedelem vagy kábítószer birtoklása miatt megállapították.

Azonnal szembetűnik, hogy a büntetőjogi felelősség korábbi megállapítása csak abban az esetben releváns, ha arra kábítószer-kereskedelem vagy kábítószer birtoklása miatt került sor.

A fenti értelmezés szerint tehát nem kizáró ok, ha a gyanúsítottat korábban azért ítélték el, mert például

- gyógyszerek hatása alatt halálos közúti balesetet okozott,
- kóros szenvedélykeltés vétségét követte el,
- sőt az sem, ha új pszichoaktív anyaggal kereskedett.

Ezen a ponton látszik leginkább, hogy *a való élet* mennyire látványosan *szágunk el a jogszabálysözeveg mellett*. A Btk. a pozitív és negatív feltételek között is egyegy meghaladott, igencsak rövid bűncselekményi katalógust ad, vagyis a kábítószer-birtoklók indokolatlanul csekély részének engedi csak meg az elterelést, nekik viszont gyakorlatilag érdemi korlátozás és megkötések nélkül.

⁶ A Btk. 180. § (2) bekezdés a) és b) pontjai tartalmazznak korlátozásokat, a koncepció azonban nem túl meggyőző.

A FELTÉTELES ÜGYÉSZI FELFÜGGESZTÉS

A Be. 417. § (1) bekezdése szerint az ügyészség hivatalból vagy a terhelt, illetve a védő indítványára az eljárást a törvényben meghatározott feltétel teljesítése érdekében egy évre felfüggeszti, ha a Btk. Különös Része a terheltnek az eljárás megindulását követő magatartását büntethetőséget megszüntető okként szabályozza, és a büntethetőség megszűnését eredményező magatartás várható. Ennek egyik példája az elterelés.

Ugyanakkor, ha áttekintjük a fenti rendelkezést, számos aggály megfogalmazódhat bennünk:

- *Az ügyész nem mérlegelhet.* A Be. néhány fejezettel később a bíróság számára csupán lehetőségként kínálja fel az eljárás felfüggesztését⁷, ez a különbségétel azonban a gyakorlatban aligha indokolható.
- A terhelt *büntetett előélete* a bírósági eljárás során a büntetés kiszabás kezein belül az egyik legfaj súlyosabb körülmény, ezzel szemben az elterelés alkalmazása kapcsán *figyelemre sem méltatható*, függetlenül attól, hogy a terhelt korábban akár egy évtizedet töltött büntetés-végrehajtási intézetben emberölés miatt.
- Hasonlóképp *nincs jelentősége a bűnhalmazatnak* sem. Ha egy járművezetés bódult állapotban vétségét elkövető terhelt vállalja az elterelést, és legalább egy állapotfelmérésen meg is jelenik – vagyis a büntethetőség megszűnését eredményező magatartás várható –, akkor kábítószer birtoklásának vétsége miatt feltételes ügyészi felfüggesztésnek, míg járművezetés bódult állapotban vétsége miatt vádemelésnek van helye. Ebben az esetben az ügyek elkülönítésére kerül sor, amely azzal jár, hogy *duplikáljuk a büntetőeljárást*, illetve szétforgácsoljuk az erőforrásokat.

Az eddigiekben kifejtett kifogásaimat tehát nagyon röviden akként foglalhatom össze, hogy ha elterelésre küldünk egy terheltet, akkor a személyi és kriminológiai körülmények érdemi vizsgálata nélkül elküldjük őt egy jellegénél és rövid tartamánál fogva megkérdőjelezhető hatékonyságú terápiás kezelésre.

⁷ A Be. 488. § (2) bekezdése szerint a bíróság egy évre felfüggesztheti az eljárást, ha a Btk. Különös Része a terheltnek az eljárás megindulását követő magatartását büntethetőséget megszüntető okként szabályozza, és a büntethetőség megszűnését eredményező magatartás várható.

DE LEGE FERENDA

A magam részéről egy másfajta megközelítést javasolnék, amelynek elvei az alábbiakban foglalhatók össze:

– *Imperatív előírás helyett alternatív lehetőség*

A legfontosabb szempont, hogy az ügyész kapjon *tág teret a körülmények mérlegelésére*, akár a szabálysértési priuszéra is, amely jelenleg még akkor sem jelent kizáró okot, ha színültig van új pszichoaktív anyaggal visszaélés szabálysértése miatti elmarasztalásokkal.

– *Anyagi jog helyett eljárásjog*

A büntethetőség megszüntetésének ezt a büntető anyagi jogi deklarációját elengedném, minden megkötésével együtt. Ezt azért tenném, mert az eljárásjog a jelenlegi törvényünk hatálybalépése óta megfelelő eszközt ad a kezünkbe: *az ügyészi intézkedés kilátásba helyezését*. Ezen a ponton felmérhető a terhelti akarat komolysága, az eljárás pedig az általános szabályok szerint felfüggeszthető egy, kettő vagy akár több évre is. Az igazságszolgáltatás szerepe, hogy kívülről motiváljuk az egyént, egészen addig, amíg a belső motiváció ki nem alakul,⁸ még akkor is, ha ez hat hónapot jócskán meghaladó időbe telik.

– *A kezelés mint magatartási szabály*

A jól irányzott kezeléssel eredmény érhető el, ugyanakkor annak tisztázása, hogy erre egyénenként mennyi idő alatt kerülhet sor, nem a Btk. feladata, főleg nem olyan módon, hogy minden terheltre hat hónapot uniformizál. A szükséges kezelés időtartamának megállapítása a terápiás szakemberek feladata, akik az egyéni állapot kiértékelésével és a hatóságok felé történő jelzésével tehetnek eleget ennek.

– *Kötelező pártfogó felügyelő*

Semmiképp sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy bár a kábítószerek-használat komoly egészségügyi vonatkozásokkal jár, mégiscsak bűncselekmény; egy potenciálisan erős kriminalitású életforma. Napjaink mentális és értékválsága közepette a pártfogói ellenőrzés hatásos eszköz lehet a terhelti életvezetés kontrollálásában. Csak a kábítószertől való tartózkodás önmagában nem elegendő, úgy vélem, az elvárásokat a maximális normakövetéssel és a bármely bűncselekmény elkövetésétől való tartózkodás igényével szükséges kiegészíteni.

⁸ VITRAI József (szerk.): *Büntetés helyett. A büntetőeljárás alternatívájaként működő elterelés értékelése*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010, 30.

ZÁRSZÓ

Meggyőződésem, hogy az eltereléssel a legrosszabb történt, ami egy jogszabályhellyel történhet: *megmerevedett; rideggé, rugalmatlanná vált*. A szabályok, amelyeket 1993-ból próbálunk napjainkra adaptálni, akkor újszerűek voltak, ma már meglehetősen kopottasak.

E sorok írójának régi vesszőparipája egy karakteresebb drogpolitika, valamint egy koherensebb elvek mentén felépülő jogszabályi háttér, és a szerzőnek őszinte bizodalma van abban, hogy a fentiekben írtak talán beilleszthetők lehetnek egy ilyen elképzelésbe.

WINDT SZANDRA - KISS ANNA*

Az Európai Unió migrációs és menekültügyi paktumáról

ELŐSZÓ

Az Európai Unióban a 2024-es év közepére lezárult az évek óta húzóódó egyezés, közös migrációs és menekültügyi politika kialakításának egyik fontos szakasza, de hosszú utat kell még megtenni ezen a területen ahhoz, hogy elmondhassuk, megfelelő válaszokat tudtunk adni az elmúlt évek kihívásaira. Pillanatnyilag olyan átmeneti időszakban vagyunk, ahol semmi sem zárult le véglegesen és a migrációra adott eddigi válaszainkat is még alakíthatjuk. Ezt mutatja a 2024. októberi EU-csúcs záró jegyzőkönyve¹.

Az Európai Tanács által 2024. május 14-én elfogadott menekültügyi és migrációs paktum (a továbbiakban: paktum) igazságosabb és erősebb migrációs rendszert ígér. A változtatások sok területet érintenek, többek között a helyszínt: annak a tagállamnak kell lefolytatnia az eljárást és döntenie a kérelmek megalapozatlanságáról vagy elfogadhatatlanságáról, ahol az érintett személy belép az Európai Unióba. A reform egyik újdonsága tehát a *kötelező határeljárás*. Ennek az eljárásnak a célja, hogy az EU külső határain gyorsan felmérjék a bevándorlási helyzetet. A paktum kimondja, hogy a menedékjogi határeljárás alatt álló személyek nem léphetnek be az EU területére.

Az új szabályozás hatékonyabbá teszi az európai menekültügyi rendszert, és növeli a tagállamok közötti szolidaritást is. Az Európai Unió továbbra is szorosan együttműködik harmadik országokkal az illegális migráció kiváltó okainak kezelése érdekében, ugyanis csak közösen lehet választ találni a globális migrációs kihívásokra.

* Kiss Anna PhD, OKRI tudományos főmunkatárs, PPKE JÁK megbízott oktató; Windt Szandra PhD, OKRI tudományos főmunkatárs

¹ <https://www.consilium.europa.eu/media/2pebccz2/20241017-euco-conclusions-en.pdf>

A paktum részletes elemzése előtt érdemes az eddig megtett utat röviden bemutatni, áttekinteni és az esetleges módosításokat felvázolni, hiszen ezek a magyar jogszabályokban is változásokat hozhatnak majd.²

ELŐZMÉNYEK

Az európai uniós országok hosszú évek óta kihívásként tekintenek a migrációs folyamatokra, és közösségi szinten próbálnak megoldásokat találni. A 2015-ös krízis rámutatott arra, hogy az addig megalkotott szabályok, stratégiák módosítására, frissítésére van szükség. 2016-tól kezdődően ez a prioritások között jelent meg. Bár a konszenzus kialakítása 2024 májusára befejeződött, de ekkor sem volt még egységes a tagállamok véleménye.

Mielőtt bemutatnánk a paktumot, részletes elemzés nélkül, 2020-tól felsoroljuk annak előzményeit. Sokszor egy-egy évhez, egy-egy hónaphoz több esemény is tartozik. Az Európai Unió Bizottsága (továbbiakban: Bizottság) által 2024 májusában elfogadott paktum a 2016-tól 2023-ig tárgyalt reformjavaslatokra épült.

2020	szeptember	A Bizottság elkészíti az új menekültügyi és migrációs paktum tervezetét (Proposals by the Commission on the New Pact on Migration and Asylum).
	október	Hatályba lép a „felülvizsgált” kék kártya irányelv ³ (Adoption of the Revised EU blue card Directive). A direktíva hatékonyabb szabályokat kínál a magas szintű képzettséggel rendelkező harmadik országbeli munkavállalók EU-ba vonzására, beleértve a rugalmasabb befogadási feltételeket, a megerősített jogokat, valamint az uniós tagállamok közötti könnyebb mozgás és munkavállalás lehetőségét.
2021	december	Az Európai Menekültügyi Támogatási Hivatalt (EASO) teljes jogú uniós ügynökséggé alakítja át az Európai Bizottság (Adoption EU Agency for Asylum).

² Az egységes uniós válasz kialakításának egyik sarkalatos pontja az illegális migráció kezelésének mikéntje. Erről lásd bővebben MARSAI Viktor: Egy lehetséges európai nagystratégia és az afrikai illegális migráció mint annak földrajzi kijelölője. *Nemzet és Biztonság*, 2023/1., 87–100. <https://doi.org/10.32576/nb.2023.1.6>

³ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2021/1883 irányelve (2021. október 20.) a harmadik országbeli állampolgárok magas szintű képzettséget igénylő munkavállalás céljából való beutazásának és tartózkodásának feltételeiről és a 2009/50/EK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről

2022	március	Kineveznek egy uniós ún. visszaküldési koordinátort, akinek fő feladata, hogy összefogja az uniós visszaküldési politika különböző ágait, támogatva annak következetes és koherens végrehajtását, továbbá feladata, hogy közös uniós visszaküldési rendszert hozzon létre ⁴ (Appointment of an EU Return Coordinator).
	június	Elindul az Önkéntes Szolidaritási Mechanizmus a Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM) koordinálásával 21 olyan európai országban, ahol vállalták az EU-ba nem legálisan érkező személyeknek a tengeri migrációs áramlások által leginkább érintett tagállamokból történő áthelyezését ⁵ (Launch of the Voluntary Solidarity Mechanism).
	december	Ideiglenes megállapodások jönnek létre a képesítési rendeletről; a befogadási feltételekről szóló irányelvről; és az uniós áttelepítési keretrendeletről. (Provisional agreement on the qualification Regulation; Provisional agreement on the Reception Conditions Directive; Provisional agreement on the Union Resettlement Framework Regulation).
2023	április	A Bizottság új intézkedéscsomagot terjeszt elő a képzett és tehetséges munkavállalók mobilitásának előmozdítására ⁶ (Proposals by the Commission on the Skills and Talent package).
	december	Ideiglenes megállapodások születnek az Eurodac-rendelettről; az átvilágítási rendeletről; a menekültügyi eljárásról szóló rendeletről; az egységes engedélyről szóló irányelvről; a menekültügyi és migrációkezelési rendeletről; továbbá a válságrendelettről és politikai megállapodásról (Provisional agreement on the Eurodac Regulation; Provisional agreement on the Screening Regulation; Provisional agreement on the Asylum Procedure Regulation; Provisional agreement on the Single Permit Directive; Provisional agreement on the Asylum and Migration Management Regulation; Provisional agreement on the Crisis Regulation és Political agreement.)
2024	április 10.	Az Európai Parlament képviselői szavaznak a Paktumról
	május 14.	Néhány tagállam ellenszavazata ellenére a paktumot elfogadja az Európai Tanács (Adoption by the Council of the EU). A paktumban foglaltak megvalósításának határideje: 2026 júniusa.

⁴ https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/irregular-migration-and-return/eu-return-coordinator_en?prefLang=hu&etrans=hu

⁵ Az ún. Szolidaritási nyilatkozaton alapul. Lásd erről: https://home-affairs.ec.europa.eu/news/voluntary-solidarity-mechanism-5000-asylum-seekers-relocated-ahead-mechanisms-transition-new-2024-06-14_en?prefLang=hu&etrans=hu

⁶ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/ip_23_5740

A MIGRÁCIÓS ÉS MENEKÜLTÜGYI PAKTUM

A migrációs és menekültügyi paktum célja, hogy a migrációt kezelje és kialakítson egy közös menekültügyi rendszert. Feladata, hogy a migrációt és a menekültügyet érintő kérdésekre uniós szinten adjon válaszokat, miközben minden szabályozási pontjában figyelembe veszi és megtartja az európai értékeket.

Ennek keretében olyan szabályokat állapít meg, amelyek elősegítik:

- az érkezések rendezett módon történő kezelését,
- a hatékony és egységes eljárások kialakítását,
- a tagállamok közötti méltányos tehermegosztás biztosítását.

Az Európai Tanács összesen 10 jogalkotási aktust fogadott el a paktum keretében, amelyek megreformálják a menekültügy és a migrációkezelés teljes európai keretét.

A migrációs és menekültügyi paktummal bevezetett reform célja, hogy

- enyhítse azon uniós országok terheit, ahová a legtöbb migráns érkezik,
- méltányosabb és hatékonyabb keretet biztosítson a menedéjog iránti kérelmek nyilvántartásba vételéhez és feldolgozásához,
- hozzájáruljon a szabálytalan továbbutazások visszaszorításához.⁷

A paktum négy pilléren nyugszik, ezek az alábbiak:

- biztonságos külső határok,
- gyors és hatékony eljárások,
- a szolidaritás és a felelősségvállalás hatékony rendszere,
- a migráció beépítése a nemzetközi partnerségekbe.

BIZTONSÁGOS KÜLSŐ HATÁROK

A biztonságos külső határok megteremtése érdekében nyilvántartásba kell venni, továbbá azonosítási, biztonsági és egészségügyi ellenőrzés alá kell vonni azokat a személyeket, akik az Európai Unióba való belépés feltételeit nem teljesítik. A nyilvántartás mellett az adatbázis kapcsán kell megemlíteni az Eurodac-rendeletet, ami ezeknek a személyeknek az egyértelmű azonosítását szabályozza, és a korábbi adatbázist teljes körű menekültügyi és migrációs adatbázissá alakítja át. Ez az új adatbázis támogatja a menekültügyi rendszert, segíti az irreguláris migráció kezelését, továbbá az adatbázis beépül az interoperabilitási keretbe.

A rendelet lehetővé teszi, hogy ne csak a kérelmeket, hanem a *kérelmezőket* is figyelembe vegyék. A nyilvántartásba vett adatok típusa bővül: nemcsak az ujjnyomatok, hanem az arcképmás, a személyazonosító adatok, a személyazonosító/úti okmányok másolatai is benne lesznek.

A biztonsági kockázatot jelentő személyek esetében már a határon kötelező lesz lefolytatni az eljárást.

⁷ <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/eu-migration-policy/eu-migration-asylum-reform-pact/>

GYORS ÉS HATÉKONY ELJÁRÁSOK

A paktum egyértelműen meghatározza, hogy a menedékjog iránti kérelmeket melyik uniós országnak kell kezelnie. Ennek az országnak kell gondoskodnia és felelősséget vállalnia a menedékkérők emberi jogainak érvényesüléséért. A visszaélések megelőzése érdekében a paktum pontosan kimondja, hogy az előírások be nem tartása milyen következményekkel jár.

A kérelem benyújtásának időpontjától kezdve a harmadik országbeli állampolgár vagy hontalan személy nemzetközi védelmet kérelmező személynek minősül, és a határozat meghozataláig joga van ahhoz, hogy a felelős tagállamban maradjon: annak határán, ha a határon folytatott eljárás hatálya alá tartozik; vagy a területén, ha gyorsított eljárást alkalmaznak vele kapcsolatban.

A kérelmezők a nemzetközi joggal és az Európai Unió Alapjogi Chartájával összhangban, valamint a visszaküldés tilalma elvének teljes körű tiszteletben tartása mellett védelemben részesülnek.

A kiskorúakra különleges szabályok vonatkoznak.

A kérelmezőnek joga van a személyes meghallgatáshoz, továbbá ahhoz is, hogy az eljárás minden szakaszában jogi vagy egyéb tanácsadóval konzultáljon. Joga van fellebbezni az elutasító menekültügyi határozattal, valamint az egyidejűleg hozott kiutasítási határozattal szemben, de nem kap automatikusan tartózkodási jogosultságot, sőt a fellebbezésének fő szabály szerint nincs hasznó hatálya. Ez alól van néhány kivétel, például ha a kérelmező kísérelő nélküli kiskorú, vagy ha az elutasítás oka a biztonságos harmadik ország elve.

A SZOLIDARITÁS ÉS A FELELŐSSÉGVÁLLALÁS HATÉKONY RENDSZERE

Az érintett uniós országok megkapják az EU-tól azt a támogatást, amely a hatékony migrációs politika megvalósításához szükséges, de a tagállamoknak be kell tartaniuk azokat a kritériumokat, amelyeket a paktum lefektet.

A szabálytalan továbbutazás elkerülése érdekében az érintett személynek az első belépés helye szerinti uniós országban kell nemzetközi védelemért folyamodnia, és meg kell várnia a döntést.

A MIGRÁCIÓ BEÉPÍTÉSE A NEMZETKÖZI PARTNERSÉGEKBE

Az érintett uniós országnak együtt kell működnie a Frontex-szel és az ENSZ ügynökségeivel, továbbá más szervezetekkel (CEPOL, Europol, EUDA stb.). Fel kell vennie a harcot az embercsempészéssel szemben is, valamint kapcsolatot kell tartania a visszafogadó ország hatóságaival egy esetleges visszaküldés érdekében. A határon lefolytatandó eljárás visszaküldéssel kapcsolatos részét külön rendelet határozza meg, mely a meglévő schengeni szabályokra épül.

A negyedik pillérhez tartozóan az EU mindent megtesz azért, hogy előmozdítsa a legális beutazást a nem uniós polgárok számára. Ennek érdekében létrehoz egy olyan uniós szintű platformot, amely megkönnyíti a munkaerő-felvételt az arra jogosultak számára, továbbá lehetőséget ad arra is, hogy a tehetséges nem uniós fiatalok az EU-ban tanulhassanak.

A PAKTUM ELFOGADÁSA UTÁNI VÁLTOZÁSOK

A 2024 májusában elfogadott paktumot nem minden tagállam szavazta meg, de emellett az év második felében más országok véleménye is változni látszik, és összességében már keményebb bevándorlási politikát hirdettek. Az európai vezetők „pálfordulása” részben a 2024-es választásokkal magyarázható. 15 tagállam előnyben részesítené a biztonságos harmadik országok területén felállítandó befogadó központok létrehozását. 17 tagállam rövidítené az elutasított kérelmek esetén a kiutasítás végrehajtását, ez azonban a jogorvoslathoz való jog csorbítása nélkül nem érhető el.

Az Európai Tanács 2024. október 17–18-ára Brüsszelben összehívott ülés napirendjén is szerepelt a paktum „felülvizsgálata”.

Az ülésről készült jegyzőkönyv értelmében az Európai Tanács mélyreható stratégiai megbeszélést folytatott a migráció minden kérdéséről, és emlékeztetett arra, hogy a migráció európai kihívás, ezért ez a kérdés európai választ igényel. Ugyanakkor azt is megerősítették, hogy a már elfogadott jogszabályokat végre kell hajtani, mert alkalmazásuk nagyobb segítséget jelent a jelenlegi problémák legjobb kezelése érdekében, mint a bizonytalan helyzet fenntartása.

Az Európai Tanács fokozott együttműködésre szólította fel a tagállamokat a származási országokkal.

Az Európai Tanács felkérte a Bizottságot, hogy sürgősséggel nyújtson be új jogalkotási javaslatot.⁸

ZÁRSÓ

Az Európai Unió 2026 közepéig szeretné megvalósítani a fent részletezett jogalkotási aktusok életbeléptetését, azok napi gyakorlatát, a szolidaritás, az emberi jogok és nem utolsósorban az uniós országok gazdasági érdekeinek figyelembevételével. Az, hogy ez valóban így lesz-e, az a jövő kérdése. Ezt a bizonytalanságot támasztja alá az EU-csúcstalálkozón tett bejelentés, miszerint az Európai Bizottság új jogszabályt javasol az illegális bevándorló kiutasításának a megkönnyítésére, és ígéretet tettek arra, hogy az Európai Tanács nem tekinti lezártnak a paktumot, és visszatér az illegális migráció szabályozására.⁹

⁸ <https://www.consilium.europa.eu/media/2pebccz2/20241017-euco-conclusions-en.pdf>

⁹ Uo.

MÁRTON BALÁZS*

Nemzetek feletti büntetőjog az Európai Unióban¹

Az európai integráció kezdetét 1957-től, az Európai Gazdasági Közösséget (EGK) és az Európai Atomenergia-közösséget (Euratom) létrehozó szerződések aláírásától szokás számolni. Ettől az időponttól az együttműködés szektorálisan szélesedik, vertikálisan mélyül, horizontálisan pedig bővül.² Ez a trend azzal jár, hogy az Európai Unió (a továbbiakban: Unió) a különböző szakpolitikáin keresztül egyre nagyobb és érezhetőbb hatást gyakorol a tagállamokban élő emberek mindennapjaira. Az Uniót a tagságát képező szuverén államok ruházzák fel hatáskörökkel. Vannak olyan területek (büntető igazságszolgáltatás, nemzetbiztonság), amelyeket az államok a szuverenitásuk szempontjából kritikusnak minősítenek. Ezeket szokás integrációrezisztens területeknek nevezni.³ A többi szakpolitikai területhez képest ezeken vontatottabban és óvatosabban halad az együttműködés mélyítése, nehézkesen formálódó politikai kompromisszumok árán tudnak közös intézmények kialakulni.

Az egyik ilyen terület a büntetőjog. A büntetőjog és az Unió viszonyrendszerét három kontextusból szokás megközelíteni, amelyek között nem lehet éles választóvonalat húzni. Az első a tagállamok bűnügyi együttműködése és az erre irányuló, szinte természetesnek mondható állami törekvés, amelyben az Unió komoly vívmányokkal rendelkezik. A második az Unió pénzügyi érdekeinek büntetőjogi eszközökkel történő védelme. A harmadik az önálló európai büntetőjog kialakulása.

* MÁRTON Balázs doktorandusz, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Rendészettudományi Kar, Rendészettudományi Doktori Iskola

¹ A könyvismertetés a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-3-II-NKE-12 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² SCHIMMELFENNIG, Frank – RITTBERGER, Berthold: Theories of European integration. Assumptions and hypotheses. In RICHARDSON, Jeremy (ed.): *European Union: Power and Policy-Making*. Routledge, Abingdon, 2006, 74.

³ SZŰTS Márton: Büntetőjogi integráció az Európai Unióban. *Külgazdaság*, 2001/11., Jogi Melléklet, 127.

Azt, hogy pontosan mit értünk európai büntetőjog alatt, a mai napig sem sikerült egzakt módon meghatározni. A témával foglalkozó hazai és külföldi szakemberek között tudományos konszenzus mutatkozik abban, hogy az európai büntetőjog fogalmának nincs egységes definíciója. Az európai büntetőjog egy gyűjtőfogalom, amely tágabb értelemben minden büntetőjogi tárgyú uniós jogot magába olvaszt, függetlenül attól, hogy az a klasszikus értelemben vett anyagi vagy eljárásjogi természetű normára vezet-e. Az európai büntetőjog az uniós jog részét képezi. *Karsai Krisztina* szerint az európai büntetőjog nem más, mint az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) alapján kibocsátott, büntetőjogi tartalmú uniós jog.⁴

Az európai büntetőjoggal kapcsolatos jellemzőket keresve elmondható tehát, hogy egyrészt olyan „ellenálló” területről van szó, ami a többi szakpolitikához képest csak lassabban európaizálódik, másrészt folyamatosan változó, alakuló, fejlődő speciális terület, amely napjainkra túllépett az autentikus jelentéséből fakadó korlátokon, vagyis már nem csak a büntető anyagi jogi, de a büntetőeljárás jogi normák is helyet vindikálnak maguknak benne, harmadrészt pedig a jövőben várhatóan egyre többször kerül elő a kifejezés az uniós ügyeket érintő szakmai diskurzusokban és a közbeszédben egyaránt.

Természetesen az európai büntetőjognak az előzőeken túl még számos ismertetőjegye van, azonban a végkövetkeztetés szempontjából már a fenti három is elegendő. Ez pedig nem más, minthogy az európai büntetőjogról érdemes beszélni, továbbá a téma tudományos alapú kutatásának is van létjogosultsága. Mindezek ellenére, nincs könnyű dolga annak az érdeklődőnek, aki az európai büntetőjog alapvető kérdéseiről kíván magyar nyelven és közérthető módon olvasni. A saját tapasztalataim azt mutatják, hogy nem éri el a két tucatot azoknak a monográfiáknak a száma, amelyek kifejezetten az európai büntetőjog témáját vagy ennek különböző aspektusait dolgozzák fel. Ráadásul jó néhány kötet a Lisszaboni Szerződés rendszerének hatálybalépését (2009. december 1.) megelőző időre nyúlik vissza, amikor az európai büntetőjog és az ahhoz kapcsolódó integrációfejlődés a maihoz képest még gyökeresen más fejlődési stádiumban volt.

Békés Ádám a *Nemzetek feletti büntetőjog az Európai Unióban* című könyvében⁵ átfogó és közérthető módon enged betekintést az európai büntetőjog leg-alapvetőbb kérdéseibe, a témát széles perspektívából elemezve. Feltehetőleg a

⁴ KARSAI Krisztina: *Az alapelvek rendszere az európai büntetőjogban*. MTA doktori értekezés. Szeged, 2015, 13.

⁵ BÉKÉS Ádám: *Nemzetek feletti büntetőjog az Európai Unióban* (lektorálta: BELOVICS Ervin). HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2016

szerző több évtizedes egyetemi oktatói tapasztalata tükröződik vissza a könyv logikus, didaktikai szempontból is érthető felépítésében.

A szerző a könyv első fejezetében az európai joggal (magam a recenzióban inkább uniós jogként hivatkozom rá) kezdi a téma megalapozását. Az európai jog történelmi és kulturális alapjainak áttekintése mellett már itt megjelenik a könyv fő vonulatát képező büntetőjog. A szerző azzal a kérdéssel is foglalkozik, hogy már a régmúlt büntetőjog-tudománya is túlterjedt a nemzetállami határokon. A kötet elején nyilvánvalóvá válik az olvasó számára, hogy a szerző az európaiságot nem kívánja az Unió jog- és intézményrendszerére szűkíteni, hanem a vizsgálódását más európai integrációs mechanizmusokra is kiterjeszti. Az egységes európai jog alapjaként az Emberi Jogok Európai Egyezményére tekint. Az alkalmazott szemléletmód indokoltságát mutatja, hogy ugyan az Európa Tanács égisze alatt aláírt Emberi Jogok Európai Egyezménye és az Unió elsődleges és másodlagos jogforrásai (Alapjogi Charta, irányelvek stb.) autonómok, mégis számos ponton összekapcsolódnak egymással.

A bevezető fejezetet követően az európai büntetőjog fogalmával kapcsolatos problémák taglalása következik. A szerző ismerteti az európai büntetőjog fogalom meghatározása körüli dilemmákat – amelyekre korábban utaltam – és kitér az európai büntetőjog elméleti megalapozottságára. Tárgyszerűen mutatja be a fogalmat övező optimista és pesszimista nézeteket. Noha furcsának tűnhet, hogy az európai büntetőjogról szóló fejezet végén foglalkozik az uniós jog alapelveivel, valamint a nemzetközi, az uniós és a nemzeti jog egymáshoz való viszonyával, amelyek inkább a bevezető fejezet tematikájához illeszkednének, ezt ellensúlyozza, hogy az említett témák mindegyikét büntetőjogi szemüvegen keresztül taglalja.

A könyv harmadik fejezete történeti kitekintést ad az Unió büntetőpolitikájának fejlődéséről. A szerző itt foglalkozik az európai büntetőjog-fejlődés szempontjából legfontosabb jog- és intézménytörténeti állomásokkal, a Római Szerződéstől kezdve a 2010-es évek közepének tendenciáival bezárólag. Ennek során elidőzik olyan alapvető megállónál, mint amilyen az 1997-ben közzétett Corpus Juris volt, amely elsőként vetette fel és dolgozta ki egy nemzetek feletti ügyész koncepcióját. Az európai integráció fejlődésének magja az emberi jogok védelme, s ez egyben az európai büntetőjog-fejlődés központi témája is, ezért a történeti kitekintésben is szó esik az Alapjogi Chartáról, amely az Unió legfontosabb, saját emberi jogi dokumentuma. A fejezet végén sor kerül a kézirat lezárásának időpontjában meglévő uniós jogalkotási eredmények áttekintésére.

A negyedik fejezet az európai büntetőjog intézményi oldalába enged bepillantást, még hozzá az európai büntetőjoggal vagy az ahhoz kapcsolódó szakpolitikákkal foglalkozó uniós szervek ismertetésén keresztül. Magától értetődően

szó van – egyebek mellett – az Európai Csalás Elleni Hivatalról (*Office européen de lutte antifraude*, OLAF), a Bűnüldözési Együtműködés Európai Uniói Ügynökségéről (Europol), az Európai Unió Büntető Igazságügyi Együtműködési Ügynökségéről (Eurojust). A kézirat lezárásának időpontjában az Európai Ügyészség még nem jött létre, hiszen csak 2017-ben fogadták el az Európai Ügyészség létrehozására vonatkozó megerősített együtműködés bevezetéséről szóló tanácsi (EU) 2017/1939 rendeletet. Ezt követően 2021 nyarán kezdte operatív működését az új ügyészi szerv.

A szerző az ötödik és a hatodik fejezetekben az európai jogfejlődés két legfontosabb motorjával, a luxemburgi Európai Unió Bíróságával, valamint a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságával foglalkozik. Először bemutatja az Európai Unió Bíróságának felépítését és működését, majd tematikus csoportosítást követve elemez néhány európai büntetőjogi tárgyú, precedensértékű döntést. A csoportosítási szempontok a *ne bis in idem* elvéhez, az európai elfogatóparancshoz, a sértett uniós szinten biztosított jogaihoz, valamint az európai közigazgatási büntetőjoghoz igazodnak. A könyv utolsó – és egyben legnagyobb terjedelmű – fejezete az Emberi Jogok Európai Bíróságának általános szemléltetésével kezdődik, majd a strasbourgi testület Emberi Jogok Európai Egyezményével kapcsolatos esetjogának tanulmányozásával folytatódik.

Az európai integrációfejlődésnek egy különösen turbulens időszakában élünk és ennek is betudható az, hogy a 2016-ban kiadott könyv még egy szűk évtized távlatában is réginek tűnik. A tanulmányozott területek bizonyos részein azóta számottevő változás ment végbe. Ez azonban mit sem von le a mű értékéből. A szemmel láthatóan kiterjedt kutatómunkával összegyűjtött, rendszerezett és feldolgozott információk, továbbá a szerző értékes gondolatai kiállják az idő próbáját. Ráadásul külön érdekessé teszi a kötetet, ha azt a mai események fényében tanulmányozzuk. Az olvasónak lehetősége van átgondolni, hogy tíz év alatt az európai büntetőjog mekkora fejlődésen ment keresztül, „honnan hová” jutottunk, s vajon hová tarthatunk. A luxemburgi és a strasbourgi ítéletek válogatása a monográfiát minilexikonként is használhatóvá teszi, amelynek forgatása nemcsak az európai büntetőjoggal foglalkozó szakembereknek, hanem a téma iránt érdeklődő hallgatóknak is hasznára válhat.

VÁLOGATÁS A SZAKIRODALOMBÓL*

BÜNTETŐJOG, BÜNTETŐELJÁRÁSI JOG, KRIMINOLÓGIA, KRIMINALISZTIKA

BARTKÓ Róbert – ELEK Balázs – FANTOLY Zsanett – HERKE Csongor:
*A büntető eljárásjog tankönyve. A debreceni, a győri, a pécsi és a szegedi jogi
kar büntetőeljárásjogi oktatóinak közös tankönyve*
ORAC Kiadó, Budapest, 2024

CZENCZER Orsolya (szerk.):
*„Mindennek a lélek a rendje...” Tanulmányok a 65 éve született Ruzsonyi
Péter emlékére*
Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2024

SCHUBAUER László – PALLAGI Anikó – POLT Péter:
Büntetőjog a gyakorlatban
Akadémiai Kiadó – Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2024

EURÓPAI UNIÓS JOG

GERENCSÉR Balázs Szabolcs (szerk.):
*Összehasonlító és európai közigazgatási jog. A közigazgatás nemzetközi és
európai uniós dimenziói*
Pázmány Press, Budapest, 2024

KOLTAY András – SZIKORA Tamás – LAPSÁNSZKY András (szerk.):
A vadnyugat vége? Tanulmányok az Európai Unió platformszabályozásáról
ORAC Kiadó, Budapest, 2024

TÓTH András:
A digitális átalakulás szabályozása az Európai Unióban
ORAC Kiadó, Budapest, 2024

* Összeállította: JÓNÁS Irén könyvtáros, Országos Kriminológiai Intézet

JOGELMÉLET

SZABADFALVI József:

A magyar jogbölcséleti gondolkodás története

Gondolat Kiadó, Budapest, 2024

POLGÁRI JOG, POLGÁRI ELJÁRÁJSJOG, MUNKAJOG

BÁN Dániel:

Választottbírószági szerződések: vívódások polgári jog és nemzetközi magánjog határán

ORAC Kiadó, Budapest, 2024

TŐKEY Balázs:

Szerződésen kívüli kötelmek. Károkozás és az egyéb kötelemkeletkeztető tények

Második, hatályosított kiadás. ORAC Kiadó, Budapest, 2024

VÉKÁS Lajos:

Szerződési jog – általános rész

ORAC Kiadó, Budapest, 2024

EGYÉB

BENCSIK Andrea:

Tudásmenedzsment elméletben és gyakorlatban. Az üzleti stratégiától a mesterséges intelligenciáig

Akadémiai Kiadó, Budapest, 2024